

Szerkeszti a Szerkesztőbizottság

Elnök:

DR. JUHÁSZ IMRE Ph.D.

Titkár:

GAJDOS ERZSÉBET

Tagok:

DR. FÉJA ANDRÁS, FRÁTERNÉ DR. FERENCZY NÓRA,

DR. KÁDÁR ANDRÁS KRISTÓF, DR. KOZMA ÁKOS

A Szerkesztőség címe:

Rendészet és emberi jogok

1055 Budapest, Balassi Bálint u. 3.

Levelezési cím: 1358 Budapest, Széchenyi rkp. 19.

Telefon: 441-6501, 441-6513

Fax: 441-6502

E-mail: folyoirat@panasztestulet.hu

A Független Rendészeti Panasztestület folyóirata példányonként megvásárolható és előfizethető levélben, e-mailben és telefonon.

Kiadja az Országgyűlés Hivatala

Korrektor: Haraszi Judit

Tördelőszerkesztő: Hartai Krisztina

Borítóterv: TAORI Press

Nyomás: Multiszolg Bt., Vác

Felelős vezető: Kajtor István

HU ISSN 2062-4700

Rendészet és emberi jogok

A Független Rendészeti Panasztestület folyóirata

2011 • I. évfolyam • 2. szám

Tartalom

BADÓ KATALIN A gyülekezési jog értelmezése az Alkotmánybíróság döntéseinek tükrében	3
PAPP ZSUZSANNA Emberi jogok és személyiségi jogvédelem versus bizonyítás a német Szövetségi Bíróság és a német Alkotmánybíróság egyes határozatainak fényében	15
SZIKINGER ISTVÁN A rendészeti eljárásról	29
FÉJA ANDRÁS – KÁDÁR ANDRÁS KRISTÓF Az arányosság kérdése a Független Rendészeti Panasztestület gyakorlatában	37
BUSCH BÉLA A személyiség büntetőjogi védelme, különös tekintettel a fegyveres testületek keretében megvalósuló deliktumokra. II. rész	47
HAJAS BARNABÁS – SZABÓ MÁTÉ Itt a piros, hol a piros? Avagy – hogy is küzdünk Magyarországon 20 éve a korrupció ellen?	81
<i>Az FRP esetjogából</i>	
FÁLLER ZSUZSANNA A Független Rendészeti Panasztestület 457/2010. (XI. 10.) számú állásfoglalásának ismertetése	99
FODOR-LUKÁCS KRISZTINA A Független Rendészeti Panasztestület 50/2011. (II. 23.) számú állásfoglalásának ismertetése	107

BADÓ KATALIN

A gyülekezési jog értelmezése az Alkotmánybíróság döntéseinek tükrében

Alkotmánytörténeti előzmények

A gyülekezési jog a polgári és politikai jogok közé tartozó alapjog, mely az első generációs szabadságjogok körében tűnt fel.¹ A polgári átalakulás során az egyesülési joggal és a vélemény-nyilvánításhoz való joggal együtt emelkedett az alkotmányos alapjogok szintjére, később is megőrizve kapcsolatát e jogokkal, azonban az eltérő politikai kultúrákban más-más gyökerekre vezethető vissza a gyülekezési jog eredete, s ez rányomta bélyegét a szabályozás kialakulására, fejlődésére is.

Az amerikai hagyomány természetjogi alapokból kiindulva, a petíciós jogból levezetve ismerte el a gyülekezéshez való jogot, mely „nem csorbítható” joga a népnek. A francia alkotmányozás történetében az 1791. évi alkotmány szabadságjogként rögzítette a polgárok számára a gyülekezést, mint az állammal szembeni megnyilvánulás egyik formáját, gyakorlását azonban bizonyos feltételekhez kötötte. A példaértékűként számon tartott 1831-es belga alkotmány számos korlátot állított a gyülekezési jog gyakorlása elé, a szabad ég alatti gyülekezéseket pedig a rendőri törvények hatálya alá helyezte.²

A magyar alkotmányozási folyamatban igen korán szerepet kapott a gyülekezési jog, de a történeti alkotmányban alapvetően a rendi jogosítványok között lelhető

DR. BADÓ KATALIN – jogász, az Alkotmánybíróság Hivatalának főtanácsadója

¹ LAMM VANDA (főszerk.): Jogi Lexikon, Complex Kiadó Jogi és Üzleti tartalomszolgáltató Kft., Budapest, 2009. 271. o.

² A gyülekezési jog történeti áttekintését illetően lásd bővebben: HORVÁTH ATTILA: A gyülekezési jog elméletének és gyakorlatának története Magyarországon 1989-ig. Jogtörténeti Szemle, 2007/1. 4–15. o.; SÓLYOM PÉTER: 62. § [Gyülekezési jog] in: JAKAB ANDRÁS (szerk.): Az Alkotmány kommentárja. Századvég Kiadó, Budapest, 2009. 2305 o.

fel.³ Első kartális alkotmányunkba – melynek legitimitását sokan megkérdőjelezték – már megalkotásakor bekerült a gyülekezési jog.⁴ A megszövegezés egy bekezdésbe rendezte a szólásszabadságot, a sajtószabadságot és a gyülekezési jogot, ezzel mintegy „letudva” a deklarációs kötelezettséget. A nagyvonalúnak tűnő megfogalmazás, mely szerint a Magyar Népköztársaság *biztosítja* ezeket a jogokat, sőt a dolgozók rendelkezésére bocsátja a szükséges anyagi eszközöket, kissé árnyaltabb értelmezést kapott azon kitétel által, miszerint ez csak a „dolgozók érdekeinek megfelelően” volt gyakorolható. Ez a szövegezés bőségesen teret engedett a cenzúrának, a dolgozók érdekeinek nem megfelelő megnyilvánulások nem kívánatosá, tiltottá, sőt szankcionálhatóvá tételének.⁵ Az 1972-es alkotmánymódosítás már nem kívánta az állam által szponzorálni a gyülekezési jogot, de az továbbra is a „szocializmus, és a nép érdekeinek” jegyében volt gyakorolható.⁶

A rendszerváltozás első hullámaként – az 1989. évi I. törvény által – az Alkotmány 65. §-ába került az átszövegezett egyesülési és gyülekezési jog. Itt még együtt szerepelt a két jog, melynek gyakorlása nem sérthette az alkotmányos rendet, ugyanakkor bekerült az Alkotmányba a törvényi szintű szabályozás kötelezettsége.

Emblematikus változást az 1989. évi XXXI. törvény hozott, ennek nyomán az Alkotmány 62. §-ában önállóan szerepel a gyülekezési joga. Az állam – a francia és a belga hagyományok példájára – csak a békés gyülekezés jogát ismerte el, de annak szabad gyakorlása terén pozitív kötelezettségként annak biztosítását vállalta. Az 1989. október 23-án hatályba lépett módosítást 1990. június 25-ével kibővítette az alkotmányozó, és a második bekezdés beiktatásával előírta a törvényalkotási kötelezettséget, méghozzá 2/3-os formában.

Ezek közé az alkotmányos keretek közé lépett be az Alkotmánybíróság, 1990. január 1-jén.⁷

³ Horváth Attila erre vezeti vissza az 1848–49-es események során a hatóságok részéről tanúsított passzivitást. I. m. 5. o.

⁴ 1949. évi XX. törvény „55. § (1) A Magyar Népköztársaság a dolgozók érdekeinek megfelelően biztosítja a szólásszabadságot, a sajtószabadságot, a gyülekezési szabadságot. (2) Az állam e jogok érvényesítésére a dolgozók rendelkezésére bocsátja a szükséges anyagi eszközöket.”

⁵ THOMAS BUERGENTHAL: Nemzetközi emberi jogok. Helikon Kiadó, 2001. 269. o.

⁶ Ezt az időszakot jól jellemzi az egyesülési jogra vonatkozó megjegyzés: „Hiszen viszonylag kevés kockázattal jár a liberális szabályozás, ha nincs igény, kedv, esetleg bátorság ilyen szervezetek alakítására.” HALMAI GÁBOR: Az egyesülés szabadsága. Atlantisz Medvetánc, 1990. 13. o.

⁷ Az Alkotmány módosításáról szóló 1989. évi XXXI. törvény 17. §-a iktatta be a IV. fejezetet „Az Alkotmánybíróság” címmel, 1989. október 23-i hatállyal. Az Alkotmánybíróság azonban működését 1990. január 1-jén kezdte meg az Alkotmánybíróságról szóló 1989. évi XXXII. törvény 52. § (2) bekezdése értelmében. (Igaz, a törvény kihirdetésére 1989. október 30-án került sor.)

Az alkotmánybíráskodás kezdetei

Az Alkotmánybíróság működésének első tíz évében összesen három indítvány érkezett a gyülekezési jog tárgykörében. Sajátos módon az első indítvány a katonák, míg a második a rendőrök gyülekezési jogát érintően került előterjesztésre. Az 1993-ban érkezett első indítvány a Magyar Köztársaság Fegyveres Erői Szolgálati Szabályzatát kérte alkotmányossági vizsgálat alá vonni.⁸ Az indítvány két részből tevődött össze. Egyrészt azt sérelmezte az indítványozó, hogy a szabályzat „általános és bizonytalan tartalmú fogalmakat” használ, és ezzel az Alkotmány több szakaszát is sértve feltételekhez köti a katonák egyesülési és gyülekezési szabadságát. Másrészt alakilag is kifogásolta a szabályozást, mivel álláspontja szerint a rendeleti formában kiadott Szolgálati Szabályzat – éppen a gyülekezési jogot szabályozó rész miatt is – törvényi szabályozást igényelt volna. Az 1993-ban benyújtott indítványra 1999-ben az eljárást megszüntető végzés született, amely végül is nem vizsgálta érdemben a felvetett – a katonák gyülekezési jogát esetlegesen korlátozó – előírásokat. Az indítványozó másodlagos kérelmének alapján – a formai elégtelenségből kiindulva – az időközben megszületett törvényi szabályozásra hivatkozással, a háromtagú tanács, végzés formájában „részben a sérelmezett szabályozás hatályaon kívül helyezése, részben az indítvány tárgyalanná válására figyelemmel” szüntette meg az eljárást.⁹

A második – 1995-ben érkezett – indítvány, a Rendőrség Szolgálati Szabályzatáról szóló BM rendeletnek – többek között – azt a szakaszát tartotta alkotmány sértőnek, mely megtiltja a rendőröknek, hogy a gyülekezési jogról szóló törvény hatálya alá tartozó rendezvényen egyenruhában jelenjenek meg.¹⁰ Az indítványozó itt az Alkotmánynak a tulajdonhoz való jogot rögzítő 13. § (1) bekezdését, valamint a tulajdonformák egyenjogúságát és egyenlő védelmét kimondó 9. § (1) bekezdését jelölte meg, a 62. § fel sem merült. Az Alkotmánybíróság röviddel az előző végzés meghozatalát követően, lefolytatva az érdemi vizsgálatot elutasító határozatot hozott. Bár az időközben megalkotott törvényi szabályozás ebben az esetben is alapot adhatott volna az eljárás – részbeni – megszüntetésére¹¹, a háromtagú tanács erősebbnek látta

⁸ 300/B/1993. AB végzés, előadó alkotmánybíró: Erdei Árpád, 1999. szeptember 15.

⁹ Az Alkotmánybíróság eljárásában az indítvány benyújtását követő jogszabály változások esetén az indítványozó felhívására kerül sor, hogy nyilatkozzon, indítványát fenntartja-e, esetleg visszavonja. Ezt követően kerülhet sor az Alkotmánybíróság Ügyrendjének 31. § a) pontja értelmében az eljárás megszüntetésére. „(Az Ügyrendet első ízben a 3/2001. (XII. 3.) Tü. határozatban tette közzé az Alkotmánybíróság.)”

¹⁰ 417/B/1995. AB határozat, előadó alkotmánybíró: Erdei Árpád, 1999. november 2.

¹¹ Maga a határozat is utal rá, hogy: „Az indítvány benyújtását követően hatályba lépett a fegyveres szervek hivatásos állományú tagjainak szolgálati viszonyáról szóló 1996. évi XLIII. törvény (...), amelynek több rendelkezése összefüggésben van az indítvány által kifogásolt rendelkezésekkel.” 417/B/1995. AB határozat, II. rész 1. pont 2. bekezdés

az alkotmányos összefüggés hiányát, és az indítványt – e tekintetben – azzal utasította el, hogy a tulajdonhoz való alkotmányos alapjogot nem sérti a gyülekezési jog hatálya alá tartozó rendezvényeken az egyenruha-viselést tiltó szabályozás.

Az első gyülekezési határozat

A gyülekezési jog tekintetében, az első átfogó alkotmányossági vizsgálat kezdeményezésére irányuló indítvány 1997-ben érkezett az Alkotmánybíróságra.¹² Ekkor kezdeményezték először a gyülekezési jogról szóló törvény egészének alkotmányossági vizsgálatát, az Alkotmány 62. §-a, valamint 8. § (1)–(2) bekezdése tekintetében.¹³ Az alapindítvány – melyhez további négy indítvány került egyesítésre – egyrészt utólagos normakontroll keretében kérte az 1989. évi III. törvény egészének, és ezen belül számos, konkrétan megjelölt szakaszának alkotmányellenessége megállapítását és visszamenőleges – 1989. október 23-i – hatályú megsemmisítését. Ezen túlmenően nemzetközi szerződésbe ütköző voltára tekintettel a törvénynek az Alkotmány 7. § (1) bekezdésének sérelme, valamint a mulasztásban megnyilvánuló alkotmányellenesség megállapítására irányuló kérelem is szerepelt. A nemzetközi szerződésbe ütközés vizsgálatának kezdeményezése csak meghatározott személyi körnek jogosultsága¹⁴, de az indítványozók egyike országgyűlési képviselő volt, ezért az Alkotmánybíróság e tekintetben is lefolytatta az érdemi vizsgálatot. Ennek eredményeként arra a megállapításra jutott, hogy mind a Polgári és Politikai Jogok

¹² 55/2001. (XI. 29.) AB határozat (alapügy száma: 1139/B/1997.), előadó alkotmánybíró: Németh János, az Alkotmánybíróság akkor hivatalban lévő elnöke.

¹³ Bár a határozat az indokolás elején korábbi „a gyülekezési jogot érintő, összességében nem nagy számú” határozatra utal, valójában érdemi döntés ezt megelőzően nem született a gyülekezési jog lényegét illetően. Az elvi alapként hivatkozott 30/1992. (V. 26.) AB határozat nem a gyülekezési joggal foglalkozott. Az ún. első gyűlöletbeszéd határozat kizárólag a Btk. 269. §-ának vizsgálatára irányult. Az indítványozók nem kérték az Alkotmány 62. §-ával való összevetését, és az Alkotmánybíróság sem látta szükségesnek az alkotmányossági vizsgálat hivatalból történő kiterjesztését. A gyülekezési jog csak, mint a véleménynyilvánításhoz való joggal távoli kapcsolatban álló jog került megemlítésre, egy példálózó felsorolás elemeként. (ABH 1992, 167–181., 171. o.) Lásd még: SÓLYOM LÁSZLÓ: Az alkotmánybíráskodás kezdetei Magyarországon. Osiris Kiadó, Budapest, 2001. 418. o.

¹⁴ Az Alkotmánybíróságról szóló 1989. évi XXXII. törvény 1. § c) pontja szerinti eljárást vagy hivatalból, vagy a 21. § (3) bekezdésében taxatív meghatározott szervek, illetve személyek indítványára folytatja le az Alkotmánybíróság. E körbe tartozik pl.: az Országgyűlés, annak állandó bizottsága, vagy bármely országgyűlési képviselő, de ide sorolandó a köztársasági elnök, a Kormány vagy annak tagja is.

Nemzetközi Egyezségokmánya¹⁵, mind pedig az Emberi Jogi Egyezmény¹⁶ lehetővé teszi a gyülekezési jog korlátozását. Ebből levezetve a gyülekezési törvényben található korlátozások nem ütköznek nemzetközi egyezménybe, tehát alkotmányellenesség nem állapítható meg. Hasonlóképpen az indítványok elutasítására került sor az Alkotmány 62. §-a, valamint az alapjogi korlátozásról szóló 8. § (2) bekezdése tekintetében. Az Alkotmánybíróság a „szabad” jelző tartalmi kifejtése során arra a következtetésre jutott, hogy a gyülekezési jog nem korlátozhatatlan jog, és ahogyan a többi alkotmányos alapjog, így a gyülekezési jog is korlátozható – az Alkotmány 8. § (2) bekezdésében rögzített keretek között. Ennek a következtetésnek az alátámasztására utalt az Alkotmánybíróság az Alkotmány 8. § (4) bekezdésére, melyben a gyülekezési jog – mint a rendkívüli állapot, szükségállapot, vagy vészhelyzet idején sem felfüggeszthető jog – nem szerepel. Lényegében ennek a gondolatívnek a folyamánként került elutasításra a mulasztásban megnyilvánuló alkotmányellenesség megállapítására irányuló indítvány-rész is. Az indítványozók ugyanis azt sérelmezték, hogy az 1989. október 23-i alkotmánymódosítást követően nem igazították hozzá a gyülekezési törvényt az alkotmánybeli új szövegezéshez.

A határozat kitért az állam pozitív kötelezettségére a gyülekezési jog érvényesülésének biztosítása terén, tekintve, hogy nem csak az állam illetéktelen beavatkozásától, hanem mások (pl.: ellentüntetők, rendzavarók) ellenében is védelemre szorul. Egyértelműsítette az Alkotmánybíróság, hogy a „békés” jelző nem csak az összejövetelekre, hanem a felvonulásra és a tüntetésre is vonatkozik, ennek nyomán – logikai okfejtésként – kimondta, hogy „ha egy eredetileg békés rendezvény elveszti ezt a jellegét, annak a rendezvény feloszlata lehet az eredménye”¹⁷. Az indítványozók felvetették: azáltal, hogy a gyülekezési törvény a békés összejövetelekre is vonatkozik, lehetősége van a hatóságoknak a visszaélészerű joggyakorlásra. Az Alkotmánybíróság határozatában megfelelőnek tartotta a jogorvoslati rendszert, mely „biztosítja a hibás rendőrségi intézkedés megfelelő orvoslásának lehetőségét”¹⁸.

A rendezvény szervezőjére vonatkozó törvényi szabályozást illetően az indítványozók azt sérelmezték, hogy csak belföldi illetőségű és csak természetes személy lehet. Az Alkotmánybíróság ebben a körben sem találta megalapozottnak az indítványokat. A szervezőre rótt kötelezettségek oldaláról kiindulva indokoltnak

¹⁵ Az Egyesült Nemzetek Közgyűlése XXI. ülészakán, 1966. december 16-án elfogadott Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya kihirdetéséről szóló 1976. évi 8. törvényerejű rendelet

¹⁶ Az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt Egyezmény és az ahhoz tartozó nyolc kiegészítő jegyzőkönyv kihirdetéséről szóló 1993. évi XXXI. törvény

¹⁷ 55/2001. (XI. 29.) AB határozat ABH 2001. 442., 454. o.

¹⁸ Ua. 455. o.

látta, hogy a magyarországi viszonyokban jártas személy legyen az illető, aki ezen túlmenően egyszemélyben felelős a hatósági eljárási kötelezettségek teljesítéséért, valamint az esetleges kártérítési kötelezettségért. Az Alkotmánybíróság ugyanakkor rámutatott arra, hogy a gyülekezési jog értelemszerűen az egyént megillető emberi jog, amelynek gyakorlása viszont fogalmilag csak csoportosan történhet.¹⁹ A határozat ezt követően hosszasan foglalkozott a bejelentési kötelezettség jellegével, annak indokoltságával, és esetleges elmaradásának jogi következményeivel. Az akkor hatályos jogi szabályozást – az alapjogi tesztre is tekintettel – az Alkotmánybíróság nem tekintette alkotmányellenesnek.

Az 55/2001. határozathoz Kukorelli István alkotmánybíró különvéleményt csatolt.²⁰ A különvéleményben hangsúlyozta, hogy első alkalommal foglalkozott átfogóan az Alkotmánybíróság a gyülekezési szabadsággal. Egyetértett az alaphatározatban alkalmazott alapvetően emberi jogi megközelítéssel, és szintén utalt az alaphatározatban is szereplő 30/1992. határozatra, mint a gyülekezési szabadságot a kiemelt alkotmányos védelemben részesülő kommunikációs alapjogok közé soroló határozatra. (!) Kiemelten foglalkozott a külföldiek gyülekezési jogának kérdésével. Kifejtette, hogy az Alkotmány szövegezéséből nem következik, hogy a gyülekezési jog gyakorlása állampolgársághoz lenne köthető, azonban a jogszabályi háttérvizsgálatának eredményeként kimutathatóan egyes csoportok, így pl.: a menedékjogot kérők, illetve menedékesek, valamint befogadottak nem lehettek szervezői a gyülekezési törvény hatálya alá tartozó rendezvénynek. Végigvette a szervezőket terhelő kötelezettségeket és arra a megállapításra jutott, hogy – szemben az alaphatározatban foglaltakkal – nem lehet indok sem a magyarországi viszonyokban való jártasság, sem a felelősségi kérdés a külföldiek gyülekezési jogát korlátozó rendelkezésekre. Szerinte ezért meg kellett volna semmisíteni az érintett rendelkezést, és még az Alkotmánynak a diszkrimináció tilalmát kimondó 70/A. §-ának felhívását sem tartotta szükségesnek, mivel az önmagában a 62. §-ra alapozva is kimondható lett volna.

¹⁹ Az egyéni gyülekezési jog értelmezését kérte egy beadványozó, azonban ügye főtítkársági szakban, érdemi vizsgálat nélkül került lezárásra azzal, hogy a gyülekezési jog kollektív jellege lehetetlen-né teszi annak egyszemélyes gyakorlását. A beadvány egyébként nem felelt meg az alaki feltételeknek, így nem került szignálásra. (624/J/2002.)

²⁰ Az Alkotmánybíróság döntéseit szótöbbséggel hozza, azonban a kisebbségben maradt alkotmánybíró különvéleményben fejtheti ki álláspontját, mely nem része a testületi döntésnek, azonban volt rá példa, hogy egy különvélemény egy későbbi határozatban többségi álláspontként tűnt fel. Jelen esetben a különvéleményhez az akkor 11 fős testületből még hárman csatlakoztak. Teljes egészében csatlakozott Czúcz Ottó alkotmánybíró, valamint Kiss László alkotmánybíró, míg Holló András „a rendezvény feloszlátása” rész kivételével csatlakozott.

A különvélemény kitért a mozgásszabadság megítélésére, álláspontja szerint a gyülekezési szabadság gyakorlása – szélsőséges esetektől eltekintve – nem áll összeütközésben a mozgásszabadsággal. Az Alkotmánybíróság addigi határozataiból sem volt levonható egy olyan következtetés, mely az embereknek alkotmányosan védett jogot garantált volna ahhoz, hogy meghatározott időben és helyen a közterület egy meghatározott részén közlekedjenek, és felhívta a figyelmet annak veszélyére, hogy a gyakorlatban milyen problémákkal járna, ha az Alkotmánybíróság a „közlekedéshez való jogot” minden esetben védendő, alapvető jogként fogadná el.²¹ Ugyanakkor utalt a „foglyul ejtett közönség” esetlegesen alapjog sérelmet előidéző jelenségére.

A bejelentési kötelezettséggel kapcsolatban a különvélemény kifejtette, hogy az nem jelenti azt, hogy a rendőrség „engedélyezi” a rendezvényt, hiszen a gyülekezési jog gyakorlásához nem kell állami hozzájárulás. Álláspontja szerint a közlekedés rendjére való hivatkozás sem lehet általános, a közlekedőknek ugyanis jelentősebb a tűrés kötelezettsége, mint a gyülekezési jog gyakorlóinak alapjogi jogosultsága.

Figyelemre méltó a különvéleménynek a későbbi években szinte kísérteties jóslatként beigazolódott azon része, amelyik a hatóság visszaélészerű joggyakorlatával, az ez elleni fellépés, illetve jogorvoslat hatékonyságával foglalkozott. Az alaphatározat igen naivnak tűnő hozzáállásával szemben a különvélemény egyértelműen kimondta, hogy az önhatalmú hatósági fellépés elleni alkotmányos védelemhez nem elég a jogalkalmazókba vetett bizalom, hanem ahhoz jogszabályi és szervezeti garanciák szükségesek.

Az első gyülekezési határozat valójában nem a gyülekezési jog alkotmányos tartalmát értelmezte, hanem a gyülekezési törvény és az Alkotmány összhangját vizsgálta.

A speciális jogállású személyek gyülekezési joga

A gyülekezési jogot érintő alkotmánybírói döntések sorában, időrendben egy 1999-ben érkezett indítvány alapján hozott határozatot kell megemlíteni, mely az első gyülekezési határozatot követően szűk egy évvel született.²² Az Alkotmánybíróság ebben az eljárásban az elitéltek egyesülési jogának gyakorlását esetlegesen korlátozó büntetés-végrehajtási szabályokat vizsgálta. Az indítványozó a Fővárosi Bíróság kollégiumvezetőjének tájékoztatása után fordult alkotmányossági vizsgálat

²¹ Később rendkívül fontos szerepet kapott ez a felvetés számos alkotmánybírói ügy megítélésében, pl.: a parkolási ügyekben is.

²² 569/B/1999. AB határozat, előadó alkotmánybíró: Kukorelli István, 2002. október 7.

iránt az Alkotmánybírósághoz. A tájékoztatás szerint ugyanis a büntetés-végrehajtási intézetben lényegében kizárt, hogy az elítéltek a gyülekezési jogukat gyakorolva alakuló taggyűlésen vegyenek részt, amelyen egybehangzó akarrattal kinyilváníthatnák a szervezet létrehozását, megállapíthatnák a tagdíjat, tisztségviselőket választathatnának, így egyesülési jogukat sem tudják gyakorolni. Az Alkotmánybíróság az indítványt nem találta megalapozottnak. A teljes ülés álláspontja szerint ugyanis a büntetés-végrehajtási intézetben fogva tartottaknak is van lehetősége egyesület alakítására, az alapító tagok együttes jelenléte esetén. Az alakuló ülés megtartása pedig – a büntetés-végrehajtási intézeten belül – nem minősül gyülekezésnek. Az Alkotmánybíróság azonban fontosnak tartotta megjegyezni, hogy hatáskör hiányában azt nem vizsgálta, hogy az elítéltek gyülekezési, valamint egyesülési jogának gyakorlása nem sérti-e büntetés-végrehajtás rendjét, illetve nem vezet-e a büntetés-végrehajtás céljának meghiúsításához.²³

Szintén nem kifejezetten a gyülekezési törvény alkotmányossági vizsgálatára irányuló indítvány alapján foglalkozott az Alkotmánybíróság a büntető anyagi szabályok körében a nyilvános rendezvény rendezőjére vonatkozó előírásokkal.²⁴ Az indítványozó alapvetően a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény (Btk.) „Rendbontás” törvényi tényállása tekintetében terjesztett elő indítványt. Többek között azt sérelmezte, hogy míg a Btk. a rendezvény rendezőjére telepíti a büntetőjogi felelősséget, addig a gyülekezési törvény a szervező irányában rögzít elvárásokat, és ez a fogalmi eltérés értelmezési nehézséget okoz. Az indítványozói érvelés alapvetően a jogbiztonság követelményére épült, így a gyülekezési jog csak annyiban kapott szerepet ebben az ügyben amennyiben a gyülekezési törvény és a Btk. eltérő fogalomhasználatáról esett szó. Az Alkotmánybíróság az indítványt nem találta megalapozottnak. Indokolásában utalt arra, hogy a gyülekezési törvény is megosztja a feladatokat a rendezvény szervezője és rendezője között, ez tehát önmagában nem sérti a normavilágosság – mint a jogbiztonság egyik elemének – követelményét, ahogyan a nyilvános rendezvény törvényi megfogalmazása sem.

1997-ben a fegyveres szervek hivatásos állományú tagjainak szolgálati viszonyáról szóló – immár törvényi – szabályozás átfogó alkotmányossági vizsgálatára irányuló indítványok érkeztek az Alkotmánybírósághoz, melyek részben az egyesülési jogot is érintették.²⁵ Számos felvetés mellett az indítványozók azt sérelmez-

²³ A határozatban egyértelműen kirajzolódott a gyülekezési jognak egyfajta előfeltétel szerepe az egyesülési jog irányában. Bár ebben az ügyben konkrét indítvány nem volt erre vonatkozóan, álláspontom szerint célszerű lett volna erre a kérdésre – akár hivatalból – kitérni.

²⁴ 1026/B/2000. AB határozat, előadó alkotmánybíró: Holló András, 2003. szeptember 16.

²⁵ 8/2004. (III. 25.) AB határozat, előadó alkotmánybíró: Czucz Ottó (alapügy száma: 806/B/1997.)

ték, hogy a fegyveres szervek hivatásos állományú tagjai esetében a gyülekezési törvényhez képest szigorúbbak az előírások. Az Alkotmánybíróság, lefolytatva az érdemi vizsgálatot, elutasító döntést hozott. A gyülekezési jogot érintő kérdésekben kimondta, hogy ugyan valóban korlátozásra került az Alkotmány 62. §-ában deklarált gyülekezési jog gyakorlása, azonban ez a korlátozás szükségesnek és a céllal arányosnak tekinthető, a gyülekezési törvényhez képest szigorúbb előírások a fegyveres szervek sajátos feladataira és felépítésére tekintettel nem kifogásolhatók. Az indítványozók azon felvetését, miszerint a szabályok értelmezhetetlenek (pl.: a szolgálati hely fogalma tekintetében) szintén nem találta megalapozottnak, úgy ítélte meg, hogy a nem kellően szabatos megfogalmazásból eredő bizonytalanság a törvény alkalmazása során feloldható, így ezen a címen sem került sor alkotmányellenesség megállapítására.

A gyülekezési jog és a közterület-használat

Nem csupán a gyülekezési jog, hanem az Alkotmánybíróság eljárása tekintetében is kiemelt figyelem illeti azt a két határozatot, mely a gyülekezési jog és a közterület-használat összefüggését vizsgálta. Bár mindkét ügy 2006-ban indult, ugyanazon önkormányzati rendeletet támadó indítványok alapján, mégis több, mint három év eltéréssel születtek meg a határozatok. További érdekesség, hogy az eredetileg három tagú tanács elé tartozó ügyeket a teljes ülés tárgyalta. Az első esetben az indítványozók azt sérelmezték, hogy az önkormányzati rendelet a politikai rendezvényeken közterület-használati engedélyhez kötötte az építmények, berendezések, valamint járművek – parkolásnak nem minősülő – elhelyezését.²⁶ Az Alkotmánybíróság először azt vizsgálta, hogy a közterület-használat szabályozása összefügg-e a gyülekezési jog gyakorlásával. Miután megállapította, hogy fennáll az összefüggés, kitért annak vizsgálatára, hogy a helyi önkormányzatnak volt-e rendeletalkotási joga a vitatott kérdést illetően. A határozat kimondta, hogy a helyi önkormányzatnak nem volt joga a kérdés szabályozására, tehát nem egészíthette ki a gyülekezési törvényben meghatározott feltételrendszert. Végül is az Alkotmánybíróság ez utóbbi, azaz a jogforrási elégtelenség okán semmisítette meg a sérelmezett szabályozást, tehát érdemben nem vizsgálta a kérdést, azonban szükségesnek tartotta megjegyezni, hogy a szabályozás célja is tárgya lehet az alkotmányossági vizsgálatnak, amennyiben az nyilvánvalóan nem a lakosság nyugalmanak védelmére, hanem a politikai kommu-

²⁶ 4/2007. (II. 13.) AB határozat, előadó alkotmánybíró: Paczolay Péter (ügyszám: 1039/B/2006.)

nikáció korlátozására irányul. A másik határozat²⁷ tulajdonképpen ezt a gondolatmenetet vitte tovább. Az indítványozók alapvetően azt sérelmezték, hogy az önkormányzati rendeletbe olyan kiegészítés került, mely a rendezvény megközelítésének módját – azaz, hogy milyen járművel érkeznek, illetve tartózkodnak a rendezvény helyszínén – is szabályozni kívánta. Az Alkotmánybíróság az alapkérdésen messze túlmutatató állásfoglalásában kifejtette, hogy az Alkotmány 62. §-a és a gyülekezési törvény hatálya alá tartozó rendezvény függetlenül attól, hogy az politikai, vagy egyéb rendezvény, nem köthető közterület-használati hozzájáruláshoz. Kimondta ugyanakkor, hogy annak megítélése, hogy valamely összejövetel a gyülekezési törvény hatálya alá tartozó rendezvénynek minősül-e, végső soron a rendes bíróságok feladata. A határozat külön foglalkozott a gazdasági reklámtevékenység és a gyülekezési jog elhatárolásával is, és megállapította, hogy a gazdasági reklámtevékenység közterület-használati hozzájáruláshoz kötése nem korlátozza a gyülekezéshez való alapvető jogot.²⁸

A második gyülekezési határozat

2008-ban született meg az Alkotmánybíróság ún. második gyülekezési határozata, melyet „flash mob” határozatként is szoktak emlegetni.²⁹ Az Alkotmánybíróság e határozatának rendelkező részében rögzítette, hogy az Alkotmány 62. §-a kiterjed azokra a gyülekezésekre, melyeket előzetesen szerveztek, de a gyülekezésre okot adó esemény miatt arra rövid időn belül kerül sor, valamint az előzetes szervezés nélküli gyűlésekre is. Alkotmányos követelményt is megállapított, miszerint a gyülekezési törvényben foglalt bejelentési kötelezettség a közterületen tartandó szervezett rendezvényre vonatkozik, de önmagában a késedelmes bejelentésre hivatkozással nem tiltható meg a békés rendezvény megtartása, ha az okot adó esemény miatt nem tartható a három nap. Az indokolásban az Alkotmánybíróság első lépésben megvizsgálta, hogy nem áll-e fenn „res iudicata” esete a korábbi, 55/2001. AB határozatra tekintettel. Arra a megállapításra jutott, hogy időközben mind a gyülekezési törvénynek a bejelentett rendezvény hatósági megtiltásáról szóló rendelkezései, mind pedig a jogszabályi háttér (uniós csatlakozással összefüggő törvénymódosí-

²⁷ 40/2010. (IV. 15.) AB határozat, előadó alkotmánybíró: Paczolay Péter (ügyszám: 979/B/2006.)

²⁸ A kérdésnek korántsem egyöntetű értelmezését mutatja a Legfelsőbb Bíróság Kf. I. 27. 891/1997/5. számú ítélete. (Versenyfelügyeleti Értesítő, 1999/9.)

²⁹ 75/2008. (V. 29.) AB határozat, előadó alkotmánybírók: Kukorelli István, Paczoaly Péter (alapügy száma: 561/B/2002.) A határozathoz több különvélemény is született.

tások) jelentősen megváltoztak, tehát az érdemi vizsgálat lefolytatásának nem volt eljárási akadálya. Azonban az első gyülekezési határozat elvi alapjairól jelen döntés sem mozdult el. Így például megerősítette, hogy a gyülekezési törvény keretszabályozást tartalmaz, a konkrét ügyekben való alkalmazás minden esetben a rendőrségi, illetve bírósági jogalkalmazókra tartozik. Foglalkozott a mozgás- és helyváltoztatás és a gyülekezési jog összefüggéseivel, valamint ennek időbeli kihatásával is. Külön vizsgálta a bejelentési kötelezettség, illetve annak elmaradása esetén beálló jogkövetkezményeket, és ezek esetleges alapjogot korlátozó hatását. A visszaélésszerű joggyakorlást illetően azt nem csak a hatóságok, hanem a gyűlések szervezői, rendezői, résztvevői részéről is fennálló veszélyként értékelte, azzal, hogy a mindenkit megillető gyülekezési jog nem csorbítható azon az alapon, hogy néhányan esetleg visszaélnék vele. Végül az állam alapjogvédelmi kötelességére rámutatva kimondta, hogy e kötelesség nem merül ki egy-egy törvény elfogadásával, hanem folyamatos hatásvizsgálatot igényel.³⁰

Összegzés

Az Alkotmánybíróság elmúlt húsz évében az összes határozatok arányában kirívóan alacsony a gyülekezési jogot érintő határozatok száma. Ezen belül is viszonylag kevésnek mondható azok száma, melyek konkrétan a gyülekezési törvény, illetve az Alkotmány 62. §-a tekintetében tartalmazzanak – az érdemi alkotmányossági vizsgálat eredményeként – döntést. Elmondható, hogy általában összetett indítványokban vetődött fel, részkérdésként a gyülekezési jog. Talán ezzel indokolható, hogy döntő többségében utólagos normakontroll keretében kérték az indítványozók a gyülekezési jogot érintően az alkotmányossági vizsgálatot. Elvértve ugyan érkezett önálló, mulasztásban megnyilvánuló alkotmányellenesség megállapítására irányuló indítvány is, azonban általában egyesítésre került, egy utólagos normakontroll üggyhöz. Míg az Alkotmánybíróságról szóló törvény 38. §-a szerinti bírói felterjesztés egyik esetben érkezett, alkotmányjogi panasz előterjesztésére egyáltalán nem került sor a gyülekezési jog tekintetében.

³⁰ A jogalkalmazás dilemmáira jó példa a Legfelsőbb Bíróság Kfv. II. 37.342/2008. számú döntése, melyben egy bejelentés nélküli demonstráció jogkövetkezményeinek megítélése mellett, sajátos kitételként az is szerepel, hogy „a felülvizsgálati kérelemnek azzal a részével, amelyben a felperes a 75/2008. (V. 29.) AB határozat elveinek megsértésére hivatkozik, a Legfelsőbb Bíróság érdemben nem foglalkozott, mert az Alkotmánybíróság határozatai jogszabálynak nem minősülnek”. Complex Jogtár Plusz BH2009. 382. o.

„Az Alkotmány 62. §-ába foglalt gyülekezési jog értelmezésére vonatkozó önálló indítvány szintén nem érkezett az Alkotmánybírósághoz.”³¹ E sajátos alkotmánybíróági eljárás-típus amúgy is igen ritka, azonban általánosságban elmondható, hogy az Alkotmánybíróság érdemi döntései kialakításakor valójában minden egyes esetben az Alkotmány érintett rendelkezésének értelmezését is végzi, hiszen annak alapján, abból kiindulva tudja összevetni a sérelmezett jogszabályi rendelkezéseket, és elvégezni az alkotmányossági vizsgálatot, vagy megállapítani a mulasztásban megnyilvánuló alkotmányellenességet. A gyülekezési jog tekintetében is így volt ez, az Alkotmánybíróság esetről esetre bontotta ki az Alkotmány 62. §-ának alkotmányos tartalmi elemeit, melyeket időről időre tovább fejlesztett. Az elmúlt húsz év során kidolgozott alkotmánybíróági esetjog tehát a gyülekezési jog olyan több szempontú, átfogó alkotmányjogi feldolgozását tartalmazza, melyet munkájuk során sem a jogalkotók, sem a jogalkalmazók nem hagyhatnak figyelmen kívül.

Irodalom

- THOMAS BUERGENTHAL: Nemzetközi emberi jogok. Helikon Kiadó, 2001.
- HALMAI GÁBOR: Az egyesülés szabadsága. Atlantisz Medvetánc, 1990.
- HORVÁTH ATTILA: A gyülekezési jog elméletének és gyakorlatának története Magyarországon 1989-ig. Jogtörténeti Szemle, 2007/1. 4–15. o.
- LAMM VANDA (főszerk.): Jogi Lexikon, Complex Kiadó Jogi és Üzleti tartalomszolgáltató Kft., Budapest, 2009.
- SÓLYOM LÁSZLÓ: Az alkotmánybíráskodás kezdetei Magyarországon. Osiris Kiadó, Budapest, 2001.
- SÓLYOM PÉTER: 62. § [Gyülekezési jog] in: Jakab András (szerk.): Az Alkotmány kommentárja. Századvég Kiadó, Budapest, 2009.

³¹ Az Alkotmánybíróságról szóló 1989. évi XXXII. törvény 51. § (1) bekezdése szerinti eljárás kezdeményezésére csak a – már korábban is említett – 21. § (6) bekezdésében taxative felsorolt személykör jogosult.

Emberi jogok és személyiségi jogvédelem versus bizonyítás a német Szövetségi Bíróság és a német Alkotmánybíróság egyes határozatainak fényében

A bizonyítási tilalom fogalma

Több mint 100 éve, 1902-ben vezette be a német jogtudós, Ernst Beling a „bizonyítási tilalmak” („Beweisverbote”) fogalmát a jogtudományba.¹ Beling e fogalmat azokra a bizonyítási módokra alkalmazta, amelyek az európai kultúrkörhöz tartozó országokban a korábbi (XIX.) században kikristályosodott álláspont, és az ezen álláspontot kodifikáló tételes jogszabályok szerint annak ellenére megengedhetetlenek, hogy egyébként a bűncselekmények felderítésében és a vád bizonyításában hasznosak volnának. A legismertebb ilyen bizonyítási tilalmat már akkor is a kényszervallatás tilalma jelentette, de ugyancsak általánosan elfogadott volt a vádlott hallgatási, vagy a vádlott közeli hozzátartozóinak tanúvallomás-megtagadási joga, amelyek nyomán tilos volt olyan bizonyítást kezdeményezni, illetve lefolytatni, amely e jog sérelmével jár. A bizonyítási tilalom azóta nemcsak a német, hanem általában a kontinentális jogtudomány egyik alapfogalmává vált. Az már nem csupán a büntetőeljárásban, hanem a polgári és az államigazgatási eljárásban is megjelent, és a bizonyítékokra vonatkozó „kizárási szabályok” („exclusionary rules”) hasonló tartalommal bíró fogalma az angolszász jogelméletben is megtalálható.²

DR. PAPP ZSUZSANNA – az ELTE ÁJK egyetemi adjunktusa

¹ Egy 1902-ben tartott előadásról van szó, mely 1903-ban jelent meg írásos formában. Vö. BELING, Ernst: Die Beweisverbote als Grenzen der Wahrheitserforschung im Strafprozess. (Strafrechtliche Abhandlungen. Heft 46.) Breslau, 1903. Unveränderter Nachdruck: 1968.

² Vö. pl.: *McCormick on Evidence*. Third Edition (szerk.: CLEARY, Edward W.), St. Paul (Minnesota, US): West Publishing Co., 1984. 444–539. o.; ROGALL, Klaus: Beweisverbote im System des deutschen und des amerikanischen Strafverfahrensrechts. *Zur Theorie und Systematik des Strafprozeßrechts. Symposium zu Ehren von Hans-Joachim Rudolphi*. (Szerk.: WOLTER, Jürgen.) Neuwied und Berlin: Luchterhand, 1995. 133–160. o.; BRADLEY, Craig M.: The Exclusionary Rule in Germany. *Harvard Law Review*, Vol. 96., No. 5. (March, 1983), 1032–1066. o.

A bizonyítási tilalmakkal kapcsolatos jogelméleti vizsgálódások során fokozatosan finomodott és differenciálódott az e fogalom alá sorolt jogi elveket és jogszabályokat leíró fogalmi rendszer. Ennek részeként bevezetésre került a bizonyítékszerzési és a bizonyítékmérlegelési tilalom³, illetve az önálló (selbständiges) és az önállótlan (unselbständiges) bizonyítékmérlegelési tilalom fogalma, mely utóbbi esetében az „önállótlan” a tilalomnak a bizonyítékszerzési tilalom megszegéséből való származtatására utal.⁴

A bizonyítékszerzési tilalom fogalma a tilalmak igen széles skáláját öleli fel a kényszervallatástól a megfelelő felhatalmazás nélküli házkutatáson vagy telefonlehallgatáson át a vallomásmegtagadási jogra való figyelmeztetés nélküli kihallgatásig. Lényegében ide tartozik minden olyan bizonyítékszerzési mód, amellyel a hatóságok megsértenék a büntetőeljárás szabályait.

A származtatott bizonyítékmérlegelési tilalom (ami lényegében a bizonyíték bírósági felhasználásának tilalma, és talán helyesebb volna egyszerűen bizonyítékfelhasználási tilalomnak nevezni) akkor keletkezhet, ha valamely bizonyíték a bizonyítékszerzési tilalom megsértésével, azaz kifejezetten jogellenesen (pl. kényszervallatással, vagy felhatalmazás nélküli titkos hangfelvétellel, telefoni beszélgetés jogosulatlan lehallgatásával stb.) keletkezett, és a bizonyítási eljárás során bíróság elé került. Első megközelítésben magától értetődőnek tűnik, hogy minden bizonyítékszerzési tilalom megsértése bizonyítékmérlegelési tilalmat von maga után. Valójában azonban nem ez a helyzet: a jogellenesen szerzett bizonyítási eszközök felhasználhatóságát mind a büntetőeljárás, mind a polgári eljárás elméletében intenzíven vitatják, és ennek oka többek között éppen az, hogy amíg a kényszervallatás révén nyert információk tekintetében elfogadott, hogy azok bizonyítékként történő felhasználhatósága megengedhetetlen, addig például egy jogellenesen készült hangfelvétel, vagy egy megfelelő felhatalmazás nélküli házkutatás során nyert bizonyítási eszköz esetében különböző érvek és ellenérvek fogalmazhatóak meg mind a

³ „Beweiserhebungsverbot” és „Beweisverwertungsverbot”. Ami az utóbbi magyar fordítását illeti, sem a magyar Pp. sem a magyar Be. nem használja e fogalmat. Viszont az előbbi a bizonyítékok mérlegeléséről, míg az utóbbi a bizonyítékok értékeléséről beszél, miközben nyilvánvaló, hogy mindkét esetben a bizonyíték felhasználhatóságának és bizonyító erejének megítéléséről – azaz tartalmában ugyanazon jogi tevékenységről – van szó. Tekintettel arra, hogy a bizonyító erő megítélése inkább mérlegelés mint értékelés, mi a „bizonyítékmérlegelési tilalom” fordítást fogjuk a továbbiakban használni.

⁴Vö.: ROGALL, Klaus: Gegenwärtiger Stand und Entwicklungstendenzen der Lehre von den strafprozessualen Beweisverboten. *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft*, 91. (1979). 1–44. o.; illetve TATÁR László: Bizonyítékértékelési tilalmak a német bíróságok gyakorlatában. In: *Emlékkönyv Ferencz Zoltán egyetemi adjunktus halálának 20. évfordulójára*. (Szerk.: KORINEK László – KÖHALMI László – HERKE Csongor) Pécs: Pécsi Állami Tudományegyetem Jogtudományi Kara, 2004. 257–273. o.

megengedhetőség, mind a tiltás mellett. Mert ha egyik oldalról társadalmi közérdek, továbbá minden egyes jogalany alkotmányos joga, hogy a bűnüldöző hatóságok törvényesen – így a bizonyítékszerzési tilalmak betartásával – működjenek, ugyancsak közérdek és alkotmányos jog a hatékony bűnüldözés, illetve az, hogy az állam biztosítsa polgárai számára a jogbiztonságot, és ennek részeként a bűnelkövetőkkel szembeni testi és vagyoni védelmet. Olyankor pedig, amikor más bizonyítási eszköz nem áll rendelkezésre, a bizonyítékszerzési tilalom megsértésével szerzett, a vádlott ártatlanságát vagy bűnösségét bizonyító bizonyítási eszköz általános és automatikus kitiltása nemcsak jogi anomáliákhoz vezethet, hanem kifejezetten sértheti a jogrend fenntartásával és a bűnüldözéssel kapcsolatos közérdeket, valamint a társadalomnak tagjainak a jogbiztonsághoz való alkotmányos jogát.⁵ Nem is beszélve arról, hogy olyan esetben, amikor az egyéb bizonyítási eszközök egyértelműen a vádat támasztják alá, egy ezzel ellentétes, a vádlott ártatlansága mellett szóló bizonyítási eszköz kizárása a vádlott tisztességes eljáráshoz való jogával is ellentétes volna.

De hasonló probléma vetődik fel akkor is, ha a bizonyítási eszköz bírósági felhasználása annak eredetétől függetlenül sérti a személyiségi jogokat. Ilyen lehet például egy magánlevél, amelyet annak jogos birtokosa terjeszt a levélíró akarata ellenére bizonyítási eszközként a bíróság elé, vagy egy olyan bizalmas tartalmú személyes napló, amelyet a rendőrség jogszerű házkutatás során szerzett meg, de annak bírósági felhasználásához a naplóíró nem egyezett bele, vagy felhasználása ellen kifejezetten tiltakozik. Ha az ilyen bizonyítási eszköz a személyiségi jogsértés elkerülése érdekében tilalom alá esik, önálló bizonyítékmérlegelési tilalomról beszélünk. A fenti dilemma azonban itt is fennáll. Így például egy jogszerűen lefoglalt, személyes napló bírósági felhasználása a naplóíró tiltakozása ellenére a napló jogszerű megszerzése ellenére sértheti az illető személynek a leírt szóhoz való jogát. Másik oldalról viszont a közérdek megkívánhatja az ilyen napló bizonyítási eszközként történő felhasználását – különösen akkor, ha az releváns valamely súlyos bűncselekmény körülményeinek felderítésében és a vád bizonyításában (vagy éppen a más bizonyítási eszközök alapján bűnösnek tűnő vádlottnak a vád alóli felmentésében).

A fenti probléma, mint egyik oldalról az *általános jogrend* és ennek részeként a *személyiségi jogok* védelmezésének, másik oldalról a polgári peres eljárásban résztvevő felek *joghoz jutásának*, és ennek részeként a *bizonyításhoz való jogának*⁶ konfliktusa a polgári eljárás tekintetében is fennáll, és a problémának mind a bűn-

⁵ A 2001. szeptember 11. után kialakult világállapot összefüggésében kifejezően jeleníti meg ezt a konfliktust ROGALL, Klaus: Beweiserhebungs- und Beweisverwertungsverbote im Spannungsfeld zwischen den Garantien des Rechtsstaates und der effektiven Bekämpfung von Kriminalität und Terrorismus. *Juristische Zeitung*, 2008. 818–830. o.

⁶ Vö.: HABSCHIED, Walter J.: Das Recht auf Beweis. *Zeitschrift für Zivilprozess*, 96 (1983). 306–334. o.

tetőeljárás, mind a polgári eljárási vetülete intenzív jogelméleti és jogértelmezési vizsgálódások és viták tárgyát képezi.⁷ A jelen írás azonban nem ezekkel a vitákkal kíván foglalkozni, hanem csupán két, viszonylag új német bírósági határozat tükrében szeretné felmutatni az itt jelentkező súlyos dilemmát.

Emberölés versus személyiségi jogot sértő hangfelvétel a német Szövetségi Bíróság 2005-ös döntésében

Az elsőként a Szövetségi Bíróság (Bundesgerichtshof – azaz a német Legfelsőbb Bíróság) 2005. augusztus 10-én meghozott *I StR 140/05* számú ítéletével foglalkozunk. Ez az ítélet olyan személyiségi jogot sértő bizonyítási eszközzel foglalkozik, amelyre hivatkozva a vádlottat emberölés büntetében találták bűnösnek, és e bűncselekményt a tiltott fegyverbirtoklással kiegészítve a vádlottat halmazati büntetés-ként életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték. Bár az ítélet közel 6 éves, az ilyen tárgyú ügyek ritka voltát, illetve elméleti feldolgozottságát tekintve még viszonylag újnak tekinthető, és mint ilyen, figyelmet érdemel.

A Szövetségi Bíróságra kerülő ügy előzménye az volt, hogy a gyanúsított testvére a tulajdonos engedélyével annak udvarán egy műhelyt üzemeltetett, amelybe egy idő után a gyanúsított engedély nélkül beköltözött. A tulajdonos a gyanúsítottat felszólította a távozásra, aki erre agresszív, fenyegető módon reagált. Néhány nappal ezután a tulajdonost valaki agyonverte. Bár a körülmények arra utaltak, hogy a bűncselekményt a gyanúsított követte el, erre nem sikerült egyértelmű bizonyítékot találni. A nyomozás időtartama alatt a gyanúsítottat munkahelyi baleset érte és kórházba került, ahol a betegszobában – a bíróság által engedélyezetten – elektronikus lehallgató készüléket helyeztek el. Miután a gyanúsított egy telefonbeszélgetés során arról értesült, hogy a rendőrség többek között azért gyanakszik őrá, mert a gyilkosság módja az ő közismerten durva személyiségére vall, a telefon visszahelyezés után hangosan azt mormolta magában: *főbe kellett volna lőnöm, főbe kellett volna lőnöm*. A szövegösszefüggésből egyértelmű volt, hogy a gyanúsított arra gondolt:

⁷Vö. pl.: PETERS, Karl: Beweisverbote im deutschen Strafverfahren. In: *Gutachten für den 46. deutschen Juristentag*. München, 1966. 93–163. o.; illetve ROGALL, Klaus: Gegenwärtiger Stand und Entwicklungstendenzen der Lehren von den strafprozessualen Beweisverboten. *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft*, 91. (1979). 1–44. o. A témáról magyarul lásd pl.: KIRÁLY Tibor: *Büntetőítélet a jog határán (Tanulmány a perbeli valószínűségről)*. Budapest, 1972.; ERDEI Árpád: Tilalmak a bizonyításban. In: *Tények és kilátások (Tanulmányok Király Tibor tiszteletére)*. (Szerk.: ERDEI Árpád, Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1995. 47–61. o.; TATÁR László: id. mű; TREMMEL Flórián: *Bizonyítékok a büntetőeljárásban*. Bp.–Pécs, Dialóg-Campus Kiadó, 2006. 151–166. o.

ha nem agyonveri, hanem lelövi áldozatát, akkor a gyilkosság módja nem rá terelte volna a gyanút.

Az első fokon eljáró bíróság a gyanút megalapozó, de a vád bizonyítására nem elégséges körülmények és információk figyelembevételével együtt ezen hangfelvétel mint a döntő bizonyítékot szolgáló bizonyítási eszköz alapján hozta meg ítéletét, melyben emberölésért és jogtalan lőfegyvertartásért halmazati büntetésként életfogytiglani szabadságvesztésre ítélte a vádlottat. A vádlott az ítélet ellen arra hivatkozva fellebbezett, hogy a kérdéses hangfelvétel felhasználása sérti személyi jogait, és ennek nyomán az ügy a Szövetségi Bíróság elé került.

A fellebbezés hátterét a személyiség abszolút védelmet igénylő „magterület”-nek („Kernbereich”) a német Alkotmánybíróság által bevezetett fogalma képezte. Ezt a fogalmat az Alkotmánybíróság tartalmilag már 1957. január 16-i (BVerfGE 6, 32, 41) határozatában megalapozta, ám az a személyiségi jogok úgynevezett háromszféra-elméletét rögzítő, 1973-as hangfelvétel-döntésben jelent meg karakterisztikus formában (BVerfGE 34, 238). Eszerint a formális-hivatalos szóbeli megnyilvánulásokban maga a személyiség tartalmilag tekintetve háttérbe húzódik, ezért az ilyen megnyilvánulásokról készített engedély nélküli hangfelvételek felhasználhatóak. Ilyen lehet például egy telefoni tájékoztató a tőzsdei eseményekről, vagy az időjárásról stb. A határozat ugyanakkor bevezette a személyiség legbensőbb szférájának – „magterületének” („Kernbereich”) – fogalmát, mely az állammal szemben feltétlen védelmet élvez. Az, hogy e magterülethez a szexuális és érzelmi intimszférán túl még a személyiség milyen megnyilvánulásai tartoznak, nem került egyértelmű meghatározásra, de az a későbbi értelmezés során egyértelművé vált, hogy például a lelkiessel folytatott bizalmas beszélgetés, és különösképpen a gyónás során elmondott szavak a feltétlenül védendő magterület részét képezik. A magterület és a külső-hivatalos szféra között található a harmadik, köztes terület. A külső-hivatalos szférára olykor mint a szociális szférára, a köztes területre mint a magánszférára szokás hivatkozni, de ez nem szerepel a határozatban és nyilvánvalóan ellentmond a szférák tartalmának. Ugyanis a határozat egyértelművé teszi, hogy a szűkebb körben, néhány személy között folytatott nem nyilvános üzleti megbeszélések is a köztes szférához tartoznak, és egy ilyen megbeszélés bizalmas jellegének ellenére is nyilvánvalóan a társadalmi élet üzleti-gazdasági forgalmának részét képezi, és így közösségi-társadalmi jellegű.

A határozat értelmében mind a magterületet, mind a köztes szférát alkotmányos jogvédelem illeti meg, *s nemcsak azért*, mert a kimondott szóhoz való jogot mint személyiségi jogot védelmezni kell. Ha a szóbeli megnyilvánulásokról készült titkos hangfelvételek bizonyítási eszközökként korlátozás nélkül felhasználásra kerülhetnének – érvel a határozat –, ez azt is jelentené, hogy a személynek mindig

ügyelnie kellene szavaira, és ez nem csupán egyszerűen a személyiségi jogokat, hanem a személyiség szabad kibontakozásának és önmegvalósításának alkotmányos alapjogát is sértené. Ennek ellenére – állapítja meg a határozat –, a köztes szféra esetében a titkos hangfelvételek abban az esetben felhasználhatóak, ha ehhez jelentős közérdek fűződik.

A fellebbviteli – tehát a Szövetségi – Bíróság a 2005-ös emberölési ügyben két fő kérdést vizsgált. Egyrészt azt, hogy törvényes volt-e a lehallgatás bírósági elrendelése, másrészt azt, hogy a hangfelvétel a személyiség magterületéhez tartozik-e? Ugyanakkor az első kérdés is a magterület fogalmával volt összefüggésben, amennyiben a német büntetőeljárás súlyos bűncselekmények esetén magánlakások, lakószobák esetében is lehetővé teszi a titkos lehallgatást, csupán azt tiltja, hogy az olyan helyiségekbe – például egy házastársi hálószobába – lehallgató készülékek kerüljenek, ahol nagy valószínűséggel a magterülethez tartozó szóbeli megnyilvánulások, hangok hangozhatnak el. A Szövetségi Bíróság – amellet, hogy az egyszemélyes és ebben az értelemben „intim” kórházi szoba lehallgathatósága tekintetében is kételyeket fogalmazott meg –, azt az álláspontot foglalta el, hogy a magányosan, fennhangon folytatott privát beszéd a személyiség érinthetetlen, legbelsőbb szférájához tartozik, és ennek nyomán az erről készült hangfelvételek felhasználása akkor is a bizonyítékmérlegelési tilalom alá tartozik, ha azok legálisan keletkeztek és lejárásukba a vádlott beleegyezik. Mindennek nyomán az elsőfokú bíróság döntéséből csupán a tiltott fegyvertartásra vonatkozó részt hagyta helyben, az emberölés tekintetében új, a hangfelvétel mérlegelését kizáró eljárás lefolytatását rendelte el.

Gyermek megrontása versus intim magánnapló

Ugyancsak a magterület fogalmán alapul a német Alkotmánybíróság 2008. június 26-i, 2 BvR 219/08. számú ítélete, melynek tárgya 14 éven aluli gyermek testi sérelem nélkül elkövetett szexuális megrontása (sexueller Missbrauch vom Kindern – német büntetőtörvénykönyv 176. §), mely a német büntetőtörvénykönyv szerint fél évtől tíz évig terjedő szabadságvesztéssel elítélhető vétség (Vergehen).⁸ Az ügy a kasseli tartományi bíróság által 2007. május 23-án, majd a német Szövetségi Bíróság (Bundesgerichtshof) által 2007. december 21-én elítélt vádlott panasza nyo-

⁸ A német büntetőtörvénykönyv (Strafgesetzbuch – StGB) 12. §-ának (1) bekezdése szerint bűncselekmény (Verbrechen) minden olyan jogellenes cselekedet, melynek első büntetési határa egy év szabadságvesztés. A 12 § (2) bekezdése szerint vétség (Vergehen) az olyan jogellenes cselekedet, melynek első büntetési tétele kevesebb mint egy év szabadságvesztés vagy pénzbüntetés. A Strafgesetzbuch 176. §-a szerint a különösen súlyos esetekben a büntetés nem lehet alacsonyabb egy év szabadságvesztésnél, egyébként az első büntetési határ fél év szabadságvesztés.

mán került a német Alkotmánybíróság elé, melyben az előterjesztő azt kifogásolta, hogy súlyosan megsértette személyiségi jogait, legszemélyesebb naplófeljegyzéseit használták fel bizonyítékként ellene. A korábban bevezetett fogalmakkal leírva tehát a panasz az önálló bizonyítékmérlegelési tilalom kategóriája alá esett: a rendőrség ugyan a házkutatás során jogszerűen jutott a feljegyzésekhez, a panaszos azok bizonyítási eszközként történő felhasználását személyes jellegükre hivatkozva jogsértőnek tartotta, és lényegében azt kérte, hogy az Alkotmánybíróság önálló bizonyítékmérlegelési tilalmat mondjon ki rájuk, és ennek nyomán semmisítse meg a korábbi ítéleteket.

A panasz jogi hátterét az 1973-as hangfelvétel-határozat mellett az Alkotmánybíróság 1989. szeptember 14-i naplódöntése adta (2 BvR 1062/87), amelynek tárgyát egy szexuális motivációjú gyilkosság ügyében meghozott ítélet képezte. Az Alkotmánybíróság már korábban világossá tette azon álláspontját, hogy a nem publikálásra szánt személyes napló bizonyítási eszközként történő engedély nélküli felhasználása sérti a személyiségi jogokat, és ezért az ilyen napló alapesetben az önálló bizonyítékmérlegelési tilalom alá tartozik. (BVerfGE 18, 146., 1964. július 14.) Most, a szóban forgó szexuális készletű gyilkosság esetében – immár a háromszféra-elmélet keretében – az alkotmánybíróság 4 egyetértő és 4 elutasító szavazattal jóváhagyta annak a naplónak bizonyítási eszközként történő felhasználását, amelyben a vádlott legbelsőbb lelki vívódásait rögzítette írásos formájában.⁹ Bár a 4 igennel szavazó alkotmánybíró is elismerte, hogy tartalmuk szerint a naplóban szereplő gondolatok a személyiség feltétlen védelmezendő magterületéhez tartoznának, érvelésük szerint azzal, hogy azokat a vádlott írott szó formájában tárgyasította, kivetítette a magterületből, és ezért annak ellenére megszűnt a feltétlen védelem, hogy a naplót nyilvánvalóan csak magának írta. Ez a lélektanilag felettebb problémás gondolatmenet, amely egyúttal a magterület fogalmának se nem jogi, se nem lélektani, „öszvér” jellegére is rámutat, intenzív vitát váltott ki, ám lehetővé tette a súlyos bűncselekmény tettesének elítélését tartalmazó ítélet jóváhagyását, amennyiben a naplót abba a köztes szférába sorolta, ahol már hivatkozni lehetett a szexuális gyilkosság felderítésével és a tettes elítélésével kapcsolatos súlyos társadalmi érdekre.

Bár a 2008-as ügy panaszosa arra is hivatkozott, hogy naplófeljegyzései személyiségének magterületéhez tartoznak, panaszának tétje valójában az volt, hogy a gyermeket érintő szexuális visszaélés szankcionálása vajon az alkotmánybíróság megítélése szerint a szexuális motivációjú gyilkosság büntetésével kapcsolatos közérdekhez hasonlóan eléggé erős-e ahhoz, hogy felüldefiniálja az alapesetben fennál-

⁹ A 4:4-es szavazatarány jóváhagyást jelentett, mert a panasz elfogadásához, és a megtámadott bírósági ítélet megsemmisítéséhez szavazattöbbségre lett volna szükség.

ló bizonyítékértékelési tilalmat. Ennek a panaszos is tudatában volt, hiszen tettét el nem ismerve, azt állítva, hogy naplója csupán valóságként beállított fantáziálásokat tartalmaz, arra is hivatkozott, hogy az ilyen esetekben kiszabható fél évtől tíz évig terjedő skálán¹⁰ viszonylag alacsony, két év, háromhónapos büntetést szabtak ki rá. Egy olyan büntetendő cselekmény, amelyért csak ennyi szabadságvesztés jár – érvelt az alkotmányjogi panaszban –, még akkor sem volna arányban a naplók mérlegelésével elkövetett súlyos személyiségi jogsértéssel, ha a vádban szereplő tettet valóban elkövette volna. Tekintettel arra, hogy a magterülettel kapcsolatos felvetés az 1989-es döntés alapján viszonylag könnyen elutasítható volt, az Alkotmánybíróságnak csupán a panasznak e második mozzanatában kellett új, precedens nélküli döntést hoznia, melynek során a vádban szereplő tényállást, a gyermek szexuális megrontásának enyhébb esetét is elég súlyosnak tartotta ahhoz, hogy a bizonyíték-mérlegelési tilalmat elvesse – mégpedig annak ellenére is, hogy az ilyen eseteket a német büntetőjog csak vétségnek és nem bűncselekménynek ítéli meg.¹¹ Az Alkotmánybíróság ennek nyomán a panaszt elutasította és a vádlottat elítélő határozatot helyben hagyta.

A döntések rövid értékelése

A fenti döntésekben kifejezően jelenik meg az a feszültség, amely az alkotmányos alapjogok védelmének különböző vonatkozásai között rajzolódik ki. Egyértelmű ugyanis, hogy ezekben nem egyszerűen az alkotmányos jogok versus a bűnüldözés érdeke közötti konfliktusról van szó, hiszen az említett jogi esetekben a bűnüldözés oldalán is végső soron alkotmányos alapjogok jelennek meg: a szexuális zaklatásnak kitett gyermek egészséges lelki fejlődéséhez való joga, a gyermek és az emberölés áldozatainak az emberi méltósághoz való joga, továbbá a jogállami jogrend azon követelménye, hogy a társadalom minden egyes tagja emberi méltósága és személyiségi jogai tekintetében az állam részéről hatékony védelemben részesüljön. Az itt kirajzolódó feszültség miatt a fenti ítéletek kimerítő elemzése nem egyszerűen hosszabb tanulmányt, mint inkább átfogó szociológiai, lélektani, személyiségi jogi és büntető jogi interdiszciplináris monográfiát követelne. Mivel a jelen cikk célja csupán az volt, hogy az itt jelentkező dilemmát és a vele kapcsolatos német joggyakorlatot a fenti két konkrét, szemléletes példán keresztül jelenítse meg, a döntések részletesebb elemzése helyett csak néhány rövid, jelzés értékű megjegyzéssel zárjuk írásunkat.

¹⁰ Vö.: Strafgesetzbuch (StGB) 176. §

¹¹ Vö.: Strafgesetzbuch (StGB) 12. § (2)

Ami a két naplódöntést illeti, első tekintetre úgy tűnik, hogy ezek nem csupán a társadalom igazságérzetét, illetve a tárgyakat képező cselekedetek feltétlen büntetendőségével kapcsolatos, a bűnelkövetők személyiségi jogai iránt kevésbé érzékeny általános közfelfogás elvárását elégítik ki, hanem megfelelnek az *emberi jogokat* is garantáló jogállami jogrend hatékony védelmezésének. Ennek ellenére az ítéletek elméleti megalapozása problémás. Nem világos ugyanis, hogy a személyiség legbensőbb tartományait megjelenítő, a naplóíró által csak a maga számára írt, és mindenki előtt rejtve tartott naplófeljegyzések miért ne tartoznának a személyiség magtartományához pusztán azért, mert az írásbeli rögzítés technikája miatt elvben mindenki számára elérhetőek és elolvashatóak. E logika szerint a magányban fennhangon folytatott hangos gondolkodás is kívül esik a magtartományon, hiszen azt is elvben bárki, aki éppen arra jár, meghallgathatja – és ezen az sem változtat, hogy ennek az utóbbinak kisebb az esélye, mint az elszálló szavakkal szemben tartósan jelen lévő napló illetéktelen kezekbe kerülésének. Erre gondolva pedig nehéz szabadulni attól a benyomástól, hogy a naplódöntések nem elvi alapon születtek meg, hanem a német Alkotmánybíróság azért emelte ki az intim, személyes naplórészleteket a magtartományból, mert óvakodott következetesen érvényesíteni a magterület érinthetetlenségével kapcsolatosan korábban meghozott döntésének következményeit az adott bűncselekmények esetében. Ha ugyanis a személyiség legbensőbb tartományának belső vívódásait, érzelmeit, konfliktusait feltáró titkos naplófeljegyzések jellegüknek megfelelően a magtartományhoz rendelődtek volna, akkor a magtartomány érinthetetlenségére vonatkozó korábbi döntésből a szexuális motivációjú emberölés, és a gyermek kárára elkövetett szexuális visszaélés tettesének – az érinthetetlenség téziséből következő bizonyítási tilalomból adódó bizonyíthatatlanságára való hivatkozással történő – felmentése következett volna.

A Szövetségi Bíróság 2005-ös döntése, amely következetesen érvényesíti az Alkotmánybíróságnak a magterület érinthetlenségére vonatkozó elméletét, ugyanakkor a bűnüldözés tradicionális felfogása szempontjából kifejezetten sokkoló. S nem abban az értelemben, ahogyan a közvéleményt általában sokkolja, ha egy emberölésben megalapozottan bűnösnek tűnő és az elsőfokú bíróság által már elítélt tettest a magasabb igazságszolgáltatási instancia a bizonyítékok kellő bizonyító erejének hiányára hivatkozva felmenti. Az ilyen jellegű ítéletek ugyanis kifejezetten az ártatlan személyek elítélésének elkerülésére irányulnak, amelyre egy jogállamnak még azon az áron is törekednie kell, hogy a valószínű, de nem kielégítő bizonyítottság esetében az elkövetőket felmenti. Ez a jogállamiság egyik alapkövetelménye, melynek tekintetében nem a közvélemény, hanem a szakszerűség az egyetlen figyelembe veendő kritérium. A német Szövetségi Bíróság 2005-ös döntésében viszont egészen másról volt szó: itt a vádlott bűnösségét bizonyító bizonyítási eszköz re-

levanciája és bizonyító ereje nem került megkérdőjelezésre, hanem a tettes ellen meghozott adekvát ítélet került megsemmisítésre a személyiséget megillető jogi védelemből levezetett bizonyítási tilalom jegyében. Természetesen ilyen esetekben is a jogi szakma álláspontja a meghatározó, és az ítélettel szemben ilyenkor sem lehet önmagában ellenérv annak a közvélemény számára sokkoló volta. Csakhogy a valószínű, de az eljárásjogi szabályok szerint bűnösségében nem kielégítő módon bizonyított tettes felmentése a bűnüldözés és a büntető eljárás saját belső logikájából következik, és így nincs konfliktusban magának a büntetőeljárásnak céljával. Ezzel szemben az olyan tettes felmentése, akinek esetében bűnössége, illetve az amellett szóló bizonyítási eszközök bizonyító ereje *nem került megkérdőjelezésre a felmentő ítélet indoklásában*, hanem felmentése a *bizonyítási tilalomra* hivatkozva történik, *az elkövető szankcionálásának mint célnak alárendelését jelenti más elveknek és céloknak* (esetünkben a személyiséget megillető alkotmányos jogok védelmének). Ezért ilyen esetekben a jogtudomány és a joggyakorlat – tehát a jogi szakma – szempontjából is kételyek fogalmazhatóak meg a tekintetben, hogy vajon az adott konkrét esetben arányos volt-e a döntés; vajon az életellenes bűncselekmény súlya, illetve az élet büntetőjogi védelme nem követelné-e meg, hogy a felhasználásával kétségen kívül személyiségi jogot sértő hangfelvétel ebben az esetben bizonyítási eszközként megengedhető legyen? Hiszen *az ilyen esetekben nem egyszerűen a bűnüldözés érdeke és a személyiségi jogvédelem áll szemben egymással*: a szankcionálandó cselekedet nem egyszerűen adócsalás, rablás vagy hasonló, a személyiségi jogot nem érintő cselekmény, hanem az élethez és a testi épséghez való alkotmányos jogot érinti, és így a döntéshozó a bizonyítási eszköz felhasználhatóságával kapcsolatos mérlegelés, az arányosság megítélése során *mindkét oldalon alkotmányos alapjogokkal, illetve alapvető emberi jogokkal szembesül*.

Mint láttuk, a 2005-ös döntésben a magterületnek a német Alkotmánybíróság által bevezetett fogalma és az ennek sérthetetlenségére vonatkozó tézis zárta ki, hogy a bizonyítási eszköz elfogadása által okozott jogsérelem és a megítélendő bűncselekményben elkövetett életellenes jogsérelem közötti arányosság mérlegelésre kerüljön, és vezetett az emberölés büntetében bűnösnek talált vádlott elítélésének megsemmisítéséhez: abból a tézisből kiindulva, hogy az adott hangfelvétel a magterületet érinti, szükségképpen a hangfelvételnek a bizonyításmérlegelési tilalom alá sorolása következett. Másik oldalról a naplódöntések esetében láttuk azt is, hogy a vádlottak elítélése csak azért vált lehetségessé, mert a kérdéses naplófeljegyzéseket a német Alkotmánybíróság négy tagja – szemben az ellentétes álláspontot képviselő másik négy taggal – annak ellenére sem sorolta a magterülethez, hogy azok természete ezt indokolta volna. Ez másképpen azt jelenti, hogy amikor az Alkotmánybíróság a bizonyítási eszköz (a titkos és személyes napló) felhasználásával járó

személyiségi jogsérelem és a szankcionálandó cselekmény (az emberölés, illetve a szexuális vétség) közötti arányokat mérlegelte, és az utóbbiak súlyára tekintettel az előbbiek felhasználása mellett döntött, helyes értelmezésben valójában a mérlegelést a magterületre is kiterjesztette.

Így mind a naplódöntések, mind a Szövetségi Bíróság 2005-ös döntésével kapcsolatosan felmerülő kételyek a magterület sérthetlenségére vonatkozó tézisből fakadnak. Mindaddig, amíg a szankcionálandó cselekmény nem érinti az alapvető személyiségi jogokat, ez a tézis fenntartható, és fenntartandónak tűnik – még pedig akkor is, ha a személyes naplóbejegyzéseket helyesen kezelve ugyancsak a magterülethez soroljuk. Ugyanakkor megfontolandó, hogy a magterületet érintő bizonyítási eszközök felhasználhatósága tekintetében a bíróság a köztes szférát illetően elismert mérlegelési lehetőséget kapjon minden olyan esetben, amikor a büntetőjogilag szankcionálandó cselekmény vagy vétség a személyiségi jogokat, illetve különösképpen az alkotmányos alapjogokat érinti, illetve sérti.

Egy ilyen felfogás keretében átértelmezve a naplódöntéseket, a legbensőbb személyes jellegű naplófeljegyzéseket nem kellene kétes és körülményes indokolással kiemelni a személyiség legbensőbb magtartományából annak érdekében, hogy bizonyítási eszközökként felhasználhatóak legyenek, hanem a magterülethez való tartozásuknak elismerésével egyidejűleg hivatkozni lehetne a sértettnek *az élethez és az emberi méltósághoz való jogára*, illetve (a szexuálisan kihasznált kiskorú esetében) *a személyiség szabad fejlődésének és kibontakozásának alkotmányosan garantált jogára*, mint amelyeknek védelme az adott esetben jóval súlyosabb érdek, mint a naplóbejegyzések bizonyítási tilalom alá vonása. A döntés jellege, tartalma ezzel nem változna meg, de indokolásuk konzisztenssé válhatna. A Szövetségi Bíróság 2005-ös döntésében szereplőhöz hasonló ügyek esetében pedig hasonló érvelés válna lehetővé a magterület sérthetlenségére vonatkozó tézis miatt automatikusan a bizonyítási tilalom alá eső hangfelvételek tekintetében. Ugyanakkor e megoldás nem limitálná a személyiségi jogvédelem lehetőségét sem: mivel csak mérlegelési lehetőségről volna szó, ha a személyiség magterületének az állami túlhatalommal szembeni védelmezése érdekében a bíróság úgy ítélné meg, hogy egy hangfelvételt vagy személyiségi naplót annak ellenére a bizonyítékmérlegelési tilalom alá kell sorolni, hogy a másik oldalon, a szankcionálandó cselekményben is személyiségi jogok vagy alkotmányos alapjogok sérülésével szembesülünk, erre megmaradna a lehetősége.

Az előbbi megoldási javaslat lényege tehát, hogy *a magterület fogalmát és annak sérthetlenségét alapesetben megőrzi* ugyan, de olyankor, ha *az alkotmányos alapjogoknak (pl. az élethez való jognak stb.) a büntetőtörvénykönyvbe ütköző sérelméről van szó*, és a bizonyítást csak a magterületet érintő bizonyítási eszközzel

lehet lefolytatni, a döntéshozót feljogosítja a bizonyítási eszköz (személyes naplórészlet, hangfelvétel stb.) felhasználhatóságának *a szankcionálandó cselekményben elkövetett jogsértés súlyosságának függvényében és az arányosság jegyében történő mérlegelésére*. Persze ez a megoldás sem tekinthető minden szempontból optimálisnak. Az állami igazságszolgáltatással szemben abszolút védelmet élvező személyiségi magterület jogi elismerése ugyanis ugyanolyan logikusan következik az emberi szabadság és méltóság fogalmából, mint a kényszervallatás és a testi megalázás abszolút tilalma. Ezért a magiszféra részleges érinthetősége absztrakt síkon párhuzamba állítható a kényszervallatás tilalmának részleges feladásával – amely viszont a terrorista elnyomórendszerek jogrendszerével való azonosulást jelentené. Egy ilyen lépés, egy ilyen jogi fordulat pedig a modern európai kultúrkörhöz tartozó társadalmak esetében mind kulturálisan, mind jogilag abszolút módon elfogadhatatlan volna, hiszen az európai identitásnak és egyben az egész emberiség történelmének talán legjelentősebb humanista jogi vívmánya feladását jelentené. Ugyanakkor az abszolút érinthetetlen személyiségi magiszféra radikális elméletével szemben kritikailag felvethető, hogy az előbb jelzett absztrakt párhuzam csak elméleti síkon jelenik meg, és a gyakorlatban, a személyiség tényleges életének tekintetében nem áll fenn. Egy titkos naplóbejegyzés vagy intim levél elolvasása, vagy egy rejtett, a személyiség belső megnyilvánulásait rögzítő hangfelvétel meghallgatása idegen személyek által, bármennyire is sérti a személyiség méltóságát és szabadságát, nem jár olyan szenvedéssel, a személyiség egészét megrendítő és azt szétziláló fájdalommal, mint a fizikai kényszervallatás, sem pedig a személyiség szuverenitásába történő oly beavatkozással, mint a személyiség akaratának tudatbefolyásoló szerekkel való – ugyancsak tilos és tiltandó – megtörése. A magiszféra érinthetlenségére vonatkozó tézis és a kényszervallatás abszolút tilalma között fennálló elvont párhuzamból nem következik gyakorlati párhuzam, és ezért a magiszféra kivételes esetekben történő érinthetőségének megengedése semmiképpen sem tárgyalható egy síkon a kényszervallatás abszolút tilalmának megengedhetetlen sérelmével.

Ugyanakkor másik oldalról azt sem szabad szem előtt téveszteni, hogy személyiség legbelsőbb területét érintő bizonyítási eszközök felhasználása ezzel együtt is az emberi szabadság és méltóság korlátozását jelenti, és ezért ez sem tekinthető minden vonatkozásban optimális megoldásnak. Csakhogy – és ez az egyik a tanulsága az elemzett bírósági döntéseknek – a magiszféra abszolút érinthetlenségére vonatkozó tézis elfogadása másik oldalról az áldozatok és a potenciális áldozatok (tehát a társadalom valamennyi tagja) emberi szabadságának és méltóságának védelmezését korlátozná. Az elemzett esetek másik tanulsága pedig éppen ezzel kapcsolatos: *az egymással konfliktusban álló értékek és érdekek – így az alkotmányos alapjogok és személyiségi jogok általános védelme mind az állami túlhatalommal, mind pedig a*

társadalom szereplői között egymással szemben, és ennek részeként a vádlott és az áldozat vonatkozó jogainak egyidejű érvényesítése – között adódó feszültség nem oldható fel maradéktalanul, és ezért problémamentes megoldás nem található. Következésképpen a jogalkotónak, a jogértelmezőnek és a jogalkalmazónak ilyen ügyekben különös felelősséggel kell eljárnia. Példáink azt tanúsítják, hogy a német jogrendszer és joggyakorlat e nehéz kérdés kezelésére kifinomult, felelősségteljes fogalmi rendszert alakított ki, amely azonban anomáliákat tartalmaz.

Javaslatunk, amely a német megoldás rövid kritikai elemzésén alapul, e megoldás korrekciója, amely – mint amint az előbbieken hangsúlyoztuk – az alkotmányos alapjogok között olykor fellépő feloldhatatlan konfliktus miatt ugyancsak nem problémamentes. Így e korrekció egyik oldalról a német alkotmánybíróság Németországban meghonosított egyik alapelvének – a magiszféra érinthetetlenségének – feladását jelenti. Ugyanakkor másik oldalról megőrzi a dilemma németkezelésének szellemiségét, továbbá a lehetőséghez képest eleget tesz az alkotmányos alapjogok és személyiségi jogok fokozott védelmére irányuló követelménynek. Ami a német Szövetségi Bíróság és Alkotmánybíróság fenti döntésekben kirajzolódott felfogással szemben javaslatunk mellett szól, az az, hogy – legalábbis megítélésünk szerint – életszerűbbnek és ezért gyakorlati szempontból alkalmazhatóbbnak tűnik ez e döntésekből kirajzolódó koncepciónál. S ezt az is bizonyítja, hogy a naplódöntések – fogalmilag illuzórikusan elleplezve azt a tényt, hogy bennük valójában a jellegük szerint a magiszférához tartozó, legbensőbb személyes naplórészleteknek a mérlegelésére került sor – lényegében e megoldás logikáját követték.

A felhasznált jogi esetek

BGHSt 50, 206. (10. August 2005.) (BGH 1 StR 140/05)

BVerfGE 6, 32. (16. Januar 1957.)

BVerfGE 18, 146. (14. Juli 1964.)

BVerfGE 34, 238. (31. Januar 1973.)

BVerfGE 80, 367. (14. September 1989.) (2 BvR 1062/87)

BVerfGK 14, 20. (26. Juni 2008.) (2 BvR 219/08)

Az ítéletek megjelölésében használt hivatalos rövidítések:

BGH: Bundesgerichtshof

BGHSt: Entscheidungen des Bundesgerichtshofes in Strafsachen

BVerfGE: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts

BVerfGK: Kammerentscheidungen des Bundesverfassungsgerichts

BvR: A német Alkotmánybíróság elé terjesztett alkotmányjogi panaszok aktaszámában szereplő jelölés.

Irodalom

- BELING, ERNST: Die Beweisverbote als Grenzen der Wahrheitserforschung im Strafprozess. (Strafrechtliche Abhandlungen. Heft 46.) Breslau, 1903. (Reprografischer Nachdruck der 1. Aufl.: Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft 1968.)
- BRADLEY, CRAIG M.: The Exclusionary Rule in Germany. *Harvard Law Review*, Vol. 96., No. 5. (March, 1983), 1032–1066. o.
- McCormick on Evidence*. Third Edition. (szerk.: CLEARY, Edward W.) St. Paul (Minnesota, US): West Publishing Co., 1984.
- ERDEI ÁRPÁD: Tilalmak a bizonyításban. In: *Tények és kilátások (Tanulmányok Király Tibor tiszteletére)*. (Szerk.: ERDEI Árpád). Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1995. 47–61. o.
- HABSCHIED, WALTER J.: Das Recht auf Beweis. *Zeitschrift für Zivilprozess*, 96 (1983). 306–334. o.
- KIRÁLY TIBOR: *Büntetőítélet a jog határán (Tanulmány a perbeli valószínűségről)*. Budapest, 1972.
- PETERS, KARL: Beweisverbote im deutschen Strafverfahren. In: *Gutachten für den 46. deutschen Juristentag*. München, 1966. 93–163. o.
- ROGALL, KLAUS: Beweisverbote im System des deutschen und des amerikanischen Strafverfahrensrechts. In: *Zur Theorie und Systematik des Strafprozeßrechts. Symposium zu Ehren von Hans-Joachim Rudolphi*. (Szerk.: WOLTER, Jürgen) Neuwied und Berlin Luchterhand, 1995. 133–160. o.
- ROGALL, KLAUS: Gegenwärtiger Stand und Entwicklungstendenzen der Lehre von den strafprozessualen Beweisverboten. *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft*, 91 (1979). 1–44. o.
- ROGALL, KLAUS: Beweiserhebungs- und Beweisverwertungsverbote im Spannungsfeld zwischen den Garantien des Rechtsstaates und der effektiven Bekämpfung von Kriminalität und Terrorismus. *Juristische Zeitung*, 2008. 818–830. o.
- TATÁR LÁSZLÓ: Bizonyítékértékelési tilalmak a német bíróságok gyakorlatában. In: *Emlékkönyv Ferencz Zoltán egyetemi adjunktus halálának 20. évfordulójára*. (Szerk.: KORINEK László – KÓHALMI László – HERKE Csongor) Pécs: Pécsi Állami Tudományegyetem Jogtudományi Kara, 2004. 257–273. o.
- TREMMEL FLÓRIÁN: *Bizonyítékok a büntetőeljáráásban*. Bp.–Pécs, Dialóg-Campus Kiadó, 2006.

SZIKINGER ISTVÁN

A rendészeti eljárásról

Felix Frankfurter bíró, az Egyesült Államok Legfelsőbb Bíróságának tagja az egyik döntés indokolásában úgy fogalmazott, hogy „a szabadság története jórészt az eljárási jogok tiszteletben tartásának történetével esik egybe”. [McNabb v. U.S. (1943) 318 U.S. 342.]

A Független Rendészeti Panasztestület által vizsgált ügyek jelentős részében merültek fel olyan kérdések, amelyek a rendészeti eljárás lényeges kérdéseinek a szabályozatlanságára utalnak. Példaképpen említhető a 383/2010. (VIII. 4.) számú állásfoglalás, amelyben a testület kimondta, hogy a panaszosnak a tisztességes eljáráshoz való joga sérült azzal, hogy egy balesetben érintett rendőr helyezte magát szolgálatba, és intézkedett a saját felelősségét is érintő ügyben. Ez a döntés felveti a rendészeti eljárásban is kiemelkedő fontosságú kizárás törvényi rendezetlenségének a problémáját. Hasonlóan problematikus a rendvédelmi szervek tájékoztatási (régebbi, rossz szóhasználattal élve: „kioktatási”) kötelezettségének hiányos meghatározása a rájuk vonatkozó normákban [lásd pl.: 379/2010. (VIII. 4.) számú állásfoglalás]. A Független Rendészeti Panasztestület az ilyen esetekben – véleményem szerint helyesen – az alkotmányos követelményekből, az egész jogrendszerre irányadó elvekből, valamint az egyes rendészeti jogszabályokban rögzített általánosabb előírásokból (például az arányosság mércéjéből) vezeti le az adott ügyre vetíthető elvárásokat. A testület igen sok döntésében foglalkozott a tisztességes eljárás kérdéseivel, számos esetben meg is állapítva ezen alkotmányos jog megsértését.

A rendőrséggel foglalkozó szociológiában ma már közhelyszerű igazság, hogy a közbiztonság őrei tipikusan a „cél szentesíti az eszközt” felfogása alapján járnak

el, ami gyakran jelenti az eljárási szabályok áthágását az eredményesség, főleg a bűncselekmények és elkövetők leleplezése érdekében (Skolnick, 1975: 221–223).

A rendőrségre vonatkozó magyar szabályozás tulajdonképpen törvényi rangra emelte ezt a megközelítést. A rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. törvény (a továbbiakban: rendőrségi törvény) 3. §-ához fűzött indokolás szerint a rendészet olyan jogérvényesítési módozat, amely jogági sajátosságokkal nem rendelkezik. Ebből következik, hogy sem a büntető-, sem pedig a közigazgatási eljárás alapvető elvi követelményei nem érvényesülnek ezen a területen. Kétségtelen tény, hogy a Legfelsőbb Bíróság az 1/1999. közigazgatási jogegységi határozatában kimondta: a közbiztonság fenntartása körében meghatározott kivételekkel a rendőrség közigazgatási tevékenységet végez. A rendőrségi törvény 12. §-ának (2) bekezdése, valamint a fegyveres szervek hivatásos állományú tagjainak szolgálati viszonyáról szóló 1996. évi XLIII. törvény 69. §-a a jogszabálysértő utasítás teljesítését írja elő az intézkedő közeg számára. Ez gyakorlatilag jórészt illuzórikussá teszi a törvényszegő parancsnok elleni fellépés lehetőségét.

Való igaz, hogy a hatóságok és bíróságok működését meghatározó, szükségképpen formalizált szabályok nem garantálják feltétlenül a valóság, az ügynevezett anyagi igazság feltárását, így a bármilyen értelemben vett igazságosság érvényesítését sem (Rawls, 2003: 75–76). Bárd Károly szerint a garanciális jelentőségű eljárási szabályoknak nem is az a kizárólagos funkciója, hogy a nyomozás és a bírósági tárgyalás során szerzett adatok megbízhatóságát növeljék. Ugyanakkor – jegyzi meg – az sem igaz, hogy a fair eljárás feltétlenül gátolná az igazság kiderítését. A pártatlan bíróhoz való jog, a védelem részéről az érvek kifejtésének a lehetősége és számos más követelmény nyilvánvalóan előmozdítja az előítéletektől, elfogultságtól mentes, tehát az objektív igazsághoz közel kerülni képes döntések megszületését (Bárd, 2007: 77).

A magam részéről egyetértek azzal, hogy az eljárási normák következetes tiszteletben tartása nem feltétlenül garantálja az anyagi igazsághoz való eljutást. Ugyanakkor látni kell, hogy a fennálló (és a megalkotandó, az alkotmányos követelményeknek megfelelő) processzuális szabályok ma a legnagyobb esélyt adják arra. Ahogyan az Alkotmánybíróság rámutatott:

„Az anyagi igazságosság jogállami követelménye a jogbiztonságot szolgáló intézményeken és garanciákon belül maradván valósulhat meg. »Az anyagi igazság érvényesülésére« éppúgy nem biztosít (nem biztosíthat) alanyi jogot az Alkotmány, mint ahogy arra sem, hogy egyetlen bírósági ítélet se legyen törvénysértő. Ezek a jogállam céljai és feladatai, amelyek megvalósulása érdekében megfelelő – elsősorban eljárási garanciákat nyújtó – intézményeket kell létrehozni, és az érintett

alanyi jogokat garantálnia. Az Alkotmány tehát az anyagi igazság érvényre juttatásához szükséges és az esetek többségében alkalmas eljárásra ad jogot” [9/1992. (I. 30.) AB hat.].

Kutatások eredményei szerint a technikainak minősíthető hibák feltűnően magas százalékban voltak azonosíthatók olyan eljárásokban, amelyek végén az anyagi igazság is sérült, konkrétan: ártatlan embereket ítélték halálra (Liebman–Fagan–West, 2000: 4–5, hivatkozva: Korinek, 2010: 433). Ugyancsak megalapozott következtetéseket vontak le arra vonatkozóan, hogy az emberek számára fontos a tisztességes eljárás, annak pedig hatása van a rendőrséggel történő együttműködésre is (Sunshine–Tyler, 2003). Sőt: a hivatalos intézmények törvényes eljárása általában is erősíti a jogkövetésre való hajlamot, ami végeredményben a közbiztonság megszilárdítását eredményezi (Hinds–Murphy, 2007).

Mindezek alapján aligha kérdéses, hogy az eljárási szabályok meghatározásának és alkalmazásának a rendészeti működésben is legalább ugyanolyan – ha nem nagyobb – fontossága van, mint az igazságszolgáltatásban vagy a közhatalom működésének egyéb területein (Tankebe, 2009). Néhány szélsőséges – sajnálatos módon a hatályos magyar rendőrségi törvény indokolásában is megtalálható – felfogással ellentétben, a kontinentális jogállam-felfogást követő rendszerekben nem vitatható, hogy a rendészet alá van vetve a közigazgatásra vonatkozó jogi szabályozásnak és korlátozásoknak. Ezekben belül a kifejtettekkel összhangban kiemelkedő fontossága van a processzuális normáknak (Hanewinkel, 2004: 1–3).

Amennyiben elfogadjuk a rendészeti tevékenység közigazgatási meghatározottságát, úgy állást kell foglalni az egyes megnyilvánulások, működési formák jogágon belüli helyét és szabályozását illetően. A rendészet érdemi tevékenysége a hatósági jogalkalmazás körébe tartozik. Az ilyen működésre jellemző a „kifelé” irányultság, valamint az ügyfelekkel szemben a processzuális egyenlőség hiánya. Úgy is lehet fogalmazni, hogy a klasszikus hatalomgyakorlás jogi keretek közé szorított formájáról van szó. A normáknak való alárendelés a jogállam felfogására való áttérés követelménye volt. A számos tekintetben mintaként szolgáló német fejlődésben ez hosszú folyamatot jelentett, az általános rendészet-fogalomnak való megfelelés további formáságok nélküli beavatkozási alapként való elfogadásától a dogmatikailag is egyre részletesebben kiépített, majd jórészt kodifikált rendészeti jogig.

A hatósági jogalkalmazásra jellemző, hogy az kihat a civil társadalom tagjainak (és a közhatalom intézményeinek) a jogaira, kötelezettségeire. Nehéz elképzelni olyan esetet, amelyben az alkotmányos alapjogok legalább közvetve ne lennének érintve. Az alkotmánybírók álláspontja szerint: „*Az általános személyiségi jog anyajog, azaz olyan szubszidiárius alapjog, amelyet mind az Alkotmánybírók,*

mind a bíróságok minden esetben felhívhatnak az egyén autonómiájának védelmére, ha az adott tényállásra a konkrét, nevesített alapjogok egyike sem alkalmazható” [8/1990. (IV. 23.) AB határozat]. A hatósági kötelezés minden esetben kihat az egyén autonómiájára, hiszen lényegénél fogva az illető akaratától független magatartást vár el, végső soron közhatalmi kényszerrel is biztosítva annak végrehajtását. Ugyanez értelemszerűen a tiltásra, korlátozásra is igaz.

A már kifejtettek értelmében a rendőrségi törvény alkotója eredetileg nem tekintette közigazgatási eljárásnak a rendészeti tevékenység folytatását. Sőt: semmilyen jogágba nem sorolta az ilyen működést. A Legfelsőbb Bíróság hivatkozott 1/1999. számú közigazgatási jogegységi határozata – bár az nem minősül jogszabálynak – érdemben megváltoztatta a helyzetet, hiszen a jogszerűség kérdésében végső soron az igazságszolgáltatás dönt, arra nézve pedig a jogegységi döntés irányadó. Ugyanakkor az elvi megítélés megváltozásával a tételes jogi szabályozás nem módosult. A rendőrségi törvény garanciális eljárási előírásokat nem, vagy legfeljebb egyes jogokat érintően, igen szűk körben tartalmazott (és tartalmaz ma is). A 2004-ben megalkotott Ket. (a közigazgatási hatósági eljárás és szolgáltatás általános szabályairól szóló 2004. évi CXL. törvény) a mondottak szerint a hatályát – a korábbi szabályozással alapvetően egyezően – kiterjesztette ugyan a rendőrség tevékenységére is, a tételes rendelkezések azonban meglehetősen mostohán bánnak azzal a formával, amely a rendfenntartás során tipikusan tekinthető: ez pedig nem más, mint az intézkedés.

A hatósági működésnek ez a megnyilvánulása nem lényegi tartalmában, hanem csupán megjelenési formájában különbözik a határozattól. Szamel Lajos szerint „Az intézkedés olyan, nem írásban kibocsátott érdemi határozat, amely azonnali végrehajtási (az intézkedésnek engedelmisségi) köteleességgel jár. Az intézkedés a rendszetben a leggyakoribb egyedi döntési forma, míg az igazgatásban másutt kivételesnek mondható” (Szamel, 1992: 15). Hozzá kell tenni: az azonnali végrehajtási (engedelmisségi) köteleességhez kapcsolódóan kényszerítő eszközök állnak a rendőrség rendelkezésére, amelyek alkalmazása a legalapvetőbb jogokat érinti, megítélésük és a vélt vagy valódi sérelmek orvoslásának módja azonban ugyancsak nehezen illeszthető a közigazgatási eljárás jelenlegi gyakorlatába.

Példaképpen említhető az egyszerű gyanú miatti előállítás [rendőrségi törvény, 33. § (2) bekezdés b. pont]. A törvény semmiféle külön feltételhez, speciális veszélyhez nem köti ezt az intézkedést. Ha ilyentől tenné függővé, akkor azt rögzíteni kellett volna, a legalitás már említett követelményére tekintettel is. Valakiről tehát elképzelhető, hogy elkövetett egy deliktumot. A szabadságtól való megfosztásra egyébként semmiféle ok nem szolgál. A rendőr ezt a személyt megfoghatja, bevitetheti a hatósághoz (értelemszerűen: a rendőrségre), de a törvény nem teszi lehetővé

az idézését. Tételezzük fel, hogy a jogalkalmazó a kifejtettek miatt mégis úgy dönt, hogy a Ket. alapján kiküldi a hivatalos, kötelező megjelenésre szóló meghívót. Az emberek többsége az ilyen invitálásnak eleget szokott tenni. Megjelenik az ügyfél a rendőrségen. Itt meg is áll a folyamat, hiszen a rendőrségi törvény semmit nem mond arról, hogy voltaképpen miért is kell bevinni az illetőt. Az Alkotmánybíróság szerint azért, hogy legyen ideje a nyomozó hatóságnak döntést hozni. Ilyen cél azonban természetesen a közigazgatási eljárási törvénnyel nem érhető el. Valójában ez az eljárási abszurdum mutatja a rendőrségi törvény szabályozásának valódi célját, de legalábbis funkcióját: a társadalmi kontroll gyakorlása kereteinek megteremtését, a fegyelmező állam szerepének megvalósítását.

A bűncselekmény egyszerű gyanúja miatti előállítást a gyakorlatban általában „elszámoltatás” követi a rendőrségen. Ez azt jelenti, hogy a bevitt személyt kikérdezik: mit tud a számításba vett, vagy éppen már (mások vagy ismeretlen tettes elleni) nyomozás tárgyát képező bűncselekményről, hol tartózkodott akkor, amikor azt elkövették. Általában megpróbálja a hatóság mindazokat az adatokat megszerezni, amelyek az eredményes eljáráshoz szükségesek. Mivel azonban még nem büntetőeljárásról van szó, az annak során érvényesítendő garanciák sem érvényesülnek. A Ket. 51. §-ának (5) bekezdése értelmében a kötelező adatszolgáltatást az ügyfél megtagadhatja egyebek mellett akkor, ha nyilatkozatával saját magát vagy hozzátartozóját bűncselekmény elkövetésével vádolná. Erre a jogára ugyanazon szakasz (7) bekezdése értelmében figyelmeztetni kell. Az „elszámoltatásokról” rendelkezésre álló adatok alapján egyetlen ismert esetben sem fordult elő, hogy az előállított személyt ilyen tájékoztatásban részesítették volna. Meg kell jegyezni, hogy magát az „elszámoltatást” mint jogintézményt sem ismerik a magyar törvények és rendeletek. Ha – amint az Alkotmánybíróság megállapította – az egyszerű gyanú miatt előállított személy a vele szembeni nyomozás esetleges megindítása kapcsán hozandó döntéssel összefüggésben van bent, akkor rögzíteni kellene legalább, hogy milyen eljárási cselekmények milyen garanciák érvényesítése mellett foganatosíthatók vele szemben. Az ártatlanság vélelmének és az abból eredő követelményeknek a büntetőeljáráshoz közvetlenül kapcsolódó, egy esetleges későbbi, bűnösséget megállapító folyamathoz illeszkedő beavatkozás során, sőt ennél jóval tágabb körben kell érvényesülnie (Fisk, 1925: 38; Szikinger, 1989).

Az erre irányadó garanciális szabályok nem olvashatók ki sem a rendőrségi törvényből, sem más normából. Ez vonatkozik természetesen a más okból előállítottakra is. De nem csupán szabadságelvonás esetén van jelentősége az alapjogi biztosítékoknak. A rendőrségi törvény 32. §-a a felvilágosítás-kérés jogát biztosítja. A rendelkezés szerint: „A rendőr a feladatának ellátása során bárkihez kérdést intézhet, felvilágosítást kérhet, ha alaposan feltehető, hogy a megkérdezett olyan közlést

tehet, amely a rendőri feladatok teljesítéséhez szükséges. A felvilágosítás kérésének idejére a kért személy feltartóztatható. Akitől a rendőr felvilágosítást kér – ha jogszabály másként nem rendelkezik – az általa ismert tényekkel, adatokkal kapcsolatos válaszadást nem tagadhatja meg”. A „jogszabály másként nem rendelkezik” kitétel itt nyilvánvalóan nem értelmezhető, legalábbis a jogalkotó eredeti szándéka szerint a közigazgatási (államigazgatási) eljárásra való utalásként, hiszen a törvény indokolása szerint a rendészet nem közigazgatás. Ha pedig mégis az, akkor elegendő, de feltétlenül szükséges volna az általános processzuális normákra való utalás. Így a rendelkezés kifejezetten félrevezető.

A Ket. általános indokolása szerint a választott szabályozási modell (amely alapvetően a korábbi törvény logikáját követi) csak úgy töltheti be a szerepét, ha a különös eljárási normáknak a törvény elfogadása után esedékessé váló átfogó felülvizsgálata során sikerül a valóban indokolt körre visszazsorítani az általános szabályoktól eltérő rendelkezéseket, illetőleg a későbbi jogszabály-előkészítés keretében hangsúlyos szempontként jut érvényre az általános és a különös eljárási szabályok egymáshoz való viszonyának vizsgálata és az előbbiekre foglalt garanciális rendelkezések tiszteletben tartása. Ez különös felelősséget ró mind a jogszabály tervezetét kidolgozó, mind pedig az azt észrevételező – koordinációs jogkörrel felruházott – szervekre. Teljesen indokolt ez az elvárás, még akkor is, ha változatlanul hangsúlyozom: maga a Ket. az intézkedés mint forma fontos kérdései szabályozásának elmulasztásával kevésbé teszi alkalmassá saját magát a megcélzott elsődlegesség megvalósítására. Valójában az eljárási törvény a rendőri – és más rendészeti – intézkedések alapformáját nem is érinti. Az azonnali, az ideiglenes, valamint a végrehajtási intézkedés sajátosságai, az ellenőrzés, valamint a felügyelet fontosabb követelményei megjelennek ugyan a Ket.-ben, de a szemeli értelemben vett aktus (amely az említettekhez képest általános) garanciális szabályai nem.

Álláspontom szerint ma Magyarországon sem anyagi, sem eljárási értelemben nem beszélhetünk egységes rendszerként működő rendészeti jogról. Mindjárt hozzátéveszem, hogy nem kódexre gondolok. Mind a két alrendszerre, vagyis az anyagi és az eljárási jogra, valamint a megfelelő gyakorlatra jellemző, hogy a célok világos megfogalmazásának hiányában nehéz következtetéseket levonni a hatékonyságot, vagy akár csak az eredményességet illetően. Mivel pedig a tevékenység normatív keretei meghatározásában vannak a legnagyobb hiányosságok, megfelelő viszonyítási alap nélkül az olyan garanciális intézmények sem tudnak hatásosan fellépni a jogsértések ellen, mint például a Független Rendészeti Panasztestület. Ha a rendőrnek teljesítenie kell a jogellenes utasítást, parancsot [rendőrségi törvény, 12. §], akkor a külső ellenőrzés fóruma is csak ennek az egyébként alkotmánybírói határozattal [8/2004. (III. 30.) AB határozat] is megerősített szabálynak a végrehajtá-

sát tudja számonkérni. Az emberi jogok hatékony védelmének ilyen körülmények között kevés esélye van. A kockázati társadalom megnyilvánulásai felértékelik a veszélyelhárítás jelentőségét. Ezért is pótolni kell a rendszerváltás óta elmulasztott lépéseket az emberi jogok garanciáinak kiépítése terén. Nézetem szerint a megoldás a Ket.-nek a rendészeti eljárásra vonatkozó szabályokkal való kiegészítésében keresendő, világossá téve, hogy a törvény kiterjed a veszélyelhárítás igazgatására, azon belül pedig az intézkedésekre is.

Irodalom

- BÁRD KÁROLY (2007): Emberi jogok és büntető igazságszolgáltatás Európában – a tisztességes eljárás büntetőügyekben – emberijog-dogmatikai értekezés. Magyar Hivatalos Közlönykiadó, Budapest
- FISK, OTIS H. (1925): Presumptions *Cornell Law Quarterly*, Vol. 11. no. 1, pp. 20–40.
- HANEWINKEL, ANDREAS (2004): Die Relevanz von Verfahrensnormen im Polizeirecht S. Roderer Verlag, Regensburg
- HINDS, LYN – MURPHY, CRISTINA (2007): Public Satisfaction with Police: Using Procedural Justice to Improve Police Legitimacy *Australian & New Zealand Journal of Criminology*, Vol. 40. No. 1, pp. 27–42.
- KORINEK LÁSZLÓ (2010): Kriminológia I. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest
- LIEBMAN, JAMES S. – FAGAN, JEFFREY – WEST, VALERIE (2000): A Broken System: Error Rates in Capital Cases, 1973–1995. Columbia Law School, Public Law Research Paper No. 15., New York
- RAWLS, JOHN (2003): A Theory of Justice 6th edition Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts
- SKOLNICK, JEROME H. (1975): Justice Without Trial: Law Enforcement in Democratic Society (3. kiadás), Wiley and Sons, New York
- SUNSHINE, JASON – TYLER, TOM R. (2003): The Role of Procedural Justice and Legitimacy in Shaping Public Support for Policing *Law & Society Review*, Vol. 37. No. 3, pp. 513–548.
- SZAMEL LAJOS (1992): Jogállamiság és rendészet. *Belügyi Szemle*, 3. szám, 3–21. o.
- SZIKINGER ISTVÁN (1989): Az ártatlanság vételeme – alkotmányos alapelv. *Belügyi Szemle*, 3. szám, 8–17. o.
- TANKEBE, JUSTICE (2009): Public Cooperation with the Police in Ghana: Does Procedural Fairness Matter? *Criminology*, Vol. 47. No. 4, pp. 1265–1293.

Az arányosság kérdése a Független Rendészeti Panasztestület gyakorlatában

Az arányosságról általában

Az alapjogok védelmének egyik legnehezebb kérdését a legitim jogkorlátozás, azon belül is a korlátozás arányosságának problémája jelenti. A vonatkozó nemzetközi jogi dokumentumokban megjelenő és a jogtudományban is elfogadott álláspont szerint az alapjogok – illetve egyes alapjogok – korlátozásának elfogadható célját mások alapvető jogainak és olyan „közérdekeknek” (pl. közrend, közbiztonság, közegészség) a védelme jelenti, amelyek mögött jellemzően – bár közvetetten, de – szintén megjelennek egyéni alapjogok.¹

A különböző alapjogkorlátozási tesztekben e legitim célok meglétének vizsgálata mellett minden esetben megjelenik annak a szempontnak a mérlegelése, hogy a cél eléréséhez választott – az alapjogot valamilyen módon korlátozó – eszköz arányos-e, azaz a cél fontossága és a választott eszköz által az érintettnek okozott sérelem egymással egyensúlyban van-e.

A rendőri tevékenység által megvalósítani kívánt célok elsősorban a Rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. törvényben (Rtv.) rögzített alapvető szintű célokban keresendők (a közrend, a közbiztonság védelme, a bűnmegelőzés, illetőleg a bűnüldözés, illetve mások jogainak a védelme), az intézkedések pedig – e céloknál és a rendőri munka természeténél fogva – szinte minden esetben együtt járnak az alapjogok kisebb-nagyobb fokú korlátozásával az intézkedés alá vont személy ol-

DR. FÉJA ANDRÁS – DR. KÁDÁR ANDRÁS KRISTÓF – ügyvédek, a Független Rendészeti Panasztestület tagjai. A cikkben ismertetett esetek összegyűjtésében nyújtott segítségért köszönettel tartozunk dr. Fodor-Lukács Krisztinának.

¹ Lásd pl.: HALMAI GÁBOR – TÓTH GÁBOR ATTILA (szerk.): Emberi jogok. Osiris Kiadó, Budapest, 2003. 108–137. o.

dalán. Ezért az Rtv. az alapvető jogok korlátozására egyértelmű felhatalmazást ad a rendőrség részére azáltal, hogy kimondja: a rendőrség a feladatának ellátása során a testi épséghez, a személyes szabadsághoz, a magánlakás, a magántitok és a levéltitok sérthetlenségéhez, a személyes adatokhoz, valamint a tulajdonhoz fűződő jogokat a törvényben foglaltak szerint korlátozhatja.²

Ugyanakkor a jogalkotó kifejezetten rögzíti az arányosság követelményét is, amikor előírja, hogy a rendőri intézkedés nem okozhat olyan hátrányt, amely nyilvánvalóan nem áll arányban az intézkedés törvényes céljával. Egyúttal pedig több lehetséges és alkalmas rendőri intézkedés, illetőleg kényszerítő eszköz közül azt kell választani, amely az eredményesség biztosítása mellett az intézkedéssel az érintettre a legkisebb korlátozással, sérüléssel vagy károkozással jár.³

A kényszerítő eszközök vonatkozásában az Rtv. hangsúlyozza, hogy a rendőr kényszerítő eszközt csak a törvényben meghatározott feltételek fennállása esetén, az arányosság elvének figyelembe tartásával alkalmazhat úgy, hogy az nem okozhat aránytalan sérelmet az intézkedés alá vontnak.⁴ A Rendőrség Szolgálati Szabályzatáról szóló 62/2007. (XII. 23.) IRM rendelet (Szolgálati Szabályzat) pedig az arányosság követelményének érvényesítéséhez külön támpontot nyújt a fokozatosság követelményének meghatározásával, amikor rögzíti, hogy a kényszerítő eszközök Rtv.-ben szabályozott sorrendje (testi kényszer – bilincs – vegyi eszköz stb.) egyben fokozatosságát is jelent.

A Testület gyakorlatában az arányosság vizsgálata az egyik leggyakrabban előforduló körülmény.⁵ Szinte minden egyes érdemi ügyben van a panaszolt intézkedéseknek olyan aspektusa, ahol az arányosság kérdése felmerül. Különösen igaz ez azokra az ügyekre, amikor a rendőrség eljárására vonatkozó jogszabályok egy adott intézkedést diszpozitív jelleggel határoznak meg, tehát az intézkedő rendőrnek mérlegelésre adnak lehetőséget az alkalmazott intézkedés tekintetében (például bizonyos feltételek fennállása esetén a rendőrség előállíthatja az érintettet, de a szabadságkorlátozástól el is tekinthet), minek következtében – azt követően, hogy a Testület megállapítja, volt megfelelő Rtv.-beli jogalapja a rendőri intézkedésnek – vizsgálni kell, hogy a rendőrség diszkrecionális jogkörben hozott döntése arányos volt-e.

² Rtv. 17.§ (1) bekezdés

³ Rtv. 15. § (1)–(2) bekezdés

⁴ Rtv. 16. § (1) bekezdés

⁵ A Testület 2008-as évről szóló beszámolója szerint a panaszok 10 százaléka esetében jelölték meg az arányosság sérelmét. (http://www.panasztestulet.hu/files/2008_tajekoztato.pdf). A Testület 2009-es évről szóló beszámolója szerint a panaszok 7 százaléka esetében jelölték meg az arányosság sérelmét (http://www.panasztestulet.hu/files/2009_tajekoztato.pdf).

Döntési nehézségek

Az egyes intézkedések arányosságáról állást foglalni talán a legnehezebb kérdés. A Testület részéről is komoly körültekintést igényel annak vizsgálata, hogy több olyan intézkedés közül, amelynek jogalapját, alkalmazhatóságát egyaránt biztosítja az Rtv., melyik felel meg (vagy felelt volna meg) az arányosság követelményének (lásd például a különböző kényszerítő eszközök közötti választást), vagy pedig egy adott intézkedés alkalmazása még meddig a pontig tekinthető arányosnak, és hol az a pont, amelyen túl már nem az.

A Testületnek az egyes ügyek vizsgálatakor – amikor az arányosság kérdése kerül szóba – figyelemmel kell lennie arra, hogy az intézkedő rendőrnek általában rövid idő alatt kell döntenie, és számos esetben nagyon keskeny a határ a még arányos és a már aránytalan intézkedés között, amit sokszor az intézkedés alá vont személy egyéni érzékenysége, neme, életkora, de akár a napszak is befolyásolhat (pl. az előállítással okozott sérelem függhet attól, hogy a szabadságelvonásra nappal vagy éjszaka kerül sor).

Abban a kérdésben, hogy mi az arányos és mi nem, egységes mércét aligha lehet húzni, ugyanis ezt mindig esetről esetre kell mérlegelni és eldönteni. Ha mégis ki akarjuk mondani, hogy a Testület gyakorlata szerint mi az, ami az arányossággal összefüggésben alapvetően elvárható a rendőrségtől, az – tekintettel a rendőri döntéshozatal gyakran kiélezett körülményeire – az egyértelműen, kirívóan, mondhatni „első ránézésre” aránytalan intézkedések elkerülése. Ez az értelmezés áll összhangban az Rtv. fent idézett rendelkezésével, amely szerint a rendőri intézkedés nem okozhat olyan hátrányt, amely *nyilvánvalóan* nem áll arányban az intézkedés törvényes céljával. Ezzel kapcsolatban azonban meg kell jegyezni, hogy a Testület nem a rendőri felróhatóságról dönt, hanem az intézkedéssel érintett személy alapjogsérelmének bekövetkezéséről, így adott esetben az intézkedés aránytalansága miatt felróhatóság nélkül is megállapíthatja annak alapjogot sértő voltát.

Arányosság a gyakorlatban az egyes intézkedések mentén

Jelen írás terjedelmi korlátai miatt az arányossággal kapcsolatos gyakorlatot az előállítás és a kényszerítő eszközök vonatkozásában elemezzük, mivel ezzel a két – tág értelemben vett – intézkedéstípussal kapcsolatban érkezik a Testülethez a legtöbb panasz, és mindkettőre jellemző a fent említett diszpozitív jelleg, tehát az, hogy a rendőrnek a jogszabály választási lehetőséget biztosít: az Rtv. 33. § (2) bekezdése alapján foganatosított előállítás vonatkozásában a tekintetben, hogy alkalmazza-e

a szabadságelvonást, a kényszerítő eszközök esetében pedig az alkalmazott eszköz megválasztása kapcsán (pl. testi kényszer vagy bilincselés).

Az előállítás arányossági kérdései

Az Alkotmánybíróság megállapította, hogy a személyes szabadság alkotmányos alapjogát törvény az Alkotmány megengedő rendelkezése folytán korlátozhatja.⁶ A testület szerint a személyes szabadságnak törvényes elvonása is okozhat azonban sérelmet. Az egyes korlátozó rendelkezések csak akkor fogadhatók el ugyanis alkotmányszerűnek, ha az általuk elérni kívánt és alkotmányosan elismert célhoz képest a korlátozás szükségszerű és arányos. Az Alkotmánybíróság az alapjogi korlátozást akkor tekinti indokoltnak, ha az valamely más alapvető jog biztosítása vagy alkotmányos cél érdekében történik. Az Alkotmánybíróság egy másik határozatában⁷ pedig rámutatott arra, hogy a személyi szabadság szükséges és ezen túlmenően arányos korlátozására alkotmányos cél elérése érdekében általában akkor kerülhet sor, ha azt a korlátozással érintett személy jogsértő magatartása vagy cselekménye, illetőleg kényszerítő ok vagy nyomós közérdek ezt alátámasztja, illetve indokolja.

Az Alkotmánybíróság a személyi szabadság korlátozásával kapcsolatban is vizsgálta az Rtv. vonatkozó rendelkezéseit és megállapította,⁸ hogy az előállítás és az őrizetbe vétel eljárási rendjét meghatározó rendelkezések megfelelnek a személyi szabadság átmeneti korlátozásához szükséges alkotmányos követelményeknek. Ezeket a törvényben meghatározott intézkedéseket a közrend és a közbiztonság védelméhez fűződő közérdek indokolja, illetve az teszi szükségessé, hogy az érintett személyek a hatósággal való együttműködésre készséget nem mutatnak. A személyazonosság megállapításával összefüggő jogkorlátozás (előállítás és fogva tartás) kapcsán az Alkotmánybíróság arra a következtetésre jutott, hogy a korlátozás indokoltsága mindaddig fennáll, amíg az alkotmányosan elfogadható cél, vagyis a személyazonosság megállapítása folyamatban van.

Az előállítással összefüggésben az arányosság két aspektusban merülhet fel. Az első, hogy az előállítás – amennyiben arra az Rtv. 33. § (2) bekezdése alapján kerül sor⁹ – mérlegelés körében hozott döntés, ahol az arányosság – tehát az, hogy a rendőr elérhette-e volna az intézkedési célt a személyi szabadság elvonása nélkül – minden esetben vizsgálható, ha az előállításnak egyébként megvan a jogalapja. A második az előállítás törvényes időtartamának kérdése.

⁶ 66/1991. (XII. 21.) AB határozat

⁷ 13/2003. (IV. 9.) AB határozat

⁸ 65/2003. (XII. 18.) AB határozat

⁹ A kötelező előállítási okokat az Rtv. 33. § (1) bekezdése tartalmazza.

Az első eset a leggyakrabban akkor fordul elő, amikor az előállításra a személyazonosság igazolásának elmulasztása miatt kerül sor. A rendőr ugyanis a hatóság vagy az illetékes szerv elé állíthatja azt, aki a rendőr felszólítására nem tudja magát hitelt érdemlően igazolni, vagy az igazolást megtagadja.¹⁰ A Szolgálati Szabályzat ezt oly módon egészíti ki, hogy az előállítás akkor is mellőzhető, ha az igazoltatott személy személyazonossága más, egyszerűbb módon tisztázható.¹¹ Nyilvánvalóan az intézkedő rendőr döntésén múlik, hogy az „egyszerűbb módon való tisztázást” elfogadja vagy az előállítás mellett dönt. A Testületnek az ilyen helyzeteket arányossági kérdésként kell vizsgálnia.

Ilyen volt az az eset, amikor egy középkorú asszony kutyasétáltatás közben betévedt a helyi óvoda területére (amely nem volt kerítéssel körbekerítve), és működésbe lépett a riasztó-rendszer. Megjelentek a rendőrök, és a panasztot igazolásra szólították fel. Az asszony megzavarodott, és elkezdett futni, azzal, hogy „itt lakom, csak elmegyek az igazolványomért”. A rendőrök utolérték, testi kényszert, majd bilincset is alkalmaztak vele szemben, amikor megjelent egy szomszéd, aki jelezte, hogy ismeri a panasztot és a férjét is, és szól neki. A panaszos férje ki is hozta a panaszos iratait, a rendőrök mégis előállították a panasztot a személyazonosság igazolásának sikertelenségére hivatkozva.¹² A Testület – az érintett személyazonosságának tisztázódására és az eset összes körülményére tekintettel – megállapította a személyi szabadság elvonásának aránytalanságát.

Az előállítás aránytalansága nem csak a személyazonosítás kontextusában merül fel. 180/2009. (VI. 17.) sz. állásfoglalásban a Testület arra a megállapításra jutott, hogy az arányosság követelményének sérelmével járt annak a panaszosnak az előállítása, akinél 2009. március 15-én egy rendezvényhez kapcsolódó ruházatátvizsgálás során 9 cm pengehosszúságú zsebkést találtak. A Testület állásfoglalása szerint ugyan az említett kés a vonatkozó kormányrendelet szerint közbiztonságra különösen veszélyes eszköznek minősült, így fennállt a panaszos előállításának joga,¹³ azonban a kést a panasztótól már a helyszínen elvették és a panaszos személyazonosságát megállapították, így nem merült fel olyan körülmény, amely a tárgyi bizonyítási eszköz biztosítását, megszerzését vagy a tényállás feltárását és a panaszzal szemben az eljárás eredményes lefolytatását veszélyeztette volna, ha a panasztot a kés elvétele után elengedik, és vele szemben az eljárást egy későbbi

¹⁰ Rtv. 33. § (2) bekezdés a) pontja

¹¹ Szolgálati Szabályzat 43. § (2) bekezdés

¹² A Független Rendészeti Panasztestület 89/2009. (IV. 8.) sz. állásfoglalása

¹³ Az Rtv. 33. § (2) bekezdés f) pontja alapján (előállítható, akivel szemben az eljárás azonnal lefolytatható)

időpontban (idézése mellett) folytatják le. Az intézkedés célja (a szabálysértési eljárás eredményes lefolytatása) ezért kevésbé korlátozó módon is elérhető lett volna.

A másik arányossági körülmény az előállítás időbeliségével függ össze. A Rtv. szerint a rendőrség az előállítással a személyi szabadságot *csak a szükséges ideig*, de legfeljebb 8 órán át korlátozhatja. Ha az előállítás célja még nem valósult meg, indokolt esetben ezt az időtartamot a rendőri szerv vezetője egy alkalommal 4 órával meghosszabbíthatja. Az előállítás időtartamát a rendőri intézkedés kezdetétől kell számítani.¹⁴ Az igazoltatás, illetve a személyazonosság megállapításának sikertelensége esetén alkalmazott előállítással összefüggésben az Rtv. külön is kimondja, hogy az előállítás csak a személyazonosság megállapításához szükséges ideig tarthat.¹⁵

A Testület az előállítás arányosságát időbeli oldalról elsősorban akkor vizsgálja, ha az előállítás oka elvileg még fennáll, azonban az előállítás ideje – a Rendőrség által megjelölt valamilyen okra hivatkozva – indokolatlanul elhúzódik. Ha az előállítás oka megszűnik, és a panaszost még ez után is fogva tartják, az már alapvetően nem arányossági kérdés.

A Testület tapasztalata az, hogy az előállítás sokszor hosszabb ideig tart, mint az szükséges lenne. Az előállítás időbeli aránytalanságából eredő alapjogsérelem igen csak gyakori volt azon köztéri, a gyülekezési jog hatálya alá tartozó rendezvények során, amikor a rendőrség tömeges előállításokat hajtott végre (2008. október 23., 2009. március 15., 2009. július 4.).

A rendőrség az ilyen esetekben általában szervezési hiányosságokra, illetve személyzeti elégtelenségekre (nagy számú előállított, nagy számú kihallgatás, kis létszámú fogdaszemélyzet) hivatkozik, amivel kapcsolatban a Testület többször hangsúlyozta, hogy az alapjogsértés „kimentésére” ez az érvelés nem alkalmas.

Annak a 2009. július 4-én előállított személynek az ügyében,¹⁶ akit a rendőrség a szabálysértés abbahagyásra irányuló felszólítás utáni folytatására hivatkozva állított elő, majd közel hat órán keresztül anélkül tartott fogva, hogy vele kapcsolatban bármilyen további intézkedést foganatosított volna, a Testület leszögezte: mivel az előállítás az egyik legsúlyosabb jogkorlátozás, amelyet a rendőrség alkalmazhat, „ennek igénybevételekor fokozott figyelemmel kell eljárnia. [...A]mennyiben a rendőrség saját korlátait, kapacitását figyelembe véve észleli, hogy érdemi eljárási cselekményekre nem tud sort keríteni, tehát a jogkorlátozás törvényes célja ellehetetlenül, egyéb jogalap hiányában jogszerűen nem tarthatja fenn az érintett szabadsághoz való jogának korlátozását, ezért a szabadon bocsátásról kell határozni. [...A]

¹⁴ Rtv. 33. § (3) bekezdés

¹⁵ Rtv. 29. § (5) bekezdés

¹⁶ A Független Rendészeti Panasztestület 334/2010. (VI. 16.) sz. állásfoglalása

rendőrségi kapacitás, feladatelosztás, esetleges (pillanatnyi, átmeneti vagy tartós) létszámhiány nem vehető az alapjogsérelem mérlegelése kapcsán figyelembe. A Testület [...] a panaszos alapjog-korlátozásának jogszerűségét vizsgálja, annak kapcsán tesz megállapításokat, és alapjogsértés észlelése esetén nem lehet figyelemmel arra, hogy ez milyen szerv, személy esetlegesen kimenthető (»fel nem róható«) magatartására vezethető vissza. Az országos rendőrfőkapitány [...] egy panaszügyben hozott, 29000-105/375-12/2009. RP. számú] határozatában kifejezetten rögzíti, hogy a »rendőrségen belül kialakított feladat- és hatásköri rendszer, továbbá esetleges szervezési hiányosságok hátrányos következményeit nem viselheti« az érintett állampolgár, és hogy az »állampolgárok jogos igénye, hogy ésszerű határidőn belül a rendőrség a törvényben előírt kötelezettségét teljesítse«. A Testület újfent utal arra, hogy egy súlyos korlátozást jelentő előállítás esetében fokozottan igaz ez a megállapítás.” A Testület ezért, noha a többségi vélemény szerint az előállítás jogszerű volt – azaz megvolt a megfelelő jogalapja és kezdetben az arányosság követelményének is megfelelt –, súlyos alapjogsértést állapított meg az ügyben, többek között az előállítás időtartamának aránytalanságára tekintettel.

Többször előfordult az is, hogy a Testület megítélése eltért a rendőrségétől abban a kérdésben, hogy mikor tekinthető megvalósultnak az előállítási cél. Ilyen panaszügy volt, amikor egy demonstráció közelében igazoltatás alá vontak a biztosítást végző rendőrök egy idős asszonyt. Az érintett nem volt hajlandó igazolni magát, ezért előállították, a kapitányságon átvizsgálták a csomagjait, aminek során előkerült a személyi igazolványa. Priorálták, orvosi vizsgálatra vitték, majd a személyazonosság igazolásának megtagadásával kapcsolatban indított szabálysértési eljárás keretében meghallgatták. Az intézkedés 19.15-kor kezdődött, a meghallgatási jegyzőkönyvet 22.30-kor zárták le, és bár a jegyzőkönyvben az szerepelt, hogy a határozatot postai úton kapja majd kézhez, valójában az előadó rögtön a kihallgatás után leírta a határozatot, és személyesen adta át a panaszosnak, akinek ezen idő alatt a kapitányságon kellett maradnia, nem mehetett el, tehát a személyi szabadságában korlátozva maradt. Végül két és fél órával később, csak hajnali 1.50-kor engedték el.¹⁷ A Testület úgy ítélte meg, hogy az eljárás azonnali lefolytatásához fűződő érdek a panaszos kihallgatásának lezárásával érvényesült. Annak a szabálysértési felelősségre vonás szempontjából nincs jelentősége, hogy a panaszos helyben kapja meg, vagy utóbb postán a határozatot, nyilvánvalóan kisebb fokú korlátozást jelent azonban a számára, ha nem kell hajnalban több órát várakoznia a rendőrségen. Az országos főkapitány – a kérdés megítélésének látszólagos egyszerűsége ellenére – nem osztotta a Testület álláspontját.

¹⁷ A Független Rendészeti Panasztestület 53/2008. (VIII. 4.) sz. állásfoglalása

A Testület gyakorlatában több esetben előfordult olyan indokolás is, amely arra az értelmezésre hivatkozott, hogy a 8 órás (illetve a plusz 4 órás) időtartammal rendőrség „szabadon gazdálkodhat” és az alatt a fogvatartás mindenképpen jogszerű, tekintet nélkül arra, hogy a fogvatartottal mi történik közben. Ez a felfogás nyilvánvalóan elfogadhatatlan és jogilag teljességgel téves, hiszen ellentétes az Rtv. azon rendelkezésével, miszerint az előállítás csak a cél eléréséhez szükséges ideig tart.

A kényszerítő eszközök használatának arányossági kérdései

Az Rtv. az egyes intézkedések és a kényszerítő eszközök alkalmazásának közös elvei és szabályai között rögzíti hogy a rendőri intézkedés során a kényszerítő eszköz alkalmazása esetén lehetőleg kerülni kell a sérülés okozását, az emberi élet kioltását.¹⁸ Ez a szabály nem jelent mást, minthogy azokban az esetekben, amikor a rendőrség intézkedése a jogszabály felhatalmazása alapján akár az egyén integritását is súlyosan korlátozhatja (például testi sérülés okozásával), a rendőrség köteles – lehetőség szerint – az egyén kíméletével eljárni. Abban az esetben tehát, ha a rendőri intézkedés az intézkedés alá vont személynek okozhat sérülést, mert – jellegénél fogva – magában az intézkedésben benne van a sérülésokozás jogszerű lehetősége, vizsgálható, hogy a ténylegesen bekövetkezett sérülés mértéke nem túlzott-e és arányosabb fellépés, az érintett személy irányában tanúsított nagyobb kímélet esetén az nem lett volna elkerülhető vagy esetleg enyhébb fokú.

Az arányosság kérdése ebből az aspektusból leggyakrabban nyilvánvalóan a kényszerítő eszközök alkalmazásával összefüggésben merül fel. A kényszerítő eszközök alkalmazásának fent ismertetett, Rtv.-beli követelményeit a Szolgálati Szabályzat egészíti ki, amely szerint nincs helye a kényszerítő eszköz további alkalmazásának, ha az ellenszegülés megtört, és a rendőri intézkedés eredményessége e nélkül is biztosítható.¹⁹ Ebben a rendelkezésben tehát az arányosság és a szükségesség, mint kritérium, együtt jelenik meg.

A Szolgálati Szabályzat ezen túlmenően kimondja, hogy a rendőr a kényszerítő eszköz alkalmazása során a testi épséghez fűződő jogokat köteles tiszteletben tartani, és a testi épséget csak a legszükségesebb mértékben veszélyeztetheti.²⁰ A Szolgálati Szabályzatban jelenik meg az is, hogy az arányosság követelménye a kényszerítő eszközök tekintetében a fokozatosság követelményével egészül ki azáltal, hogy

¹⁸ Rtv. 17. § (2) bekezdés

¹⁹ Rtv. 16. § (1) bekezdés

²⁰ Szolgálati Szabályzat 57. § (2) bekezdés

súlyosabb kényszerítő eszköz csak akkor alkalmazható, ha az enyhébb kényszerítő eszköz alkalmazása nem vezetett eredményre, vagy sikere eleve kilátástalan.²¹

Az arányosság értékelése szempontjából a *bilincselés* mindenképp neuralgikus pont. A bilincs alkalmazásával összefüggésben az arányosság vizsgálata három szempontból merül fel: az első, hogy a bilincselés helyett nem elégséges-e az adott helyzetben a kisebb fokú jogkorlátozást jelentő testi kényszer, a további vizsgálat pedig a bilincselés módját és időtartamát érinti.

A bilincselés enyhébb eszközzel való kiválthatóságára és túlzott hosszára példa annak a 65 év feletti nőnek az esete, akit a rendőrség azért állított elő, mert ráütött egy a továbbhaladását egy demonstráció helyszínén megakadályozni kívánó rendőr kinyújtott kezére. A rendőrség bűncselekmény elkövetésén való tettenérésre hivatkozva a panaszos előállításával mellett döntött. A Testület szerint az előállításra vonatkozó döntés jogszerű volt, ugyanakkor úgy ítélte meg, hogy a panaszos nemét és korát is figyelembe véve nem volt várható a részéről olyan ellenszegülés, amelynek a leküzdésére a testi kényszer ne lett volna elegendő. A jogsértés súlyát tovább növelte, hogy a bilincselést az előállítás során mindvégig fenntartották, így időtartama meghaladta a két és fél órát. A Testület a hivatkozott állásfoglalásban nyomatékosan felhívta a rendőrség figyelmét arra, hogy a Szolgálati Szabályzat szerint a kényszerítő eszközök Rtv. szerinti meghatározásának sorrendje fokozatosságot is jelent, súlyosabb kényszerítő eszköz csak akkor alkalmazható, ha az enyhébb kényszerítő eszköz alkalmazása nem vezetett eredményre, vagy sikere eleve kilátástalan.²²

A bilincselés tartama mellett annak módja is ütközhet az arányosság követelményébe, mint abban az esetben, amelynek során a segédmotor-kerékpárral közlekedő panaszost a rendőr megállította, majd amikor észlelte, hogy valószínűleg alkoholt fogyasztott, meg akarta szondáztatni. A panaszos az alkoholfogyasztást elismerte, de a helyszínről – a motort tolva – el akart menni, ezért vele szemben testi kényszer alkalmazott a rendőr, majd kezét hátrabilincselte. Ilyen helyzetben állította elő, és ilyen helyzetben várakozott a kapitányságon az időközben a rendőri jelentések szerint is együttműködővé vált panaszos, amíg a vérvétel során le nem vették róla a bilincset (amelyet a vérvétel után már előre nyújtott kezére helyeztek vissza). A Testület mind az előállítást, mind a bilincselést jogszerűnek fogadta el, és annak tartamát sem ítélte eltúlzottnak, az egy órán keresztül fenntartott hátrabilincselés tekintetében azonban megállapította az arányosság követelményének sérelmét, mivel úgy gondolta, hogy a rendőrség által hivatkozott szökésveszély kiküszöböléséhez a rendőrségi épületen belül a panaszosra kisebb korlátozással járó előre bilincselés elégséges lett volna a kényszerítőeszköz-használat céljának elérésére, ráadásul

²¹ Szolgálati Szabályzat 58. § (1) bekezdés

²² A Független Rendészeti Panasztestület 183/2010. (IV. 7.) sz. állásfoglalása

a rendőröknek biztosító szerkezettel nem rendelkező bilincs volt kiadva, és a kezeknek hátra helyzetbe bilincselés során a testhelyzetből szükségszerűen következő mozgatása miatt előre látható volt, hogy a bilincs nagyobb eséllyel okozhat sérülést, mint ha a rendőrök előre bilincselik a panaszos kezét.²³

A bilincselés mellett a Testület elsősorban a *tömegoszlatás során alkalmazott kényszerítő eszközök* kapcsán vizsgálta az arányosság követelményét. Így például vegyi eszköz (ingerlőgáz) alkalmazásának az intenzitása és időtartama is felvetette az arányosság kérdését abban az ügyben, amikor 2009. március 15-én az esti órákban egy rendezvényekről hazafelé tartó személyek csoportjával szemben alkalmaztak vegyi eszközt. A Testület megállapította, hogy a konkrét esetben a rendőri kényszerítő eszköz vegyi eszköz alkalmazásának minősült,²⁴ így arra a jogszabály szerint mások vagy a rendőr saját életét, testi épségét, illetőleg a vagyónbiztonságot közvetlenül veszélyeztető támadás elhárításának céljából volt lehetőség. A Testület megállapította továbbá, hogy a támadás – a tömeg egy tagjának erőszakos magatartása nyomán – megvalósult, és a tömeg fellépése adott esetben jelenthetett közvetlen veszélyt. A vegyi eszköz alkalmazásának jogszerűségét illetően azonban vizsgálni kellett az arányosság és a fokozatosság követelményét is. A videofelvételek elemzése alapján megállapítható volt, hogy a támadóra fújt első adag könnygáz alkalmazását követően másodszor is, messzebből, nagyobb sugárban, többször és az adott helyzetben indokolatlanul széles kört érintő módon (több percig) fújtak a tömegre könnygázt. Holott látható volt, hogy a tömeg viselkedése már a könnygáz alkalmazásának első esetétől inkább passzív lett. Ennek ellenére a hátsó sorfalból az eseményektől távolabb álló rendőrök a könnygáz alkalmazásának első eseténél kevésbé célzottan fújtak könnygázt a tömegre, ami elérte a sajtó munkatársait és a szemközt álló rendőrsorfalat, továbbá olyan személyeket is, akik a dulakodásban egyáltalán nem vettek részt, agresszív fellépést távolról sem mutattak. Az alkalmazás aránytalanságát jól jellemzi, hogy a közeli sorfalban lévő rendőrök közül is többen rosszul lettek a könnygáztól.²⁵ A Testület emiatt itt is az arányosság követelményének sérelme miatt állapított meg alapjogsértést.²⁶

²³ A Független Rendészeti Panasztestület 55/2011. (II. 23.) sz. állásfoglalása

²⁴ Rtv. 49. § (1) bekezdés

²⁵ A Független Rendészeti Panasztestület 200/2009. (VII. 1.) sz. állásfoglalása

²⁶ Az említett ügy érdekessége, hogy a BRFK nemrégiben közleményben kért elnézést az érintett panaszosoktól, így – többek között – Gaudi-Nagy Tamástól és Morvai Krisztinától. Lásd: http://www.police.hu/brfk/aktualis/BRF-20110422_m1.html?query=Morvai%20Krisztina

BUSCH BÉLA

A személyiség büntetőjogi védelme, különös tekintettel a fegyveres testületek keretében megvalósuló deliktumokra

II. rész

A cikksorozat I. része a személyiség jogi védelmének általános elvi és szociológiai alapjait, továbbá alkotmányjogi és polgári jogi eszközeit, valamint ezek érvényesülésének módjait vázolta.

Jelen rész pedig a büntetőjogi védelem elméleti alapjait, továbbá a szabadság védelmének eszközeit, valamint a legáltalánosabb törvényi tényállások szabályait ismerteti.

Általános megállapítások

A társadalomra veszélyesség törvényi fogalma külön kiemeli „*az állampolgárok személyét vagy jogait*”¹.

Tételes büntetőjogunk ezen magas fokban absztrahált jogi tárgyak védelmét számos anyagi és eljárásjogi rendelkezése konkretizálja (például Btk. XII. fejezet III. Cím).

Horváth Tibor szerint e kérdéskörben egy érdekes paradox helyzettel találkozunk: „*ha ugyanis feltesszük a büntetőjogásznak a kérdést, hogy miért kell pőnalizálni az olyan magatartásokat, mint például a személyi szabadság megsértése, magánlak-sértés, levéltitoksértés stb., akkor rendszerint megkapjuk azt a sztereotip választ, hogy a büntetőjog feladata a személyiség és a személyiségi jogok védelme. Ha ez után tovább kérdezzük a személyiségi jogok mibenlétéről, vagy arról, hogy mi a*

DR. BUSCH BÉLA – tanszékvezető habilitált egyetemi docens az ELTE ÁJK Büntetőjogi Tanszékén

¹ Btk. 10. § (2) bek.

személyiség, milyen személyiségi jogok léteznek, valamennyi személyiségi jog kap-e büntetőjogi védelmet stb., akkor a büntetőjogász zavarba jön.

Utal a törvényre, a törvény adott rendelkezésére.

A büntetőjogszabály sem ad választ erre, s a törvényhozó intencióit feltáró miniszteri indokolás rendszerint csak annyit mond, hogy e magatartások büntetőjogi tilalmazásával és szankcionálásával a törvény az Alkotmány rendelkezéseit realizálja a személyiség védelmére vonatkozóan.

Ezt a gondolatmenetet követve tehát csak az állapítható meg, hogy a büntetőjog és a büntető törvényhozás a személyiség fogalmát és a személyiség védelmének elvére adottak, a büntetőjogi szabályozás kiindulópontjának tekinti.”²

Amennyiben a személyiség azon vonatkozásait akarjuk megvizsgálni, amelyek a büntetőjog számára védendő társadalmi értéként jelentkeznek, akkor a személyiség fogalmából három elemet kell kiválasztani:

1. az első a biológiai egyed, az ember biológiai léte mint a személyiség természeti hordozója;

2. a második mozzanat a személyiség egyedi vonatkozásait öleli fel, amely a maga összességében úgy jelenik meg a társadalomban, mint az egyén individuális léte, *maga* az individuum;

3. végül a harmadik vizsgálandó mozzanat a személyiség azon vonatkozásait öleli fel, amelyekben a személyiség a közösségi, elsődlegesen és közvetlenül társadalmi lényét juttatja kifejezésre.

A büntetőjogilag is védendő társadalmi értékek síkján önállóan jelentkezik a személyiség egyéni léte, az individuum, amely természetszerűleg magában foglalja az ember biológiai létét, de több is annál. Jelzi az egyén elhelyezkedését a társadalomban és ezen keresztül az ember társadalmi lényegét. Úgy jeleníti meg, mint a társadalommal magát szembehelyező ember képe, amely szembe állítja és elhatárolja magát a társadalomtól mint összességtől és éppen ennek következtében nyeri el individuális jellegét, egyéni vonásait.

Az individuum elsősorban elkülönítve szemléli magát a társadalomtól és ennek eredményeként önmagát, mint önálló egyént határozza meg. Jogot formál önmaga egyedi meghatározottságára, amelynek eszköze az egyedi megnevezés, a név. Ennek társadalmi elismeréseként jelenik meg például a névhez való jog.³

² HORVÁTH TIBOR (1967), 369. Lásd *Rendészet és emberi jogok*, 2011. 14. o. (lábjegyzet).

³ Például Csjt. 42. § (1) bek. „A gyermek – szüleinek megállapodása szerint – apjának vagy anyjának családi nevét viseli. Házasságban élő szülők gyermeke azonban anyjának családi nevét csak akkor viselheti, ha az anya kizárólag a maga nevét viseli. A házasságban élő szülők valamennyi közös gyermekének csak közös családi nevet lehet adni.” 1982. évi 17. törvényerejű rendelet az anyakönyvekről, a házasságkötési eljárásról és a névviselésről, III. fejezet és a 2/1982. (VIII. 14.) MTTH rendelkezés az anyakönyvekről, a házasságkötési eljárásról és a névviselésről, 50. §

Az egyén azonban ezen túlmenően igényli személyes vonásainak társadalmi elismerését is. Igényt tart arra is, hogy a társadalom ezeknek megfelelően értékelje létét és magatartását, illetve arra, hogy a társadalom az adott kor kulturális viszonyainak megfelelő szinten biztosítsa számára az érintkezést embertársaival és azok érintkezési formáit vele szemben. Így épül a névhez való jog köré a jó hírnévhez való jog és a kultúrált érintkezési formák kifejezőjeként a becsülethez való jog. Így jön létre az individuum, mint a jog által elismert egyediség, az annak behatárolására szolgáló jogintézményekkel együtt. Ez a szűken vett személyiségi jogok kategóriája: a névhez, a jó hírnévhez, a becsülethez való jog, amelyet különböző korok más-más tartalommal töltenek meg, de lényegük egy: az individuum egyedi meghatározottságának elismerése a társadalomban.

Az egyén konkrét jelenség, életét meghatározott társadalmi körülmények között éli. Életének azon viszonylatai, amelyek a konkrét létfeltételekkel kapcsolatosak, éppen úgy az individuum viszonylatai, mint a neve, becsülete, jó hírneve. Konkrét létfeltételei, mint például mozgása, lakóhelye, családi helyzete mind visszatükröződnek személyi viszonylataiban.

Az egyén amint személyiséggé szerveződik, igényt tart ilyen jellegű személyi viszonylatainak társadalmi elismerésére is. Igényt tart arra, hogy a társadalom mozgásszabadságát, személyi szabadságát, lakóhelyének szabad megválasztását, egyéni, családi helyzetéből fakadó titkait személyisége integráns részének ismerje el. Így tágul a személyiségi jogok köre a névhez, jó hírnévhez, becsülethez való jogokon kívül a mozgás és lakóhely megválasztás szabadságával a személyi titokhoz való joggá. Ezen viszonylatoknak társadalmi elismerése hosszas történelmi fejlődés eredménye.

A személyiségvédelem körében történelmileg viszonylag gyorsan kialakult az ember mint biológiai egyed büntetőjogi védelmének gondolata, a személyiség egyéni létének büntetőjogi védelme csak az újabb korok terméke.

Horváth Tibor szerint: *„nem mintha olyan jogintézményeket, mint például a névhez, becsülethez való jog, személyi szabadság, nem találnánk meg már korábbi rendszerekben, de ezeknek általánossá válása, társadalmi értéként való védelmük lényegében a polgári kor terméke. Igaz, hogy ilyen jogintézményekkel vagy azok előfutáraival már találkozunk a római jogban, majd később az olyan, feudális rend viszonyait és előjogait rögzítő okmányokban, mint például a »Magna Charta«, azonban e jogintézmények teljes kifejlődése védelmük intézményesített rendszerének kialakulása történetileg a tőkés társadalmi viszonyok létrejöttéhez kötődik. S ez nem véletlen. A személyiség védelmének fejlődése nyomon kíséri magának a személyiségnek történelmi kifejlődését, s mint ahogy a személyiség történelmi fejlődésében az ősközösség utáni legjelentősebb fázis az árutermelő társadalom kialakulása,*

amelyben intézményesített formákban ment végbe a személyiség elszakadása a közösségtől és ön maga szembeállítása a közösséggel, ugyanúgy a személyiségvédelem akkor intézményesedik, amikor létrejönnek az ahhoz alapul szolgáló társadalmi jelenségek: maga a személyiség, annak egyedi léte s az azokat társadalmi értékékként tekintő ideológia.”⁴

A szabadság általában

A szabadság az ember felismert létérdekeinek és az ezt meghatározó természeti és társadalmi törvényszerűségeknek a tudatos érvényesítése, a személy tettei, tevékenysége, magatartása, cselekvése útján.

A személyes szabadság az embernek a külső világban érvényesülő, minden tudatos életfolyamatára kiterjed, mindazokra a mozzanatokra, amelyek nem vonhatók a lelkiismereti szabadság körébe. A szabad emberi cselekvés társadalmi jellegű és hatású. Ezért csak a társadalmi érdekek érvényesítésére hivatott és jogszabályi rendelkezések keretei között valósulhat meg.

A személyes szabadság nem csupán egyes elszigetelt cselekményekre, hanem az általánosabb, huzamosabb jellegű emberi tevékenységre és valamely hivatás gyakorlására is vonatkozik. Az ilyen tevékenységben, különösen pedig valamely hivatal gyakorlásában jobban kifejeződik a szabadságnak az objektív valóságot és a cselekvő létfeltételeit, valamint önmagát átalakító szerepe, mint az egyes elszigetelt ténykérdéseknél, vagyis ilyen esetekben a szabadság érvényesülését fokozottabban biztosítani kell.

A polgári jog azzal segíti az emberi tevékenység, a hivatás megválasztásának és gyakorlásának a szabadságát, hogy tiltja a szabadság érvényesülésének a jogellenes korlátozását, és mindenkit kötelez ennek a szabadságjognak a tiszteletben tartására. Ez a kötelezettség – a polgári jogviszonyban részt vevő feleket terhelő általános együttműködési kötelezettségre is tekintettel – adott esetben többet követel a tartózkodásnál, a passzív magatartásnál.

Törő Károly szerint például, akik bizonyos tevékenység végzése, hivatás gyakorlása során kapcsolatba kerülnek egymással, kötelesek egymást kölcsönösen segíteni tevékenységük végzésében, hivatásuk gyakorlásában.⁵

A személy önmegvalósításának nélkülözhetetlen feltétele a szabadság, amely nem jogi, hanem etikai és politikai fogalom. Negatív értelemben a szabadság szabadulást, akadálytól, megszorítástól, kényszertől mentességet jelent. Pozitív érte-

⁴ HORVÁTH (1967), 389.

⁵ TÖRŐ KÁROLY: *Személyiségvédelem a polgárjogban*. KJK. Bp. 1979. 251.

lemben a szabadság lelki képesség az elhatározásra, kapcsolatban az elhatározás keresztül viteléhez szükséges fizikai és jogi hatalommal, vagyis lehetőség az elhatározásra és cselekvésre.

A szabadság – mint az ember lényegének kibontásához nélkülözhetetlen állapot – az ember lényegéhez tartozik és így az embernek egyik legértékesebb jellemzője.

A szabadság, mint lehetőség az elhatározásra és cselekvésre két részből áll: 1. az egyik a szubjektív rész, az akaratelhatározás szabadsága (belső szabadság), 2. a másik az objektív rész, az akaratelhatározás megvalósításának, a cselekvésnek szabadsága (külső szabadság). A belső és a külső szabadság negatív oldalról tekintve kényszer- és akadálymentesség, ezért nyilvánvaló, hogy a szabadságot csökkentő, a szabadság jogot, mint tartalmi elemeinél fogva jogi védelemre méltó, érdeket sértő cselekmény külső formáját, megjelenését tekintve nem más, mint az ember elhatározását vagy cselekvését befolyásoló kényszer vagy akadály jogellenes előidézése.

A szabadságot sértő cselekmény a belső vagy a külső szabadság érintése vonatkozásában: 1. befolyásolhatja, sőt kizárhatja az elhatározás szabadságát, 2. korlátozhatja, sőt megsemmisítheti a cselekvés szabadságát.

Az akaratelhatározás szabadságán, azaz a belső szabadságon esik sérelem, ha a sértő cselekmény az akaratképződés lehetőségét egyszer és mindenkorra vagy csak átmenetileg kizárja; avagy ha a sértő cselekmény az akaratképződést önmeghatározó, autonóm motívumok szerint igazodó irányítól eltérítve heteronóm, a határozó alanytól idegen motívumok kényszere alá helyezi.

Az akarat megvalósítása, vagyis a külső szabadság, a cselekvés szabadsága szenved sérelmet, ha (általában *vis absoluta* formában jelentkező külső behatás) megakadályozza az elhatározás szabad keresztülvitelét, avagy ha e behatás a sértettet idegen akarat eszközévé teszi.

Angyal Pál szerint: *„a szabadság, mint az egyéni érvényesülés színtere történeti fejlődés terméke. A polgárok idők folyamán mind öntudatosabban arra töreksznek, hogy minél előnyösebben állapíttassanak meg az állam részéről azok a keretek, amelyekben belül egyfelől közreműködhetnek a közhatalom irányításában, s az egyéni önmeghatározás körének megvonásában és fenntartásában (politikai szabadság), másfelől mentességet élvezzenek önrendelkező tevékenységük során az állam beavatkozásától (polgári szabadság). Közülük azok, melyek politikai szabadságjogok néven ismertek (például az aktív és passzív választói jog az önkormányzatban, bíráskodásban való részvétel joga), valamint azok a polgári szabadságjogok, melyeket kifejtésüknek kollektív alakja jellemez (például az egyesülés és gyülekezés, a nemzeti sajátosságok kifejtésének joga, a vallásszabadság) vagy amelyek összefüggésben a közvélemény alakításával az állami önmeghatározásra s a közszabadság érvényesülésére irányulván politikai jogoknak is nevezhetők (így a sajtószabadság,*

gondolatszabadság, vagy a vallási meggyőződésre alkalmazva: lelkiismereti szabadság): mint speciális szabadságjogok alakultak ki, s mert individuális jogtárgygyá differenciálódtak, büntetőjogi védelmüket is e külön választottságukban nyerik. Visszamaradnak tehát azok a polgári szabadságjogok, melyek kollektív érvényesítésre nem lévén alkalmasak, közelebbről, mint személyes szabadságjogok ismertek. Idetartoznak a térben való mozgás szabadsága, a tartózkodási helyről való elmozdulás szabadsága, a rendőri és bírói önkénnytől, s a magánosok hatalmaskodásától való mentesség, továbbá bizonyos kiegészítő szabadságjogok (mint a tulajdon, gazdálkodás, tanulás szabadsága – a házastárs megválasztására, gyermeknemzésre, pályaválasztásra való jog – a szexuális vonatkozásban való önrendelkezésnek szabadsága stb.).”⁶

A szabadság nem jelent korlátlan cselekvést és nem jelent függetlenséget a természeti és társadalmi törvényektől. Az ember éppen a természeti és társadalmi törvények, törvényszerűségek felismerésével tud hatni a természetre és a társadalomra, tud uralkodni a létét és magatartását meghatározó körülmények fölött.

A jog eszközeivel is lehetővé kell tenni, elő kell segíteni, hogy a személy képes legyen felismerni létérdekeit, illetve az ezt meghatározó természeti és társadalmi törvényszerűségeket, valamint képes legyen ennek birtokában önállóan, tudatosan a saját felelősségére cselekedni vagy nem cselekedni.

A jog elsősorban az emberi tevékenység korlátozásával segíti a szabadság megvalósulását. Segít megteremteni a társadalmi érdekek és a különböző – többé-kevésbé egymással is szembenálló vagy összefonódó – egyéni és csoportérdekek közötti egyensúlyt és összhangot. Korlátozásra, illetve szankcionálásra van szükség, hogy az egyes ember cselekvése ne gátolja a közösségi célok érvényesülését, illetve mások jogainak vagy jogos érdekeinek a megvalósítását.

A szabadság jogi védelme

A szabadság jogi védelmét többféle jogintézmény, sőt jogágazat szolgálja. A jog kötelező és kikényszeríthető magatartási szabályok meghatározásával és tudatosításával megfelelő jogtudat kialakítására és ezáltal a szabályok önkéntes követésére ösztönöz. Hátrányos jogkövetkezmények, súlyosabb esetben közvetlen kényszerítő eszközök alkalmazásának a kilátásba helyezésével kíván visszatartani a mások szabadságát sértő magatartásoktól.

⁶ ANGYAL PÁL (1929), lásd *Rendészet és emberi jogok*, 2011. 15. o. (lábjegyzet)

A személyiség ellentmondásos jellege nyilvánul meg abban is, hogy a személyiség részben állapot, részben folyamat. Részben azonosság, részben állandó változás. Mozgásban van, alakul, fejlődik, átalakul, visszafejlődik, tehát folyamat.

Azaz, „*az ember folyamat tetteinek a folyamata*”⁷. „*A személyiség az intellektuális, akarati, emocionális tulajdonságok bonyolult és állandóan változó rendszere. A személyiséget, mint folyamatot kell vizsgálni.*”⁸

A személyiséget mégis mindig azonosnak vesszük önmagával, állandónak tartjuk, tehát a személyiség állapot. A személyiség jellegzetességei mozgásában, állandó fejlődésében, változásában nyilvánulnak, valósulnak meg, e nélkül nincs személyiség. Elengedhetetlenül szükség van azonban arra is, hogy a személyiség az időben, a változás folyamatában is megtartsa egységét. Az állandóságot és a marandóságot kifejező elemek nélkül eltűnik a személyiség. A személyiség valójában tehát az állandóság és a változás dinamikus egysége és ezáltal szolgálja egyrészt a társadalmi fejlődést, másrészt a társadalmi értékek megőrzését.⁹

A polgári jog az emberi személyiség munkával kapcsolatos minden külső megnyilvánulását is védi. A munka szabadságához való pozitív jog – mint állampolgári jogosultság – biztosítása alkotmányos feladat.¹⁰ Egy meghatározott munkaviszony alapján a dolgozót megillető, konkrét tartalmú munkához való jog védelme a munkajog körébe tartozik. A tágabb értelemben vett emberi munkával kapcsolatos egyéb jogviszonyokon alapuló jogosultságot a megfelelő jogintézmények (például vállalkozói jog, szerzői jog stb.) védik.

Mindezektől meg kell különböztetni a munka szabadságának a védelmét, mint sajátos személyiségi alanyi jogot, amit elsősorban a polgári jog hivatott védeni. A polgári jog ezt azzal segíti elő, hogy tiltja a munka szabadságát gátló emberi magatartást.

A jogi szabályozás alapjai

A szabadság és az emberi méltóság büntetőjogi védelme az Alkotmányban elismert társadalmi felismerésből következik.

Az állampolgárok alapvető jogait a Magyar Köztársaság Alkotmányának XII. fejezete deklarálja. Az 54. § szerint „a Magyar Köztársaságban minden embernek

⁷ GRAMSCI, ANTONIO (1965), *Marxizmus, kultúra, művészet*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest. 47.

⁸ FIDANOV, DAVID (1970), *Az elkövető személyisége, mint a bizonyítás tárgya*. Magyar Jog. 111.

⁹ TÖRÖ (1979), 28.

¹⁰ Vö. Alkotmány „70/B. § (1) A Magyar Köztársaságban mindenkinek joga van a munkához, a munka és a foglalkozás szabad megválasztásához. (2) Az egyenlő munkáért mindenkinek, bármilyen megkülönböztetés nélkül, egyenlő bérhez van joga. (3) Minden dolgozónak joga van olyan jövedelemhez, amely megfelel végzett munkája mennyiségének és minőségének.” Pl. 65/1997. (XII. 18.) AB határozat; 39/1997. (VII. 1.) AB határozat; 41/1995. (VI. 17.) AB határozat.

veleszületett joga van az élethez és az emberi méltósághoz, amelytől senkit sem lehet önkényesen megfosztani”.

Az emberi méltóságon kívül a jogalkotó a büntetőjog eszközeivel az Alkotmány alábbi szakaszaiban megfogalmazott alapvető emberi jogok érvényesülését biztosítja. Az 55. § (1) bekezdésében megfogalmazottak szerint „a Magyar Köztársaságban mindenkinek joga van a szabadságra és a személyi biztonságra, senkit sem lehet szabadságától másként, mint a törvényben meghatározott okokból és a törvényben meghatározott eljárás alapján megfosztani”. Az 58. § a szabad mozgás és a tartózkodási hely szabad megválasztásának jogát, az 59. § a jó hírnévhez és a magánlakás sérthetlenségéhez való jogot fogalmazza meg.

A felsorolt állampolgári jogok érvényesülésének garanciái természetesen a jogrendszer más jogágaiban is megtalálhatók. A Ptk. például előírja, hogy a személyhez fűződő jogokat mindenki köteles tiszteletben tartani, valamint hogy e jogok a törvény védelme alatt állnak. A Ptk. 75. §-a úgy rendelkezik, hogy a személyhez fűződő jogokat nem sérti az a magatartás, amelyhez a jogosult hozzájárult, feltéve, hogy a hozzájárulás megadása társadalmi érdeket nem sért vagy veszélyeztet, a személyhez fűződő jogokat egyébként korlátozó szerződés semmis.

A Btk. az állampolgár alapvető szabadságjogai ellen irányuló legsúlyosabb támadásokat nyilvánítja bűncselekménynek.

A szabadság és az emberi méltóság elleni bűncselekmények

E deliktumok közül a védelem általánosabb törvényi tényállásait, nevezetesen a kényszerítés, a személyi szabadság megsértése és az emberrablás tényállásait ismertetem.

A kényszerítés

Az ember cselekvési szabadságának biztosítására szolgáló általánosan fogalmazott törvényi tényállás a kényszerítés.¹¹

Az egyes szabadságjogokat oltalmazó törvényi tényállások ugyanis nem nyújtanak minden tekintetben megfelelő védelmet, mert az emberi szabadságnak elvileg több aspektusa, megnyilvánulása, tartalmi összetevője lehet, mint amennyi külön törvényi tényállás megalkotása szükséges és lehetséges.

¹¹ Btk. 174. § „Aki mást erőszakkal vagy fenyegetéssel arra kényszerít, hogy valamit tegyen, ne tegyen vagy eltűrjön, és ezzel jelentős érdeksérelmet okoz, amennyiben más bűncselekmény nem valósul meg, büntetett követ el, és három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.”

Az emberi szabadság védelmére megfogalmazott általános törvényi tényállás (kényszerítés) feladata ezért az, hogy oltalmazza az emberi szabadságot mindazokban az esetekben, amelyekben annak megsértése valamely speciális törvényi tényállás alá nem esik.¹²

„A bűncselekmény jogi tárgya a legtágabb értelemben vett emberi cselekvési szabadság, amennyiben ennek megsértése nem esik valamely más, speciális tényállás alá.”¹³

Az ember cselekvési szabadsága magában foglalja az akaratnyilvánítás, a mozgás, a helyváltoztatás szabadságát és a kényszermentes cselekvéshez való jogot is.

A jogalkotó e tényállásban elsősorban az utóbbi védelmét biztosítja és pedig az erőszakos, agresszív magatartásokkal szemben.

A szabad akarat kialakulásának, a minden kényszerszertől mentes emberi cselekvés biztosításának az érdeke az általános emberi szabadságjogok szerves része.¹⁴

Szükségessé vált tehát olyan törvényi tényállás megalkotása, amelynek jogi tárgya az emberi cselekvés szabadsága.

A kényszerítés törvényi tényállása arra szolgál, hogy az erőszakkal vagy fenyegetéssel véghezvitt jog-támadásokkal szemben nyújtson védelmet, amelyek nem ütköznek egyéb törvényi tényállásokba.¹⁵

A kényszerítés az ember cselekvési szabadságát a legtágabb körben védi; olyan magatartások tartoznak ide, amelynek eredményeképpen egy másik személy nem azt a tevékenységet fejt ki, nem azt teszi, amit tenni akart.

A magatartások köre igen széles és eltérő intenzitású.¹⁶

Ezek közül a tényállás csak az erőszakkal vagy fenyegetéssel megvalósuló változatokat rendeli büntetni.

¹² KISS ZSIGMOND (1998), 452. Btk. kommentár a gyakorlat számára, HVG ORAC

¹³ VIDA MIHÁLY (1999), *A magyar büntetőjog különös része*. Korona Kiadó, Budapest. 132.

¹⁴ GELLÉR BALÁZS (2000), *The Substantive Value of Value-Judgements in the Process of Interpreting Criminal Norms*. Békés Imre Ünnepi Kötet, ELTE 120.

¹⁵ BH 1999. 348.: „A kényszerítés büntetvényének kísérletét valósítja meg a gyakorló ügyvéd foglalkozású terhelt, aki a védenca kihallgatását végző nyomozót – a kényszervallatás miatti feljelentés kilátásba helyezésével fenyegetve – arra törekszik rávenni, hogy a védenca korábbi beismerő vallomásától készült jegyzőkönyvet semmisítse meg, és helyette olyan valótlan tartalmú jegyzőkönyvet készítsen, amely szerint a védenca a vallomástételt megtagadta (Btk. 174. §, 138. §, 16. §).”

¹⁶ Vö. a BH 2000. 1. döntést („I. A fegyveresen elkövetett rablás kísérletétől való önkéntes elállás folytán – maradékcselekményként – a kényszerítés büntetvényeként kell értékelni az elkövetőnek azt a cselekményét, hogy a pisztolylővések leadásával fenyegetve akarja kényszeríteni az üzlet tulajdonosát a bolti bevétel átadására, de a pénztárgépben levő pénz átvétele elmarad [Btk. 6. §, 17. § (3) és (4) bek., 174. §, 321. § (3) bek. a) pont].”) a BH 1992. 744. döntéssel („Kényszerítés esetén a jelentős érdeksérelem megvalósul, ha a személyszállító kisiparos a számla adására vonatkozó kötelességet megtagadva késsel kényszeríti az utast a gépkocsi elhagyására [Bt. 174. § (1) bek.]”).

„*A bűncselekmény passzív alanya bárki lehet, az is, aki a jogi megítélés szerint nincs akaratnyilvánításra képes állapotban (gyermek, kóros elmeállapotú, cselekvőképességet kizáró gondnokság alatt álló, részeg stb.). Ezzel kapcsolatban a lényeg csak az, hogy a személynek cselekvést megvalósító képessége legyen és ezen essék a külső kényszerítéssel sérelem.*”¹⁷

A passzív alany bárki lehet és ez abból ered, hogy az emberi szabadságjogok bárkit megilletnek. Érdekes kérdést vet fel, hogy a gyermekkorú vagy éppen a cselekvőképtelen személynek van-e cselekvési szabadsága és ha igen, az milyen terjedelmű és milyen büntetőjogi védelemben részesül. Ezt a problémát a személyi szabadság megsértésénél fogom vizsgálni részletesebben.

A bűncselekmény *elkövetési magatartása* a passzív alany arra kényszerítése, hogy valamit tegyen, ne tegyen, vagy eltűnjön.

„*A kényszerítés az elkövető olyan külső ráhatása a passzív alanyra, amely őt a cselekvési szabadságától megfosztja, vagy abban korlátozza.*”¹⁸

A kényszerítés törvényi tényállása alá esik minden olyan magatartás, amely a sértett cselekvési szabadságát befolyásolja, amely őt arra készíti, hogy szabad akaratának meg nem felelően vagy éppen ellentétesen cselekedjék, valamint – ilyen értelmében – tegyen, ne tegyen, vagy eltűnjön valamit.

A joggyakorlatban leggyakrabban előforduló esetekben a kényszerítés a jogvitában, perben álló felek között különböző írásbeli nyilatkozatok kicsikarásával, okiratok aláírásának vagy átadásának kikényszerítése során valósul meg, ami a passzív alany számára a bizonyítási eljárásban a kedvező pozíció elvesztését jelentheti.¹⁹ Ilyenek lehetnek az ún. „nemi zsarolás” esetei is, melyek a passzív alany nemi szabadságát érintik, a szexuális cselekmény megtételére vagy eltérésére kényszerítés, amikor a fenyegetés nem élet- vagy testi épség elleni, vagy nem közvetlen, és emiatt az erőszakos nemi erkölcs elleni bűncselekmény nem valósulhat meg.²⁰

Lehet valamilyen jelentős érdeksérelem okozó magatartás kikényszerítése is: például a sértettet lakásának elhagyására való kényszerítése, a gyermek láthatásának kikényszerítése nem az engedélyezett és a sértett számára kedvezőtlen időben, a különélő szülők között a gyerek elvitelének-átadásának kikényszerítése a másik szülőtől, a gyermek elhelyezésével kapcsolatos bírósági ítélet előtt stb.²¹

A bűncselekmény elkövetési módja az *erőszak* vagy a *fenyegetés*. Az *erőszak* a személyre fizikai erővel történő ráhatás.²² A dologra ható erőszak – erőszakként

¹⁷ VIDA (1999), 133.

¹⁸ VIDA (1999), 133. Vö. KISS (2000), 388.

¹⁹ BJD 8233. BH 1999 348.

²⁰ BJD 4154; BH 1996. 513. BH 1983. 433. BH 1997. 110.

²¹ VIDA (1999), 136. ld. még KISS (1998), 454.

²² KISS (2000), 388.

– csak akkor tényállásszerű, ha a fizikai ráhatás a személyre közvetlenül is áttevődik: egyébként a fenyegetés körében értékelhető.²³

Itt merül fel az a probléma, hogy történelmileg a *vis absoluta* és a *vis compulsiva* közötti különbség a kényszerítettnek a saját akarat szerinti magatartás és a kényszerítő akarat szerinti magatartás közötti választási lehetőség megléte vagy meg nem léte között húzódott.²⁴

Míg a *vis absoluta* esetében a pszichikai vagy fizikai ráhatás kizárta a kényszerített saját akaratának érvényesítését, addig a *vis compulsiva* esetében a kényszerítettnek volt választása, ha mégoly kellemetlen és hátrányos is. Azaz fizikai erőszak is fenyegetés, ha az úgy jelenik meg, mint például a fizikai bántalmazás folytatása. Ezzel összeegyeztethető a jelenlegi erőszak fogalom. A törvény tehát nem határozza meg, hogy az erőszaknak vagy éppen fenyegetésnek az akaratot megbénító, lenyűgöző hatásúnak (*vis absoluta*) kell lennie vagy pedig elegendő, ha az a sértett akaratának csupán hajlítására szolgál, azaz választási lehetőséget hagy (*vis compulsiva*).

Az erőszaknak mindkét formája tényállásszerű lehet.²⁵ A tettegesség még testi sérülés okozása nélkül is az erőszak fogalmi körébe tartozik és e tényállási elem fennállása bővebb indoklást nem igényel. A erőszaknak el kell érnie azt a szintet, amit a társadalmi felfogás erővel való fellépésként értékel.²⁶ A *fenyegetés* a törvény értelmező rendelkezése szerint „*súlyos hátrány kilátásba helyezése, amely alkalmas arra, hogy a megfenyegetettben komoly félelmet keltsen*”²⁷.

A kényszerítés büntettséghez szükséges fenyegetésnek olyannak kell lennie, amely alkalmas arra, hogy a sértettet szabad akaratával ellentétes cselekvésre készítse.²⁸ A hátrány alkalmas-e komoly félelem keltésére, csak a konkrét körülmények mérlegelése, a sértett személyiségének, családi állapotának, egzisztenciájának ismeretében állapítható meg. A sértett életének bármely területét érintheti és olyannak kell lennie, amely alkalmas arra, hogy őt az akaratával ellentétes magatartásra, cselekvésre kényszerítse.

A fenyegetésnek tehát van szubjektív és objektív oldala, azaz alanyi és tárgyi ismérve.²⁹ Erre mutat rá igen jól egy konkrét bírósági határozat.³⁰

A kérdéses ügyben a honvéd vádlott az utcán megismerkedett a sértett nővel, akivel különböző helyeken italozott. Ennek során a vádlott ajánlatot tett a sértettnek

²³ VIDA (1999), 134.

²⁴ Csemegi-kódex indoklása

²⁵ VIDA (1999), 134. KISS (2000), 388.

²⁶ VIDA (1999), 134.

²⁷ Btk. 138. §

²⁸ BH 1981. 219.

²⁹ KISS (2000), 270/8.

³⁰ BH 1981. 219.

nemi kapcsolat létesítésére, aki azt elutasította. Az italozás befejezésével a vádlott ismét a közöszlésre tett ajánlatot, melyet a sértett elutasított, mire a vádlott a sértett kezéből kirántotta a reklámtáskát – amelyben pénztárcája és okmányai voltak –, majd kijelentette, hogy azokat mindaddig nem adja vissza, amíg nem közöszlnek. Rövid vita után a sértett – bízva abban, hogy a vádlott a pénztárcát és a reklámtáskát visszaadja – hajlandó volt a közöszlésre és e célból a vádlottat a lakására hívta. A közöszl után a vádlott az 1750 forintot tartalmazó pénztárcát magához vette és a helyszínről sietve eltávozott. A sértett észlelve, hogy a vádlott a pénztárcáját magával vitte, a laktanyába ment és ott az ügyeletes tiszténél feljelentést tett.

Az ügyben a bíróság kifejtette, hogy a Btk. 138. §-a általánosan határozza meg a fenyegetés tárgyi és alanyi ismérveit. A tárgyi ismérvek körében a súlyos hátrány kilátásba helyezésének olyannak kell lennie, amely alkalmas arra, hogy a megfenyegetettben komoly félelmet keltsen. A vádlott magatartásában a fenyegetésnek ezt az ismervét nem lehet felismerni, az 1750 forint eltulajdonítása ugyanis nem tekinthető olyannak, amely az adott ügyben a „súlyos hátrány” fogalmi körébe vonható, s ez nem alkalmas arra, hogy a sértettben komoly félelmet keltsen. A sértett előadása szerint nem félt a vádlottól és nem került olyan idegállapotba sem, aminek következtében mindenképpen bele kellett volna egyeznie a közöszlésbe. A Legfelsőbb Bíróság egyetértett tehát az első fokon eljáró katonai bíróság álláspontjával, mely szerint a sértettet ért behatás a cselekvési szabadságát nem befolyásolta és őt nem készítette arra, hogy ne az akaratának megfelelően cselekedjék.³¹

A komoly félelem kiváltására alkalmas fenyegetés fogalma egy másik ítéletben is jelentőséghez jut.³²

Az adott ügyben a sértettet, aki a Szerencsejáték Rt. ügyvezető igazgatója, 1995. 02. 07-én a lakásán felhívta egy számára ismeretlen férfi és találkozót kért abból a célból, hogy a magyar lóverseny-sporttal kapcsolatos kérdéseket megtárgyalják. A találkozó helyszínül a budai hegyek egyik félreeső éttermét jelölte meg. A találkozóra a sértett a személyi titkárára kívül további négy személlyel érkezett, ez utóbbiak a személyi biztonságát voltak hivatottak szolgálni. A vádlott egy terepjáró gépkocsival és két segítőjével ment a találkozóra. A megbeszélésre a vádlott által meghatározott egyik különteremben került sor. A vádlott már a beszélgetés elején tájékoztatta az ügyvezető igazgatót jövelele valódi céljáról, nevezetesen: szüksége lenne 500 millió forintra, amelyhez a lottósorsolás manipulálása útján szeretne hozzájutni. Két megoldást javasolt: vagy őt helyezze vezető beosztásba a Szerencsejáték Rt.-nél, vagy a technikai személyzetet kellene megváltoztatni és a sorsolást a szándékának megfelelően befolyásolni, őt egymást követő héten ötös találatot akart elérni. A nyeremény fejében 1 millió dollárt vagy minden telitalálat után 20 millió forintot ajánlott fel az igazgatónak. Az ügyvezető igazgató meghallgatva a vádlott kérését, felvetette, hogy mi lenne, ha a rendőrséget értesítené minderről. A vádlott ekkor közölte vele, hogy

³¹ Legf. Bír. Katf. IV. 84/1981.

³² FBK 1996/16.

„ne pufogtasson”, utalt arra, hogy katonai kiképzést kapott, egyébként is megtehetné, hogy megáll a sértett lakása előtt és berakja őt egy kocsiába, és ily módon jut hozzá a pénzhez, de ő nem híve az erőszaknak, ezért választotta ezt a megoldást. A kb. 3 órán keresztül tartó beszélgetés során a vádlott feltárta azokat az információkat, amelyeket a sértett személyével, családi életével, szakmai előmenetelével kapcsolatban szerzett: vadászni jár, a megyei rendőrkapitányok által szervezett vacsorákon vesz részt, pénzügyminiszter jelölt, nem túl vagyonos ember és három gyermeke van. A vádlott a sértettel szemben sem közvetlen, sem közvetett erőszak alkalmazását nem helyezte kilátásba és nem is fenyegette meg őt. A sértett három lehetőséget ajánlott a vádlott számára: vagy elfelejtik az egészet, vagy értesíti a rendőrséget, vagy – ez utóbbit fogadta el a vádlott – a következő szombaton találkoznak a Novotel Szállodában és folytatják a beszélgetést. Mielőtt a helyszínt elhagyták volna, a vádlott a sértett jelenlétében utasította az egyik emberét, hogy azt a szerkezetet, amelyet a sértett gépkocsiján elhelyeztek, távolítsák el. A sértett értesítette a rendőrséget.

Az első fokú bíróság álláspontja szerint a Btk. 138. §-a megfogalmazásából egyértelműen következik, hogy a vádlottnak szándékos, aktív magatartást kell tanúsítania, vagyis az elkövető tevéleges fizikai vagy verbális magatartása kell, hogy kiváltsa a sértettben a komoly félelmet. A megállapított tényállás szerint pedig a sértett félelmét – saját elmondása szerint – a külső szubjektív körülmények és nem a vádlott közvetlen magatartása okozta. Az, hogy a sértett az adott helyzetben veszélyeztetve érezte magát, az a saját pszichés állapotából származott, de ezt nem a vádlott aktív magatartása idézte elő.

A másodfokú bíróság megváltoztatta az első fokú bíróság ítéletét, és a tényállásból – mint helytelenül levont következtetést – mellőzte azt a megállapítást, hogy „a vádlott a sértettel szemben sem közvetlen, sem közvetett erőszak alkalmazását nem helyezte kilátásba, és nem is fenyegette meg őt”. A másodfok szerint az első fokú bíróság abból a téves feltételezésből indult ki, hogy kizárólag az ily módon történő fenyegetés alkalmas a zsarolás törvényi tényállásában írtak kimerítésére.

Tehát nem tényállásszerű az a magatartás, amikor az elkövető „indirekt” módon hosszan beszél az általa alkalmazni nem kívánt erőszak különböző módjairól, arról, hogy mi mindent tehetne meg célja elérésének érdekében akár a sértettel, akár annak családtagjaival, de „ő nem híve az erőszaknak”.

Az első fokú bíróság álláspontja figyelmen kívül hagyta a szavakon kívüli közlési módokat, az iróniát, a burkolt fogalmazást és célzásokat, mindazt a közlési formát, amellyel az ember – indirekt megközelítésben – valódi gondolatait, azok egyenes megfogalmazása nélkül hozza a másik személy tudomására. Tévedett az első fokú bíróság akkor is, amikor aszerint különböztette a vádlott mondandóját, hogy azok közvetlenül a fenyegetéssel összefüggésben hangoztak el, vagy sem. E tévedése vezetett arra, hogy mindazt a sértett személyére vonatkozó információ-halmazatot, amelyet a vádlott elmondott, abból a szempontból értékelte, hogy ezek könnyen hozzáférhető információk voltak, újságból, telefonkönyvből megtudhatóak. Valójában ennek a körülménynek a cselekmény megítélése szempontjából semmiféle jelentősége nincs. Érdektelen, hogy a vádlott milyen módon jutott ezen információk birtokába. Az a

döntő, hogy összegyűjtötte ezen információkat és a sértettel tudatta, hogy mindennek birtokában van. Az ilyen információ-gyűjtésnek és közlésnek – az adott körülmények között – egyértelműen és kizárólag az a célja, hogy a sértettben azt az érzést keltse, mindent tudnak róla, minden lépését figyelik és a kiszolgáltatottság-érzetét fokozzák. Mindezt a vádlott azzal összefüggésben tudatta a sértettel, hogy karrierjének tönkretételére tett célzásokat.

Abban is tévedett az első fokú bíróság, amikor a gépkocsira szerelt szerkezet emlegetését úgy értékelte, hogy a vádlott azzal nem fenyegetőzött, hiszen egy következő találkozó reményében váltak el egymástól. Éppen ennek van jelentősége a sértetti félelem kiváltásában illetve fokozásában. A vádlott részéről a beszélgetés nem volt befejezve, azt a következő találkozón kívánta folytatni. Akkor, amikor az adott körülmények között az elkövető azzal „nyugtatja meg” áldozatát, hogy a rátett szerkezetet eltávolítja a kocsijáról, ez élet-testi épség elleni fenyegetés. A külső körülmények egyébként, ha azokat a vádlott alakítja, akkor nyilvánvaló, hogy magát a fenyegetettségi helyzetet is ő okozta.

Összefoglalva: a Btk. leszűkítve a tárgyi oldalon csak a súlyos hátrány kilátásba helyezését értékeli. E kilátásba helyezett hátrány súlyos, ha az önmagában is bűncselekményként értékelhető,³³ vagy bár az elkövető valamely önmagában jogszerű magatartást helyez kilátásba, de azt valaminek a jogtalan kikényszerítésére használja fel.

Ide tartozhat például a bűncselekményért vagy szabálysértésért történő feljelentéssel való fenyegetés, valamint a becsület csorbítására alkalmas tény felfedésével való fenyegetés is.³⁴

A tárgyi oldal tehát a társadalmi megítélés szerinti zsinórmértéket tartalmazza, mely a Btk. 138. §-ának általános mércéjéül szolgál. Azaz, hiába jelent például valakinek rendkívüli hátrányt a gyermekkori játékmaci megsemmisítése és kelt benne valóban komoly félelmet az ezzel való fenyegetés, a tárgyi ismérv objektivitása miatt az nem felel meg a Btk. 138. §-a által támasztott követelményeknek. A fenyegetés alanyi ismérve pedig az, hogy a kilátásba helyezett súlyos hátrány a megfenyegetettben valóban komoly félelmet is keltsen.³⁵ E nélkül a társadalmilag súlyosnak minősülő hátrány kilátásba helyezése sem valósítja meg a fenyegetést. Ennek a megítélése csak a fenyegetés konkrét körülményeinek vizsgálata során állapítható meg.

A Legfelsőbb Bíróság éppen az alanyi ismérvek hiányában nem állapította meg a fenyegetést, amikor az elkövető az őt igazoltató rendőrnek azt mondta, hogy „vigyázzon, ha kedves az élete”, de ezen túlmenően semmit nem tett.³⁶

³³ Vö. Kiss (2000), 270/8. FBK 1996/16.

³⁴ BJD 3890. Ebben az ügyben a házasságon kívüli kapcsolat felfedésével való fenyegetés merítette ki a Btk. 138. §-át.

³⁵ Kiss (2000), 207/8.

³⁶ BJD 703. Vö. BJD 10331.

A bűncselekmény *eredménye* a jelentős érdeksérelem. Ennek fennállását a konkrét eset valamennyi körülménye alapján lehet csak megítélni, az érdeksérelem jellege, iránya, társadalmi megítélése alapján.

Ilyen például a büntető intézetben az, ha egyik elítélt kényszer hatása alatt kénytelen egy másik elítéltet lealázó módon kiszolgálni – ottani szóhasználatból élve –, ingyenes „csicskásává” válni.³⁷

Jelentős érdeksérelem egyaránt lehet a magánérdek vagy a közérdek sérelme, vagy ezek kombinációja is.

Jelentkezhet személyi (erkölcsi) sérelemként: például a társadalmi megbecsülés, a nemi szabadság, a házastársi kapcsolat és a családi élet zavartalansága, egzisztenciális érdek, tudományos-szakmai tekintély vonatkozásában; de anyagi jellegű vonzattal is: például az elmaradt haszon, az üzleti jó hírnév vagy a hitelképességbe vetett bizalom elvesztése stb. A közérdek sérelmét jelentheti a közügyek intézésével, közösségi érdekek képviselésével kapcsolatos cselekvési szabadság korlátozása.³⁸

Az érdeksérelem jelentős mértékét a kényszerített oldaláról kell vizsgálni, ezen az oldalon kell a magán- vagy közérdek sérelmének objektíve jelentősnek lenni. Nincs jelentősége annak, hogy a tettes esetleg ezzel kompenzálja ki a maga érdeksérelmét (például a tettes a sérelmére becsületsértést elkövető passzív alanyt emberi mivoltában megalázó módon kényszeríti nyilvános bocsánatkérésre).

Az sem szükséges, hogy a jelentős érdeksérelem a tettes vagy bárki számára előnyt jelentsen, vagy a tettes legyen az, akinek számára esetleg az előnyt jelenti (például a férj barátja kényszeríti a kisgyermekével együtt elköltözni kívánó anyát, hogy a gyermeket az elhelyezés kérdésében döntő bírósági ítélet előtt a férjnek adja ki).

Nem feltétel az sem, hogy a jelentős érdeksérelem a kényszerített személynél következzen be, sőt az a közérdekben is bekövetkezhet (például a színházi világozó

³⁷ BH 1985. 297. Az eset tényállása szerint a vádlottak és a sértettek is a bv. intézetben töltötték a jogerősen kiszabott büntetésüket. Az erőteljes I. r. vádlott magához hívta K. M. sértettet és közölte vele, hogy „csicskásra” van szüksége, amennyiben nem áll rendelkezésére, úgy meg fogja őt verni. A sértett a fenyegetés hatása alatt kb. egy héten át tisztította az I. r. vádlott bakancsát, bevetette az ágyát, előírászerűen összerakta a ruháját, felhozta számára az élelmet, mosott rá. Amikor erre nem volt hajlandó, akkor az I. r. vádlott többször bántalmazta őt és így kényszerítette további szolgálatra. Egy hét eltelté után az I. r. vádlott „átadta” K. M. sértettet a II. r. vádlottnak, aki ezt követően ismételt veréssel kényszerítette a sértettet a saját hasonló, rendszeres kiszolgálására. Ezt követően az I. r. vádlott R. I. sértettet hívta magához. Közölte vele, hogy a „fia” lesz. R. I. tudta, hogy ez „csicskási” szolgálatot jelent, de a veréstől félve nem mert ellenkezni. Amikor nem végezte el az igényelt szolgálatot, vagy azzal az I. r. vádlott nem volt megelégedve, több alkalommal is pofonokat kapott tőle. A két sértett több mint fél éven át – a cselekmény leleplezéséig – végezte a vádlottak lealázó kiszolgálását. A tényállásból okszerűen vonható következtetés mindkét vádlott bűnösségére.

³⁸ VIDA (1999), 135.

kényszerítése arra, hogy kapcsolja ki a világítást, aminek következtében az előadást nem lehet megtartani).³⁹

A szakma által sokat vitatott döntés volt az az ítélet, amely ügyben a bíróság megállapította, hogy kényszerítés esetén a jelentős érdeksérelem megvalósul, ha a személyszállító kisiparos a számla adására vonatkozó kötelességet megtagadva késsel kényszeríti az utast a gépkocsi elhagyására.⁴⁰

A kérdéses ügyben a vádlott személyszállító kisiparos, a vádbeli napon a késő esti órákban az általa vezetett személygépkocsiban utasként szállította a sértettet a város taxi állomásától egy csárdáig. Amikor a taxi megállt, a taxióra 176 forintot mutatott. A sértett 1000 forintos bankjeggyel fizetett és 200 forintból kért vissza. Erre a vádlott közölte vele, hogy a viteldíj nem 176 forint, hanem 486 forint, mivel már elhagyták a tarifahatárt és ilyenkor az utasnak a visszafuvart is ki kell fizetnie a tarifahatárig. A sértett sokallta ugyan a fuvardíjat, kifizette azt, de számlát kért. Erre a vádlott az 1000 forintból egy 500 forintost dobott vissza a sértettnek és közölte vele, hogy takarodjon az autóból. A sértett nem volt hajlandó elhagyni az autót, a vádlott kinyitotta a sértett felőli ajtót és megpróbálta őt kitolni az autóból. A sértett jobb kezével visszahúzta az ajtót, de azt nem csukta be. Ekkor a vádlott közölte vele, hogy visszaviszi a városba és be is indította a gépkocsit, de a sértett elfordította az indítókulcsot, így a kocsi leállt. Ekkor a vádlott egy 22 cm pengehosszúságú konyhakést szegezett a sértett nyakához és azzal kényszerítette a kiszállásra. A sértett nagyon megijedt, de egy hirtelen mozdulattal bal kezével kiütötte a kést a vádlott kezéből és kiugrott az autóból.

Az elsőfokú bíróság ítélete ellen a vádlott felmentés végett jelentett be fellebbezést. A főügyészség a fellebbezést alaposnak tartva, jelentős érdeksérelem hiánya miatt a vádlott felmentését indítványozta.

Téves a főügyészség álláspontja, amely szerint a vádlott magatartása nem tényállászerű és jelentős érdeksérelem mint tényállási elem hiánya miatt a vádlott felmentésének van helye. A kényszerítés eredmény-bűncselekmény, amelynek befejezettségéhez az szükséges, hogy az elkövetési magatartás jelentős érdeksérelmet okozzon. Ez érintheti akár a közérdeket, akár a sértett magánérdeket is.

A kényszerítés kísérlete valósul meg, ha a bűncselekmény eredménye – a jelentős érdeksérelem – nem következett be, bár az elkövetési magatartás az ilyen következmény elérésére objektíve alkalmas lett volna és az elkövető szándéka erre irányult.

Éppen ezért a jelentős érdeksérelem mint tényállási elem hiánya – amennyiben az megállapítható lenne – sem eredményezhetné a vádlott felmentését. Az eset összes körülményei alapján kell állást foglalni abban a kérdésben, hogy az érdeksérelem mikor jelentős, azaz mikor éri el a társadalomra veszélyességnek a büntetethőséghez szükséges veszélyes fokát. Ez bírói mérlegelés feladata, és ennek eldöntésénél a társadalmi megítélés játszik döntő szerepet.

³⁹ VIDA (1999), 135–136.

⁴⁰ BH 1992. 744.

A megyei bíróság álláspontja szerint a vádlott magatartásában a törvényi tényállási elem, a jelentős érdeksérelem felismerhető. Jelentős érdeksérelem következett be a sértett oldalán, hiszen a vádlott magatartása miatt a sértett elesett attól a jogos igényétől, hogy a rendes fuvardíjat fizesse meg a szolgáltatásért, illetőleg a számlaadás elmaradása miatt attól is, hogy sérelmét a későbbiekben érvényesíteni tudja.⁴¹

A bűncselekmény *csak szándékosan* követhető el. Az elkövető tudatának át kell fognia az objektív tényállási elemeket, azaz az erőszak vagy a fenyegetés kényszerítő jellegét, az ezzel összefüggésben bekövetkező érdeksérelmet és annak jelentős mértékét.⁴²

A törvényi tényállás nem tartalmazza ugyan, de a kényszerítés megállapítására csak akkor kerülhet sor, ha a magatartás jogellenes, hiszen amennyiben az elkövetőt jogszabály hatalmazza erre fel, bűncselekmény nem valósul meg (pl. hivatalos személy jogszerű kényszerintézkedése).⁴³

A *bűncselekmény befejezett*, ha a jelentős érdeksérelem – mint eredmény – bekövetkezett. *Kísérletet* valósít meg az erőszakot vagy fenyegetést tartalmazó magatartás célzatos kifejtése annak érdekében, hogy a sértett valamit tegyen, ne tegyen vagy eltűnjön, ami a sértett ellenállása miatt nem következik be, feltéve, hogy az elkövető szándéka a jelentős érdeksérelmet is átfogta, illetve a jelentős érdeksérelem az elkövetési magatartás ellenére történő elmaradása.

Az erőszak vagy a fenyegetés alkalmazása a bűncselekmény véghezvitelének megkezdését jelenti, ezért az említett elkövetési mód kifejtése már a kísérlet megállapítását vonja maga után.⁴⁴

A *bűncselekmény elkövetője* tettesként bárki lehet. A kényszerítés ugyanis csak akkor állapítható meg, „amennyiben más bűncselekmény nem valósul meg”. A kényszerítés tehát a szorosabb értelemben vett szubszidiárius tényállás, méghozzá az egyetlen a Btk.-ban.⁴⁵

A „*más bűncselekmény*” akár enyhébb fenyegetettségű is lehet, a törvény tehát minden más bűncselekménynek „alárendeli” a kényszerítést. Ebből következik, hogy a kényszerítés más bűncselekménnyel (például személyes szabadság megsértése) alaki halmazatba nem kerülhet. Az szükséges azonban, hogy a másik, a látszólagos halmazatban előtérbe lépő bűncselekmény törvényi tényállása maradéktalanul átfogja mindazt, amit a törvény a Btk. 174. §-ában pönalizál.⁴⁶

⁴¹ Id. KISS (2000), 389–390.

⁴² VIDA (1999), 136–137. KISS (2000), 390.

⁴³ Vö. pl. 1994. évi XXXIV. törvény a Rendőrségről (Rtv.) 16–17. §§; VI. fejezet.

⁴⁴ BJD 4154.

⁴⁵ NAGY FERENC (1998), *A magyar büntetőjog általános része*. Korona Kiadó, Budapest. 244.

⁴⁶ BH 1985. 297.

A tetteges becsületsértés tekintetében ez az előfeltétel például nem áll fenn, de megállapítható például a személyi szabadság megfosztása vonatkozásában. Ugyanakkor a tetteges becsületsértés halmazatban való megállapítása sem jöhet szóba: ez a vétség ugyanis az erőszakkal elkövetett bűncselekménybe általában beolvad.⁴⁷

A szubszidiaritás az anyagi halmazatot természetesen nem zárja ki.⁴⁸

Bűnhalmazat valósul meg a kényszerített személyek száma szerint. Az egyszeri erőszakkal vagy fenyegetéssel kikényszerített kitartó magatartás esetén is a bűncselekmény *természetes egység*.

Ugyanazon sértett sérelmére többszöri kényszerítéssel többszöri vagy különböző jelentős érdeksérelem okozása *folytatólagos* bűncselekmény lehet.⁴⁹

Az ún. „nemi zsarolás” igen nehéz elhatárolási kérdéseket vet fel.

A Legfelsőbb Bíróság megállapította, hogy nem kényszerítés, hanem szemérem elleni erőszak büntette valósul meg, amikor az elkövetési magatartás során tanúsított erőszak vagy fenyegetés kvalifikált volt, azaz „*ha a sértett a testi épség ellen irányuló közvetlen fenyegetés hatására egyezik bele, hogy a terhelt vele fajtalankodjék*”⁵⁰.

Hasonlóan a „*kényszerítés büntette helyett erőszakos közösülés büntettének minősül az erőfölényben levő vádlott cselekménye, aki úgy kényszeríti a sértettet közösülésre, hogy őt arcul üti, a sértettnek pedig az adott körülmények között nincs módja segítségért kérni és – az előzményekre is figyelemmel – az ellenállást kilátástalannak tartja*”⁵¹.

Ugyanakkor az aljas célból elkövetett, személyi szabadság megsértésének vagy éppen szemérem elleni erőszak büntette helyett kényszerítés büntettének minősül a vádlottak cselekménye, akik a sértettet élet ellen irányuló, de nem közvetlen fenyegetéssel arra kényszerítik, hogy az egyik vádlottat szájjal kielégítse.⁵²

A konkrét ügyben a három vádlott azért kereste fel a sértettet, hogy fajtalan cselekményre vegyék rá és közölték a sértettel, sátánisták és őt, valamint családját meg fogják ölni és ebből a veszélyből csak úgy menekülhet, ha egyikőjükkel közösül vagy fajtalankodik. Az egyik vádlott megemlítette azt is, hogy a náluk levő táskában bárdok vannak. Mindezek hatására a sértett lement az egyik vádlottal a ház szeméttárolójába és ott szájjal kielégítette őt.

A másodfokú bíróság a cselekményt kényszerítés büntettének minősítette a következő indokok alapján:

⁴⁷ VIDA (1999), 137.; KISS (1998), 454.

⁴⁸ KISS (1998), 453.

⁴⁹ VIDA (1999), 138., lásd még BH 1985. 297.

⁵⁰ BH 1983. 433.

⁵¹ BH 1997. 110.

⁵² BH 1996. 513.

Az első fokú bíróság helyesen foglalt állást abban a kérdésben, hogy nem valósult meg a szemérem elleni erőszak büntette, mert bár a fenyegetés a sértett élete ellen irányult, azonban nem volt közvetlen, mivel a súlyos hátrány azonnali bekövetkezésétől a sértettnek nem kellett tartania.

Tévedett azonban az elsőfokú bíróság abban, hogy a vádlottak magatartását személyi szabadság elleni támadásként értékelte. E bűncselekmény tárgya a mozgás, a helyváltoztatás, a tartózkodási hely megválasztásának a szabadsága. Az e körön kívül eső, az ember cselekvési szabadsága ellen irányuló támadások a kényszerítés törvényi tényállásába ütköznek.

Az adott ügyben a sértett nem volt korlátozva a mozgásban, módjában állt volna segítséget kérni, megtagadni a kérést, az adott helyzetben azonban jobbnak látta, ha akarata ellenére megteszi azt, amit a vádlottak kérnek tőle.

Az itt megvalósult ún. nemi zsarolásban a kényszerítés törvényi tényállásának minden eleme: a komoly félelmet keltő fenyegetés; a megfenyegetettben olyan hatás előidézése, amely alkalmas a sértettet az akaratával ellentétes cselekvésre készíteni; a vádlottak magatartásának jogellenessége és a sértettnél bekövetkező, a magánérdekét sértő, azt érintő jelentős érdeksérelem megvalósult, ezért a másodfokú bíróság a vádlottak cselekményét kényszerítés büntetének minősítette, amelyet a vádlottak társtettesként követtek el.

A személyi szabadság megsértése

A kényszerítés általános tényállásához képest, szűkebb és speciálisabb jellegű a személyi szabadság megsértése.⁵³

A bűncselekmény *jogi tárgya* a személyi szabadság (mint alapvető emberi szabadságjog): a mozgás, helyváltoztatás, a tartózkodási hely megválasztása szabadságának biztosításához fűződő egyéni és társadalmi érdek, vagyis az ember cselekvési szabadságának az egyén mobilitására vonatkozó része.⁵⁴

⁵³ Btk. 175. § „(1) Aki mást személyi szabadságától megfoszt, büntettet követ el, és három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) Aki emberkereskedelemmel összefüggésben megszerzett és a személyi szabadságától megfosztott sértett személyi szabadságának megfosztását fenntartja, és a sértettet munkavégzésre kényszeríti, büntettet követ el, és két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(3) A büntetés az (1) bekezdés esetén öt évig, a (2) bekezdés esetén öt évtől tíz évig terjedő szabadságvesztés, ha a bűncselekményt

a) aljas indokból vagy célból,

b) hivatalos eljárás színlelésével,

c) a sértett sanyargatásával,

d) jelentős érdeksérelem okozva,

e) a tizennyolcadik életévét be nem töltött személy sérelmére követik el.”

⁵⁴ Kiss (2000), 394/3.

A törvény e tényállásban kizárólag az egyén mozgásszabadsága elleni támadásokkal szemben biztosít büntetőjogi védelmet, egyéb irányú támadások esetében pedig a személyi szabadság megsértését számos bűncselekménynél törvényi segítségként, összetett bűncselekményként (*delictum compositum*), eszközcselekményként értékeli (például rablás, erőszakos közösülés).⁵⁵

A személyi szabadság megsértése bűncselekményének lényegében azonos a jogi tárgya a kényszerítésével. Az említett két bűncselekmény azonban más oldalról védi a jogtárgyat, tekintettel arra, hogy az emberi szabadságjogok többirányú, eltérő lehetőséget biztosító büntetőjogi oltalmat igényelnek. A személyi szabadság megsértésének jogi tárgya a mozgás-, a helyváltoztatás, a tartózkodási hely megválasztásának szabadsága, mint az ember cselekvési szabadságának részei.

A *bűncselekmény passzív alanya* bárki, természetes és élő személy lehet: függetlenül attól, hogy mozgási szabadságával kapcsolatban tartósan vagy átmenetileg nem képes akaratképzésre, illetve ennek kinyilvánítására (például kómában lévő, ájult, öntudatlan részeg vagy bódult), vagy pedig mozgást megvalósító magatartásra (például béna, rokkant, beteg stb.).⁵⁶

Igen érdekes kérdést vet fel a BH 1998. 471. számú jogeset ezzel kapcsolatban. Már az előzőekben jeleztem, tisztázatlan, hogy gyermekkorú, illetve kiskorú személyeknek milyen terjedelmű a cselekvési szabadsága és például a szülői felügyeleti jog vagy éppen bírósági határozat ezt mennyiben befolyásolhatja.

Az adott esetben az elkövető jogos védelem folytán nem volt büntethető a könnyű testi sértés vétsége miatt, mert a kiskorú gyermeke sérelmére megvalósított személyi szabadság megsértésének a megakadályozása során okozott a jogtalan támadónak 8 napot meg nem haladó gyógytartamú testi sérülést.⁵⁷

A megyei bíróság az eljárást megszüntette, és a terheltet megrovásban részesítette. A terhelt felülvizsgálati kérelmet terjesztett elő.

A megállapított tényállás lényege a következő.

A terheltnek a korábbi házasságából született két gyermekét a bíróság jogerős határozattal az anyánál helyezte el, de a két kiskorú gyermek önként a vádlott lakására ment, onnan az anyjukhoz nem kívántak visszatérni és azóta is a terhelt gondozásában vannak. Az anya és a jelenlegi férje elhatározták, hogy önhatalmúlag szerzik vissza a gyermekeket. Ennek érdekében a vádbeli napon este 18 és 19 óra közötti időben a szomszédjuk által vezetett személygépkocsival megjelentek a terhelt háza közelében. A két kiskorú gyermek a játszótéren játszott. Az anya a kislányt beültette a gépkocsiba, aki azonban hangosan ellenkezett, sírt, kiabált, segítségül hívta a terheltet, míg a fiúgyermek biciklijével a játszótérről elhajtott. A terhelt hallva a kislány

⁵⁵ NAGY (1998), 241; VIDA (1999), 143.

⁵⁶ VIDA (1999), 143.

⁵⁷ BH 1998. 471.

segélykiáltásait, a gépkocsihoz rohant, annak ajtajával a gépkocsi oldalának lökte a volt feleségét, majd a segítségére siető férjét többször a halántékán megütötte, aki ennek következtében a földre került. A terheltnek a kislányt a gépkocsiból nem sikerült kivennie, mert ebben a rendőrrjárőr megakadályozta. A házaspár a helyszínről a gépkocsival elhajtott, de az esti órákban a kislányt végül is visszavitték a terhelt lakására. A bántalmazás következtében 8 napon belül gyógyuló testi sérüléseket szenvedtek, amely miatt joghatályos magánindítványt terjesztettek elő.

Az adott esetben a volt feleség és jelenlegi férje önhatalmúlag kívánták megszerezni a két kiskorú gyermeket. Ennek része volt az is, hogy az anya az ellenkező kislányt beültette a gépkocsiba. A kislány segítségére siető terhelt ellen lépett fel a férj, márpedig ők a kislány személyi szabadságát sértették meg azzal, hogy akarata, kifejezett és erőteljes tiltakozása ellenére, önhatalmúlag a gépkocsival elvitték.

A terhelt a sértettek jogellenes cselekményét kívánta megakadályozni, és ennek érdekében ütötte meg a férjet és okozott neki könnyű testi sérülést, vagyis a gyermeke ellen irányuló jogtalan támadást kívánta elhárítani, így jogos védelmi helyzetben volt, az ennek során általa okozott könnyű testi sértés pedig az adott esetben szükséges volt a jogtalan támadás elhárításához.

Ebből a döntésből az következik, hogy nem lehet automatikusan kijelenteni, miszerint gyermekkorú vagy kiskorú nem rendelkezik cselekvési szabadsággal, vagy éppen személyi szabadsággal, sőt úgy tűnik, hogy a gyermeket elhelyező bírói határozat is csak a szülői felügyeletet gyakorló szülőkre kötelező, de amennyiben azon a gyermek változtatni akar, azt megteheti.

Egy ilyen jogértelmezés összhangban lenne azzal a felfogással, hogy a gyermek semmilyen jogellenes cselekményt nem követett el, ami feljogosítaná a bíróságot, hogy személyi szabadságát korlátozza.

Ha egyéb ügyekben vélelmezni lehet döntési és belátási képességét, akkor életét meghatározó ilyen fontos kérdésekben miért nem kellene feltételezni, hogy képtelen személyi szabadságát gyakorolni.

Ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy számos, a tárgyalt témához nem tartozó ok miatt nem lehet egyetérteni ezzel az ítélettel. Végülis az a következtetés vonható le, hogy esetenként kell az ügy minden körülményét figyelembe véve értékelni, a kiskorúnak van-e és milyen mértékű személyi szabadsága, valamint azt sérelem érte-e.

Az elkövetési magatartás: másnak a *személyi szabadságától való megfosztása*, vagyis olyan helyzet létrehozása, amelyben a sértett nem képes mozdulni, a helyét megváltoztatni, egy adott helyet elhagyni, egy adott helyre kényszerül menni stb.

Nem minősül megfosztásnak a személyi szabadság pusztán korlátozása (például lakás vagy egyéb hely elhagyására, más útvonal megválasztására kényszerítés),

amelyben az egyén mozgásszabadsága megmarad, csupán korlátozottan érvényesül.⁵⁸

A bűncselekmény nyitott törvényi tényállású, *passzív magatartással* (mulasztással) akkor követhető el, ha az elkövetőnek a tevérsre büntetőjogon kívüli kötelezettsége áll fenn, de azt a lehetősége ellenére nem teljesíti, amelynek következtében a sértettet a személyi szabadságától megfosztja vagy ezt a helyzetet fenntartja (például az elkövető az általa véletlenül, gondatlanságból vagy tévedésből bezárt személyt – ezt a helyzetet felismerve – nem engedi ki).⁵⁹

Az elkövetési magatartás megvalósulhat a védekezésre képtelen állapot kihasználásával is (vö. az emberrablásnál írtakkal). Ki kell azonban emelni, hogy a sértettnek a helyzete, életkora, pszichés vagy fizikai állapota folytán ténylegesen védekezésre képtelen állapotban levőnek kell lennie, vagyis önmagában a 12. életévét be nem töltött személyre vonatkozó, csakis a testi sértésre és az emberrablásra irányadó Btk. 183/A. §-a szerinti értelmező rendelkezés a személyi szabadság megsértése büntette kapcsán nem alkalmazható.⁶⁰

A Btk. az elkövetés módjáról nem tesz említést, tehát a minősítés szempontjából közömbös, hogy a bűncselekményt erőszakkal, megfélemlítéssel, vagy fenyegetéssel követik-e el vagy e nélkül (például a sértettre az ajtó rázárásával), avagy áttételes módon (például vaktól, rokkanttól a mozgáshoz szükséges bot, mankó, művégtag, szemüveg stb. elvétele, rokkant kocsit lerögzítése, a magasban lévő személy alól a létra elvétele, megfélemlítéssel máshová vitele vagy visszatartása stb.).⁶¹

A *bűncselekménynek az elkövetési magatartásból folyó következménye* a sértett személyi szabadságától megfosztott állapota, amely a mozgás, a helyváltoztatás vagy a tartózkodási hely megválasztása szabadságának elvesztését jelenti. Ennek folytán a sértett kényszerítve van: nem mozdulhat el, vagy nem hagyhatja el a helyet, helyiséget ahol fogva tartják, kénytelen másikkal, nem az akaratának megfelelő helyre – és csakis oda – menni, vagyis nem feltétlenül azonos a teljes mozdulatlanságra kényszerítéssel. A megfosztás időtartama a tényállás megvalósulása szempontjából közömbös, az bármely rövid idő esetében is megvalósul.⁶²

A bűncselekmény *csak szándékosan* követhető el. Nem állapítható meg a jogellenesség például, ha a cselekményt a sértettet fenyegető életveszély elhárítása vagy a tetten ért bűnelkövető elfogása céljából hajtják végre. A személyi szabadság megsértése esetén – tekintettel arra, hogy a bűncselekmény alanya bárki lehet, aki

⁵⁸ VIDA (1999), 143.

⁵⁹ VIDA (1999), 144. TOKAJI – NAGY (1999), 116.

⁶⁰ VIDA (1999), 144–145.

⁶¹ VIDA (1999), 143.

⁶² VIDA (1999), 146. BUSCH – GELLÉR (2000)

eredetileg a helyváltoztatási szabadság birtokában volt – felvetődik a házi fegyelmi jog (fenyítő jog) keretében történt elkövetés.

A Csemegi-kódex alapján a „házi fegyelmi jog” a könnyű testi sértés okozásáig terjedt, ezt azonban 1948-ban a III. Bn. hatályon kívül helyezte. Azóta a szülő fenyítőjoga sem lépheti túl a személyi szabadság rövidebb tartamú korlátozása határait.⁶³

Ezen keretek között viszont a szülő nem jár el jogellenesen, tehát a tényállás megvalósítása ellenére sem vonható büntetőjogi felelősségre. Szerintem e bűncselekmény tekintetében a pedagógus fenyítőjoga is elismerhető.

Befejezett a bűncselekmény a megfosztott állapot bekövetkezésével. A befejezettséget azonban el kell határolnunk a *bevégeztségtől*.⁶⁴

A két pólus közötti időtartam alatt a jogellenes állapot fennáll, a sértett a személyi szabadságától megfosztott állapotban van és a bűncselekmény akkor válik bevégeztté, amikor a sértett a személyi szabadságát – bármilyen ok következtében – ismét visszanyeri.

A törvényi tényállás a megfogalmazása szerint tehát ún. *tartós bűncselekmény*. Ennek azért van jelentősége, mert a befejezettség után a bevégeztséig társtettesi vagy bűnszegédi elkövetés járulhat a cselekményhez.

Felbujtói bűnrészesség ekkor csak az elkövetésben még részt nem vevő, társtettesé váló személy vonatkozásában valósulhat meg.

A Btk. 34. § d) pontja értelmében a büntethetőség elévülése a bevégeztségtől kezdődik.⁶⁵

Kísérletnek minősül a cselekmény a személyi szabadságtól megfosztott állapot bekövetkezéséig. A személyi szabadságtól bármilyen rövid időre való megfosztás estén is a cselekmény befejezetté válik, a kísérlet feltétele, hogy ez ne következzen be. E szempontból az egész cselekménysorozatot kell vizsgálni.

Kísérlet szakaszban marad a bűncselekmény, ha a személyi szabadságtól való megfosztásra irányuló magatartás megkezdése után a megfosztás még átmeneti rövid időre sem következett be (például a dulakodás során az erősebb sértettet nem sikerült lefogni).⁶⁶

A *bűncselekmény elkövetője tettesként* bárki lehet. A bűncselekmény bevégeztséig a fogvatartásban résztvevők társtettesi magatartást valósítanak meg.

A joggyakorlat szerint a sértett személye ellen irányuló erőszakos bűncselekmények esetében ezek elkövetési magatartása az erőszak-fenyegetés tartama alatt szükségképpen magába foglalja a sértett személyi szabadságának megsértését is. Az

⁶³ NAGY – TOKAJI (1998), 159.

⁶⁴ Id., 208–209.

⁶⁵ VIDA (1999), 145–146.

⁶⁶ VIDA (1999), 146.

alaki halmazat csak látszólagos (konszumpció), ha e bűncselekmények elkövetése során az a sértettet átmenetileg a személyi szabadságától is megfosztja (például rablási cselekmény során a sértettet lefogja).⁶⁷

Az *egység – halmazat* a sértettek száma szerint alakul. A személyi szabadságtól megfosztásra irányuló erőszakos magatartás során a könnyű testi sértés és a tetteges becsületsértés (például pofonütés) beleolvad, de a súlyos testi sértés szándékos vagy gondatlan esetei bűnhalmazatban megállapíthatóak.

A joggyakorlat szerint az összetett bűncselekmények eseteiben, melyek tényállása eszközcselekményként magába foglalja a személyi szabadság megsértését (erőszakos közöszülés, rablás stb.), a személyi szabadság megsértése bűnhalmazatban megállapítható, ha az erőszak vagy a minősített fenyegetés nem közvetlenül a célcselekmény megvalósítására irányul, hanem attól elkülönülő előcselekményként vagy utócselekményként valósul meg, mert ilyen esetekben valóságos materiális halmazatról van szó.

(Például az elkövető a sértettet az erőszakos közöszülés megvalósítása céljából egy más helyszínre kényszeríti és ott vele erőszakosan közöszül, vagy az erőszakos közöszülés, rablás megvalósítása után arra kényszeríti, hogy vele egy meghatározott helyszínre menjen, illetve a bűncselekmény helyszínén megkötözve hagyja stb.)

Ha a célcselekmény vagy annak kísérlete megvalósult, az előcselekményként megvalósuló személyi szabadság megsértése nem minősíthető aljas indokból vagy célból elkövettként, míg ha a célcselekmény megvalósulása bármilyen okból elmaradt, vagy ha megvalósult ugyan, de a személyi szabadság megsértése azért történt, hogy a tettes a cselekményét leplezze, a sértett például ne tudjon ellene feljelentést tenni: e minősített eset megállapítható.⁶⁸

Amennyiben hivatalos személyt hivatalos eljárása során fosztanak meg szabadságától, vagy mozgásában korlátozzák, az elkövető terhére az akadályozással elkövetett hivatalos személy elleni erőszak megállapításának van helye.

A cselekményt specialitása folytán nem lehet személyi szabadság megsértéseként értékelni.

Minősítő körülmény az (1) bekezdés szerinti alapesethez kapcsolódva a (3) bekezdés szerint:

a) Az *aljas indok vagy cél* fennállásának kérdését az általános társadalmi, erkölcsi szabályok alapján kell megítélni (például a tettes azért zárja be a sértettet, hogy ne tudjon ellene feljelentést tenni).

b) A *hivatalos eljárás színlelésével* elkövetett minősített eset megvalósulásához az elkövetőnek nem a hivatalos személy minőségét, hanem a hivatalos eljárást, va-

⁶⁷ VIDA (1999), 149–150.; NAGY–TOKAJI (1998), 244.

⁶⁸ VIDA (1999), 150.

lamilyen közhatalmi funkciót gyakorló állami szerv eljárását, vagy annak megbízása alapján végzett eljárást kell színelnie.

c) A *sértett sanyargatásával* történő elkövetés alatt olyan elkövetési módot kell érteni, melynek során a sértettre irányuló ártalmas behatás meghaladja a személyi szabadságtól megfosztáshoz szükséges erőszak-fenyegetés vagy más magatartás szokásos mértékét és ezen túlmenően nélkülözésnek, megalázásnak, testi vagy pszichés kínzásnak, gyötrellem elviselésének teszi ki a sértettet; de nem szükséges, hogy a testi sértés okozásának mértékét elérje.

Ilyen lehet például szorongatott lelkiállapot (halálfélelem, életveszély érzete, a hozzátartozókért aggodás stb.) előidézése is.

A könnyű testi sértés vétsége a minősített esetben beolvad (konzumpció).⁶⁹

d) A *jelentős érdeksérelem* a kényszerítésnél kifejtettekkel azonosan kell megítélni, azzal a kiegészítéssel, hogy a hosszú szabadságelvonás vagy annak pszichés következménye – különösen kisgyermek, vagy idős személy vonatkozásában – is figyelembe jöhet.

A jelentős érdeksérelem minősítő körülményt képező eredmény, ezért a Btk. 15. §-a értelmében ennek megállapításához az is elegendő, ha erre az elkövető gondatlansága terjed csak ki.⁷⁰

e) A *18. életévét be nem töltött személy sérelmére történő* elkövetés minősített esetként való meghatározását ezen alanyi kör fokozottabb védelme tette indokolttá. A minősítő körülmény az életkorhoz kapcsolódik és közömbös az, hogy a 18. életévét még be nem töltött személy a házasságkötése folytán már nagykorúnak (és nem kiskorúnak) minősül.

Súlyosabban minősül a (2) bekezdés szerinti eset, ha ezt a magatartást a (3) bekezdés a)–e) pontjaiban meghatározott módon követik el.

Az 1998. évi LXXXVII. törvény a Btk.-ba új bűncselekményként vezette be az emberkereskedelem büntetettét (Btk. 175/B. §). A személyi szabadság megsértése büntetnének a Btk. 175. § (2) bekezdésébe ütköző minősített esetét az követi el, aki az emberkereskedelemmel összefüggésben megszerzett és a személyi szabadságától megfosztott sértett személyi szabadságának megfosztását fenntartja és a sértettet munkavégzésre kényszeríti. E minősített eset megállapításának nem feltétele, hogy az elkövető az emberkereskedelem elkövetési magatartását megvalósítsa, elegendő a megszerző (quasi orgazda) esetében, hogy a tudata átfogja, az általa megszerzett sértett emberkereskedelemmel összefüggésben került a személyi szabadságától megfosztott helyzetbe.

⁶⁹ VIDA (1999), 149.

⁷⁰ VIDA (1999), 149.

Az elkövetési magatartás kettős: egyrészt a fogvatartott állapotnak a fenntartása, másrészt pedig a munkavégzésre kényszerítés.

Az emberrablás

Az emberrablás törvényi tényállását az 1993. évi XVII. törvény iktatta be, felismerve azt, hogy a személyi szabadság megsértése és a kényszerítés összekapcsolódása egy új, jelentősen megnövekedett társadalomra veszélyességű bűncselekményt alkot.⁷¹

Az emberrablás összetett bűncselekmény (*delictum compositum*), ezért jogi tárgya is komplex: a személyes szabadság sérthetetlenségéhez fűződő társadalmi érdek, amely egyrészt magában foglalja a szabad mozgáshoz, helyváltoztatáshoz való jogot, illetőleg a kényszermentes cselekvés szabadságát.⁷²

A miniszteri indoklás szerint pedig közvetve támadja a közrendet és a közbiztonságot, közvetlenül pedig a személyi szabadságot és a vagyoni viszonyok legális rendjét sérti.⁷³

A 1993. évi XVII. törvény javaslata az emberrablás törvényi tényállását a Btk. XII. fejezetének II. Címében helyezte el, mert a bűncselekmény szükségképpen az emberi szabadság ellen irányul, bár legtöbbször a vagyoni jogok sérelmével is együtt jár.⁷⁴

⁷¹ 1993. évi XVII. tv. Törvényjavaslat indoklása 38. §

⁷² VIDA (1999), 151.

⁷³ 1993. évi XVII. tv. Törvényjavaslat indoklása 38. §

⁷⁴ Btk. 175/A. § (1) *Aki mást személyi szabadságától erőszakkal, avagy az élet vagy testi épség ellen irányuló közvetlen fenyegetéssel, illetve védekezésre vagy akaratnyilvánításra képtelen állapotát kihasználva megfoszt, és szabadon bocsátását követelés teljesítésétől teszi függővé, büntetett követ el, és két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.*

(2) A büntetés öt évtől tizenöt évig terjedő szabadságvesztés, ha az emberrablást a) bünszövetségben; b) fegyveresen követik el.

(3) A büntetés öt évtől tizenöt évig terjedő vagy életfogytig tartó szabadságvesztés, ha az emberrablást a) különösen súlyos hátrányt; b) halált okozva követik el.

(4) A büntetés tíz évtől tizenöt évig terjedő vagy életfogytig tartó szabadságvesztés, ha az emberrablás szándékos emberölést is megvalósít.

(5) *Aki emberrablásra irányuló előkészületet követ el, büntett miatt három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.*

(6) *Korlátlanul enyhíthető annak a büntetése, aki az emberrablást – mielőtt abból súlyos következmény származott volna – önként abbahagyja.*

(7) *Aki hitelt érdemlő tudomást szerez arról, hogy emberrablás elkövetése készül, és erről az érintett személyt vagy a hatóságot, mihelyt teheti, nem tájékoztatja, büntetett követ el, és három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő, ha az emberrablást legalább megkísérelték.*

Ennek a bűncselekménynek a *passzív alanya* az a személy, akit személyes szabadságától megfosztanak. A bűncselekmény *sértettjének* kell tekintenünk a követelés címzettjét is, akire a kényszerítő magatartás irányul, de nem feltétlenül szükséges, hogy az eszköz-, illetve a célcselekmény sértettje elkülönüljön.⁷⁵

Érdemes itt talán néhány szót ejteni a sértett és a passzív alany lehetséges különválásáról.

*„A bűncselekmények elkövetésével okozott hátrányok elszenvedőinek körét a jogszabályok különbözőképpen határozzák meg és nevezik meg.”*⁷⁶

A büntető anyagi jog *passzív alanyának*⁷⁷, vagy éppen *sértettnek*⁷⁸ nevezi, bár ezek nem azonos fogalmak, hiszen az utóbbi, azaz a *sértett* inkább eljárásjogi fogalom.⁷⁹ Továbbá, e két fogalom rendszerint egybeesik, ám van úgy, hogy elválnak egymástól. Például a csalás (Btk. 318. §) esetében az a passzív alany, akit a tettes tévedésbe ejt vagy tévedésben tart, míg a sértette az, aki a cselekmény folytán kárt szenved.⁸⁰ Nem mindig egyszerű a sértetti pozíció meghatározása.

Előfordul, amikor a tulajdonviszonyok nem határozzák meg a sértetti pozíciót. Így a gépkocsik értékesítésével foglalkozó betéti társaságtól – mint bizományostól – a vételár kifizetésének szándéka nélkül gépkocsit megszerző vádlott által elkövetett csalás sértettje a betéti társaság és nem a gépkocsi tulajdonosa.⁸¹

⁷⁵ VIDA (1999), 151.

⁷⁶ VARGA ZS. ANDRÁS: *Sértettek, alkotmányos jogaik, visszásságok*, ACTA HUMANA, Emberi jogi közlemények (1997), No. 26., 5.

⁷⁷ NAGY (1998), 114.

⁷⁸ Például Btk 12. § (2) bek.

⁷⁹ NAGY i. m., 114. Pl. 1973. évi I. tv. (a továbbiakban: Be.) 53. § (1): „*Sértett az, akinek jogát vagy jogos érdekét a bűncselekmény sértette vagy veszélyeztette.*”

⁸⁰ BH 1988. 176. „Csalás esetén a bűncselekmény sértettje az, akinél – tévedésbe ejtése következtében – a kár jelentkezik.” Ebben az ügyben a vádlott apja használatra átadta a tulajdonában lévő tanyáját a fiának, melyet az apja tudta nélkül eladott. A sértettek azok voltak, akik a tanyát meg akarták vásárolni, nem az apa. BH 1990. 293. ügyben a vádlott akkor, amikor annak ismeretében, hogy az OTP 84 000 forint hitelt fog a számára folyósítani, felvette a tévedésből kifizetett 840 000 forintot, és az OTP ügyintézőjének tévedését nem tárta fel, annak érdekében hallgatott, hogy a magasabb összeget felvehesse. A tévedésben tartás lényeges körülményre, a folyósított kölcsön összegére vonatkozott, mert a kölcsönszerződés egyik alapvető pontja a folyósítandó hitel összege. Az ügyintézők tévedésben tartásával a maga számára jogtalanul hasznot kívánt megszerezni. A vádlott tudatában volt annak, hogy az OTP a kölcsönszerződés alapján 84 000 forint hitelt szándékozik nyújtani, a szerződés alapján tehát csak a 84 000 forint kölcsönösszeg felvételére volt jogosult, arra teremtettek lehetőséget az általa is ismert szerződés feltételei. E célzatos magatartásával okozati összefüggésben a sértett pénzintézetnek kárt okozott.

⁸¹ BH 1996. 461. Lásd Btk. 318. §, Be. 55. §, Ptk. 507. §, 509. §

A sértett megnevezése tehát sajátos büntető eljárásjogi fogalom, tartalmi jegyeit azonban a tudomány alakította ki, hiszen a jogszabályi meghatározás 1973-ig hiányos volt vagy éppen elégtelen.⁸²

„Móra Mihály 1961-ben rámutatott arra, hogy a sértett tágabb értelemben az a személy, akinek jogát vagy jogos érdekét a befejezett vagy megkísérelt bűncselekmény sértette vagy veszélyeztette. Ez a tágabb értelemben vett sértett azonban bizonyos esetekben felléphet magánfélként. A sértett azonban szerepelhet az eljárásban úgy is, hogy sem a vádat nem képviseli, sem polgári jogi igényt nem érvényesít. Ilyenkor nevezhetjük szűkebb értelemben vett sértettnek, és az ő megjelölésére célszerű a »sértett« megnevezés használata.”⁸³

A jogirodalomban Király Tibor szorgalmazta a sértett fogalmának törvényi meghatározását, „azért, hogy világos legyen, kinek a fellépését akarja elfogadni a törvény sértetti pozícióban és ennek alapján kinek a fellépését fogadja el a jogalkalmazó”⁸⁴.

Az elkövetési magatartás kétmozzanatú: eszköz- és célcselekményből áll. Az *eszköz-cselekmény* a személyes szabadságtól való megfosztás. A *célcselekmény* a passzív alany szabadon bocsátásának „követelés teljesítésétől” való függővé tétele. A követelés önmagában erőteljes felszólítás olyan cselekvésre, amely nem az elkövető akaratának felel meg. Tartalmilag lehet akár vagyoni (váltságdíj kikötése), akár nem vagyoni jellegű. A megítélés szempontjából közömbös, hogy jogos vagy jogosnak vélt, vagy éppen jogtalan követelés érvényesítése végett ejtik túsul az áldozatot (miniszteri indoklás).

A személyiség védelme szempontjából viszont az előző magatartásforma a lényeg, vagyis az, hogy valakit a személyes szabadságától fosztottak meg azért, hogy a második magatartási forma, tehát a követelés érvényesülése létrejöhön.

A Legfelsőbb Bíróság egy határozatában rámutatott, hogy „az emberrablás valósul meg, ha az elkövetők a sértettet a helyváltoztatás szabadságától valamely követelés teljesítésének a kikényszerítése céljával megfosztják, és személy elleni erőszak, illetőleg testi épség elleni közvetlen fenyegetés alkalmazásával arra kényszerítik, hogy mindaddig velük maradjon, amíg a sértett hozzátartozója a részben jogos, részben jogtalan követelésüket nem teljesíti”⁸⁵.

⁸² KRATOCHWILL FERENC: *A sértett jogi helyzete a magyar büntető eljárási jogban* (Bp., ELTE OTKA, 1990), 4. o.; HABERMANN GUSZTÁV: *A sértettéről*, *Jogtudományi Közlöny* (1964), No. 9., 515. o.

⁸³ MÓRA MIHÁLY: *A magyar büntető eljárási jog* (Bp., Tankönyvkiadó, 1961), 689. Kratochwill F., i. m., 4. o.

⁸⁴ KIRÁLY TIBOR: *A sértett a büntető eljárásban*, *MAGYAR JOG* (1968), No. 2., 79. o.

⁸⁵ BH 1999. 544.

Az eszközcselekmény *elkövetési módjai*: kényszer alkalmazásával (erőszakkal, avagy az élet vagy testi épség elleni közvetlen fenyegetéssel), illetve a személyi szabadságtól megfosztott személy védekezésre vagy akaratnyilvánításra képtelen állapotának kihasználásával.

Az elkövetési módokat más azonos elemet tartalmazó tényállásokkal egyezően kell értelmezni (vö. erőszakos közöszülés, rablás), annak kiemelésével, hogy a bűncselekmény megvalósul, ha az elkövető az erőszakot, illetve a minősített fenyegetést a fogvatartásban megnyilvánuló jogellenes állapot fennállása alatt bármikor alkalmazza. (Például a tettes a sértettre előbb csak egyszerűen rázárja az ajtót, de amikor az ki akar szabadulni, erőszakkal megkötözi.)⁸⁶

A Btk. 183/A. §-a szerint a Btk. 175/A. § alkalmazásában a tizenkettedik életévét be nem töltött személyt védekezésre képtelennek kell tekinteni.

Ebből következően a tizenkettedik életévét be nem töltött személyt védekezésre képtelen állapotban levőnek kell tekinteni, tehát a bűncselekmény megvalósulása szempontjából a beleegyező magatartása közömbös.

A bűncselekmény *csak szándékosan* követhető el és ennek során a személyi szabadságtól megfosztás a követelés *célzatával* történik.

A célzat azonban nem csak a foglyul ejtés, hanem a fogva tartás során – de még a követelés előtt – is keletkezhet.⁸⁷

A *bűncselekmény befejezetté* válik a követelésnek a címzetthez intézésével, egymás utáni többféle követelés esetén az első követeléssel, a bűncselekmény azonban (a személyi szabadság megsértésével egyezően) a követelés után a tűsz szabadon bocsátásával válik bevégeztté, illetve akkor, ha az elkövető a követelés után a tűszt megöli.

A követelés tényleges teljesítése – mint eredmény – nem tartozik a tényálláshoz. Az eszközcselekménnyel történő tűszul ejtéssel a követelésig a cselekmény *kísérlete* valósul meg. Büntetendő az emberrablás *előkészülete*.⁸⁸

A *bűncselekmény elkövetője tettesként* bárki lehet. Társtettesnek minősülnek a foglyul ejtést, fogva tartást, a követelést elkülönülten megvalósító személyek. Társtetteségnek minősülő elkövetési magatartás a bűncselekmény bevégeztségéig megvalósítható.

Az emberrablás *előkészületére feljelentési kötelezettség* vonatkozik, amely alól az elkövető hozzátartozója sem mentes. A feljelentési kötelezettség a leendő passzív alany, vagy – ha az gyermek – annak hozzátartozója értesítésével is teljesíthető.⁸⁹

⁸⁶ VIDA (1999), 152. és KISS (1998), 471.

⁸⁷ VIDA (1999), 153.

⁸⁸ VIDA (1999), 152.

⁸⁹ KISS (1998), 474.

A sértett védelme érdekében a feljelentési kötelezettség azonban a már elkövetett emberrablás esetében nem írható elő, mivel a törvényalkotó ezzel esetenként a túsul ejtett személy életét, testi épségét tenné ki közvetlen veszélynek.

A feljelentés elmulasztója csak akkor büntethető, ha az emberrablást legalább megkísérelték.⁹⁰

A személyes szabadságjogok érvényesülésének igen fontos társadalmi érdekéből következik az, hogy a törvény korlátlan enyhítést engedélyez annak az elkövetőnek a javára, aki a bűncselekményt, mielőtt abból súlyos következmény származott volna, önként abba hagyja.⁹¹

A rendelkezés jogpolitikai indoka az, hogy a túsok mielőbb visszanyerjék személyes szabadságukat.⁹²

Ha a követelés intézése állami szervhez vagy társadalmi szervezethez történik, a cselekmény terrorcselekmény büntettét valósítja meg (Btk. 261. §).

Az emberrablás speciális tényállás a személyi szabadság megsértéséhez képest, viszont a beolvadás folytán magába foglalja az önbíráskodás, illetve a zsarolás büntettét⁹³ (Btk. 273. §, ill. Btk. 323. §).

Az emberrablás és az önbíráskodás egymáshoz való viszonyának – gyakran felmerülő – problematikájával foglalkozik a BH 1998. 66. számon közzétett határozat.

A Legfelsőbb Bíróság kifejtette, hogy nem az önbíráskodás, hanem a társtettesként elkövetett emberrablás büntettét valósítják meg az elkövetők, akik a sértettet kényszerrel vagy az élete, illetőleg a testi épsége ellen irányuló közvetlen fenyegetéssel túszként foglyul ejtik és a szabadon bocsátását anyagi követelés teljesítésétől teszik függővé [Btk. 175/A. § (1) bek.; 273. § (1) bek.], mert a Btk. 273. §-ában meghatározott önbíráskodás büntette az emberrablás büntettétől e bűncselekmények jogi tárgyának és elkövetési magatartásának a különbözősége, az elkövetés módjának – azaz az elkövetési magatartás során alkalmazott kényszer (erőszak vagy fenyegetés) jellegének – az eltérése, végül a bűncselekmény céljának a különbsége alapján határozható el.

Amíg az önbíráskodás törvényi tényállása – amelynek az egymozzanatos elkövetési magatartása a valaminek a tevésére, nemtevésére vagy az eltérésére vonatkozó kényszerítés – a jogérvényesítés törvényellenes módját, az ennek érdekében önkényesen alkalmazott erőszakot vagy fenyegetést pönalizálja, addig az emberrablás törvényi tényállása a túszszedést és az ennek révén történő követelés kikényszerítését bünteti.

⁹⁰ 1993. évi XVII. tv. Törvényjavaslat indoklása 38. §

⁹¹ Btk. 175. § (6) bek.

⁹² Ld. még KISS (1998), 473–474.

⁹³ VIDA (1999), 154.

Ez utóbbi bűncselekmény elkövetési magatartása összetett, két elemből áll: magában rejti másnak a személyi szabadságától való megfosztását és a szabadon bocsátásának valamilyen követelés teljesítésétől történő függővé tételét.

Az önbíráskodásnál továbbá elégséges az egyszerű, a Btk. 138. §-ában írt fogalomnak megfelelő fenyegetés alkalmazása, a tevésre, nemtevésre, tűrésre kényszerítés érdekében.

Ezzel szemben az emberrablásnál a bűncselekmény megállapításához az kell, hogy a fenyegetés közvetlenül a sértett élete vagy testi épsége ellen irányuljon és olyan legyen, amelynek akár az azonnali bekövetkezéssel a sértett reálisan számolhat. Ennek az ún. kvalifikált fenyegetésnek a személyi szabadságtól megfosztás érdekében kell megtörténnie, amíg az elkövetési magatartás másik eleme – a szabadon bocsátás feltétel teljesítésétől való függővé tétele – a személyi szabadság kényszerrel való korlátozásától bizonyos fokig elkülönülten történik.

Az emberrablás az elkövetési magatartás kifejtésével, tehát már akkor befejezett, amikor a foglyul ejtés után a szabadon bocsátás feltételeit megszabják, függetlenül attól, hogy a sértett vagy más ennek a feltételnek eleget tesz-e vagy sem.

Lényeges különbség van végül a két törvényi tényállás között abban is, hogy míg az önbíráskodás megállapításának elengedhetetlen feltétele a jogos vagy akár jogosnak vélt vagyoni igény kielégítésének a célzata, addig az emberrablásnál közömbös az, hogy az elkövető az általa kikényszerített – akár vagyoni, akár nem vagyoni természetű – követelést jogosnak vagy jogtalanak véli, és az valóban jogos vagy jogtalan-e.⁹⁴

Ha a személyi szabadságtól megfosztás nem erőszakkal, illetve élet, vagy testi épség ellen irányuló közvetlen fenyegetéssel történik: a személyi szabadság megsértése, illetve e bűncselekmények *bűnhalmazatba* kerülhetnek.⁹⁵ Amennyiben az elkövető (esetleg a sértettként megnevezett személlyel együtt) a követelés érvényesítése végett más vagy a saját személyi szabadságától megfosztásának csak a látszatát kelti: a követelés tartalmától függően kényszerítést, önbíráskodást, csalást vagy zsarolást valósíthat meg.⁹⁶

Az előkészület körében az elkövetés céljából az ehhez szükséges vagy ezt könnyítő feltételek biztosításával kapcsolatos fordulat más, önállóan is bűncselekményt megvalósító magatartás esetén bűnhalmazatban megállapítható. (Például lőfegyver vagy kábítószer beszerzése.)⁹⁷

⁹⁴ BH 1998. 66.

⁹⁵ VIDA (1999), 154.

⁹⁶ VIDA (1999), 154.

⁹⁷ VIDA (1999), 152–153.

A *bűnszövetségben elkövetést* a Btk. 137. § 7. pontja és a IV. BED alapján, míg a *fegyveresen történő elkövetést* a Btk. 137. § 4. pontja szerint kell értelmezni.

A *különösen súlyos hátrány* értelmezésénél irányadó lehet a fogva tartás körülménye (például a sértett sanyargatása), a fogva tartás időtartama, a sértett életkora, különös tekintettel a nagykorúságot el nem ért áldozatokra, akiknél a személyiség kialakulatlansága folytán a fogva tartás egy életre szóló pszichés károsodást okozhat.

E minősítő körülmény eredmény, ezért a Btk. 15. §-a értelmében a minősített eset megvalósul akkor is, ha arra az elkövetőnek legalább a gondatlansága kiterjedt.⁹⁸

A Btk. 175/A. § (3) bekezdés b) pontjában meghatározott minősítő körülmény megállapítására akkor kerülhet sor, ha az elkövetési magatartás megvalósítása során a bűncselekmény bevégezettségéig keletkező okozati összefüggés folytán a *sértett (vagy más személy) meghal* és az eredmény tekintetében az *elkövetőt gondatlanság terheli*; a (4) bekezdés szerinti minősítést pedig az elkövető által megvalósított *szándékos emberölés* alapozza meg.

Mindkét minősített eset összefoglalt bűncselekmény: delictum complexum, ezért a gondatlanságból elkövetett emberölés vétségével, illetve a szándékos emberölés alap-, vagy minősített eseteivel való bűnhalmazat megállapítása kizárt.⁹⁹

Az emberkereskedelem

Az emberkereskedelem tényállását az 1998. évi LXXXVII. törvény iktatta be a Btk.-ba. A büntetőjogi szabályozás nemzetközi jogi alapjául egyrészt a rabszolgaság tárgyában 1926-ban megkötött egyezmény, illetve másrészt az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának 1. cikke szolgált, amely kimondja, hogy minden emberi lény szabadon születik és egyenlő méltóságra van joga.

Az elkövetési magatartásokat a törvényalkotó egyszerű diszpozícióval határozza meg, ezért a kifejezések köznapi értelmezéséből lehet kiindulni a magyarázat során.

A *bűncselekmény jogi tárgya* az emberi egyenlőség és szabadság. A *bűncselekmény passzív alanya* az élő ember. Az ember „részeinek” büntetőjogi védelmét a XII. fejezet II. Címének tényállásai biztosítják.¹⁰⁰

A passzív alany csak más ember lehet, az elkövető saját személyére vonatkozóan megvalósított magatartásával e bűncselekmény nem valósulhat meg.¹⁰¹

⁹⁸ VIDA (1999), 153.

⁹⁹ VIDA (1999), 153–154.

¹⁰⁰ KISS (1998), 475.

¹⁰¹ VIDA (1999), 153–154.

Elkövetési magatartások:

- az ember eladása – megvásárlása,
- ellenszolgáltatás fejében átadása – átvétele,
- más személyért való elcserelése,
- ezekből a célokból másnak megszerzése, amely a megszerző célzata alapján kapcsolódik az adásvétel, ellenszolgáltatás vagy csere nélkül átvevő más személy magatartásához.

Az adásvétel, az ellenszolgáltatásért átadás-átvétel, a csere mindkét oldalon büntetendő, szükségképpen többes közreműködéssel megvalósuló magatartás.

A másnak megszerzés azonban befejezett tényállászerű magatartás akkor is, ha az ellenszolgáltatás vagy csere nélkül átvevő más személy cselekménye csak előkészületként minősül.¹⁰²

A bűncselekmény *csak szándékosan* valósul meg. Az *előkészületet* a törvény büntetni rendeli. A *bűncselekmény elkövetője* tettesként bárki lehet.

Az emberkereskedelem a sértettek száma szerint minősül *bűnhalmazatként*.

A *minősített eseteket* a törvény a minősítő tényállási elemek fokozódó halmozásával négy fokozatban határozza meg.¹⁰³

A figyelembe vett – a törvényalkotó által különböző súlyúnak értékelt – körülmények:

- a passzív alany: a személyi szabadságától megfosztott állapotban van, vagy a 18. életévét még nem töltötte be, illetve a nevelés, felügyelet, gondozás vagy gyógykezelés alatt álló személy.

- az elkövetési mód: bűnszervezet tagjaként (Btk. 137. § 8. pont), vagy
- a célzat: munkavégzés, vagy fajtalanság, vagy közösülés végett követik el.

A szabadság büntetőjogi védelmének elvi alapjait és a szabályozás általános eszközeit, valamint a legalapvetőbb tényállások ismertetését tartalmazó jelen rész után a következő részekben a titok és a becsület, a jóhírnév, az emberi méltóság büntetőjogi védelme kerül bemutatásra.

¹⁰² VIDA (1999), 157.

¹⁰³ VIDA (1999), 157.

HAJAS BARNABÁS – SZABÓ MÁTÉ

Itt a piros, hol a piros? Avagy – hogy is küzdünk Magyarországon 20 éve a korrupció ellen?

A politikai és a gazdasági korrupció hálózatai a posztkommunista országokban összefonódnak, amelynek alapja a kommunista rendszerekben elválaszthatatlan gazdasági és politikai bürokrácia együttlétezése, amelyre Max Weber már a Szovjetunió megalakulása idején, 1918-ban felhívta a figyelmet.¹ Ez a terhes örökség máig hatóan kifejti hatását az új EU-tagállamokban. A korábban állami tulajdonú gazdaság privatizálása/reprivatizálása széles teret nyújt az éppen hatalmon lévő politikai elit számára a politikai hatalom gazdasági hatalommá való átalakítására, amelyet a magyar Hankiss Elemér szociológus már a rendszerváltás előtt nagy nemzetközi visszhangot kiváltó tanulmányban² elemzett. Az erős állami szerep a gyenge lábakon álló új piacgazdaságokban pedig újra és újra teret nyit az állami bürokrácia és a politikai elit a korrupciót újratermelő tevékenységének. Mindehhez járul a krónikus,

DR. HAJAS BARNABÁS, az OBH osztályvezetője, a PPKE JÁK egyetemi adjunktusa – DR. SZABÓ MÁTÉ, az állampolgári jogok országgyűlési biztosa, az ELTE ÁJK egyetemi tanára

¹ MAX WEBER: *A szocializmusról*. (Általános tájékoztató osztrák tiszteknek. Bécs, 1918) = Medvetánc 1982–1983. 4–1. (245–268.) MAX WEBER: *Der Sozialismus*. Rede zur allgemeinen Orientierung von österreichischen Offizieren in Wien 1918.

² HANKISS ELEMÉR: *Kelet-európai alternatívák*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1989.; ELEMÉR HANKISS: *East European Alternatives*. Oxford: Clarendon Press. 1990.

vonatkozásában pedig 66%-uk tételezi fel a korrupció meglétét. A nemzetállami intézmények közül a leginkább korruptnak a pártokat, a jogalkotás intézményeit és a rendőrséget tartják a megkérdőzettek. Ezek a feltételezések, amelyek azonban a gyakorlatban akár önbeteljesítő próféciaiként is működhetnek, és gátolhatják az állampolgári és az európai polgári bizalom kialakulását egyaránt az államok és az EU intézményei iránt.

Magyarországon a békés rendszerváltás után kialakított demokratikus jogállami rendszer egyik célkitűzése volt, hogy fellépjen a több évtizedes kommunista hatalomgyakorlás egyik következménye, a gazdasági és a politikai hatalom a kommunista elit kezében történő összpontosulása következtében szükségképpen kialakuló nómenklatúra-rendszer és visszaélései ellen. Az 1989-ben a kerekasztal-tárgyalásokon, valamint a későbbi politikai megegyezéseken és az alkotmánybíróság döntésein kialakult új alkotmányos rendszer egy sor törvénye és intézménye irányult ennek biztosítására. A továbbiakban a teljes körű számbavétel igénye nélkül felsorolunk néhány alapvető normát és intézményt, amelyek a gazdasági és politikai korrupciót voltak hivatottak kiküszöbölni a piacgazdaság és demokrácia új rendszeréből. Magyarországon az alkotmányos alapelvek sora jött létre az alkotmány, illetve az Alkotmánybíróság gyakorlata és az ismételt törvényhozási kezdeményezések alapján az egyenlő esélyű hozzáférésre, a jogorvoslathoz, a tisztességes eljáráshoz az adatok megismeréséhez való állampolgári jogokra, valamint speciális normák és intézmények, amelyeket a teljesség igénye nélkül sorolunk fel itt.

- ♦ Törvény a pártok finanszírozásáról az NSZK párttörvényének mintájára.
- ♦ Az adatvédelem és az információs jogok országgyűlési biztosának létrehozása, akihez minden állampolgár fordulhat és ingyenes eljárását kérheti.
- ♦ A közbeszerzések eljárásának törvényi szabályozása és a Közbeszerzések Tanácsának felállítása.
- ♦ Az Állami Számvevőszék felállítása az államháztartás pénzügyi ellenőrzésre (12 évre választott elnökkel).
- ♦ A bíróságok és az ügyészség függetlenségét biztosító normák és intézmények, a bíróságok és az ügyészség hatékony belső ellenőrzésének intézményei, a bírói felülvizsgálat széles körének valamint az ügyészi felügyeletnek a biztosítása a hatósági döntések felülvizsgálatára az igazságszolgáltatáshoz való széles körű hozzáférés biztosítását célzó szabályok rendszere.
- ♦ A sajtó, a nyilvánosság, a média szabadságát biztosító normák és intézmények.
- ♦ A Gazdasági Versenyhivatal, a Fogyasztóvédelem, a PSZÁF és a Független Rendőrségi Panasztestület, mint az állampolgári kritikát és felülvizsgálatot az egyes szakterületeken biztosító intézmények létrehozása.

Jóllehet az elmúlt húsz év alatt több alapvető területen jelentek meg problémák és ellentmondások a fenti intézmények korrupcióellenes tevékenységével kapcsolatosan, amelyeket csak részben sikerült politikai egyeztetésekkel és új normák megalkotásával felsorolni, ez az intézményrendszer mégis széles körben biztosított hozzáférést az állampolgárok és a felügyeleti szervek számára az adatokhoz, információkhoz a korrupció-gyanús gazdasági-politikai folyamatokról, illetve független és megfelelő hatáskörrel rendelkező fórumokat a korrupció eseteinek kivizsgálására.

Néhány problémakör ennek a norma- és intézményrendszernek az ellentmondásos működéséből és részben ma is megoldatlan dilemmáiból;

- ♦ A független szervek vezetőinek kinevezésénél, működésük értékelésénél politikai befolyás érvényesült a pártok részéről, ezt kívánta pl. kiegyensúlyozni Sólyom László köztársasági elnök a Legfelsőbb Bíróság elnökének, a Legfőbb Ügyésznek vagy az ombudsmanoknak politikai egyeztetések mellőzésével történő jelölésével.
- ♦ A pártfinanszírozás rendszere nem érvényesül a gyakorlatban, mert dacára az ellenőrzésnek és a biztosítékoknak, a pártok bizonyíthatóan jóval többet költenek a kampányra és nem csak törvényesen ellenőrzött forrásokból származó pénzeket, mint azt az ismételt korrupciós botrányok mutatják pl. a politikusok által gazdasági társaságok avagy a civil szervezetek révén történő forrasszerzésével kapcsolatosan.
- ♦ A média felügyeletét ellátó intézményrendszer folyamatos nehézségekkel küzdött és kiépítése az éles konfliktusok miatt is, valamint a konszenzus hiányában nagyon elhúzódott, a médiához való hozzáférést komoly gazdasági-politikai érdekek igyekeztek monopolizálni.
- ♦ Állandósultak a belső és külső jogpolitikai és közjogi viták a bírósági rendszer és az ügyészség szervezete témáiban az állami felügyelet és ellenőrzés szerepéről, és felmerültek a gazdasági-politikai befolyásoltság gyanújának vádjai.

Megállapíthatjuk, hogy az alapjában kedvező 1989-es kiindulópontok, a potenciájában gazdag és változatos, és többször is fejlesztett intézményes és jogi keretek ellenére a rendszerváltás után folyamatosan napirenden van a gazdasági és politikai korrupció súlyos problémája a belső és külső, nemzetközi vitákban. A Transparency International jelentései Magyarországot az eléggé erős, sőt erősödő korrupcióval rendelkező, illetve azzal együtt élő országok közé sorolják⁷. Jóllehet Magyarországon többször változott a kormányzat pártösszetétele és politikai irányultsága,

⁷ Magyarország CPI értéke (Corruption Perceptions Index) 2008-ban 5.1 (180 ország közül Magyarország a 47. helyen áll), míg ez az index 2001-ben 5.3, amellyel a vizsgált 91 ország közül Magyarország a 31. helyen áll. Lásd a Transparency International éves jelentéseit: Global Corruption Reports. <http://www.transparency.org/publications/ger>

de a korrupció problémájára mindmáig nem sikerült a külső és belső kételyeket egyaránt meggyőző választ találni. Magyarországon a rendszerváltás óta háromszor volt szociálliberális kormány (1994–1998, 2002–2006, 2006–2010) és most van harmadszorra centrum/jobbközép kormány (1990–1994, 1998–2002, 2010–), de az állampolgárok mind ez idáig nem nagyon tudnak éles különbségeket felfedezni a mindenkori kormányzó pártok viszonyában a korrupciókhoz, a hatalmi visszaéléseken alapuló vagyoni- és haszonszerzéshez a napvilágra került, a médiában megszelídített botrányok alapján, amelyek valószínűleg csak a jéghegy csúcsát jelentik, és feltárásuk, valamint a mögöttes politikai és gazdasági összefonódások felszámolása nem ment végbe máig sem a közvéleményt megnyugtató módon az egyébként széles, sőt egyre szélesedő és mélyülő korrupcióellenes szabály és intézményrendszer működtetésének ellenére sem. (Pl. Horn-kormány „Tocsik-ügy”, Fidesz „Kaya Ibrahim-ügy”, „székházügy”, Gyurcsány-kormányok, a „BKV ügyei”, „Casino-ügy” [Sukoró].)

Magyarország az elmúlt húsz évben meglehetősen sok szó esett a korrupció elleni fellépésről: az csaknem valamennyi választási kampányban, és az azok közötti közbeszédben is meghatározó téma volt. A pártok azonban általában a másik párt és a másik oldal korrupcióját igyekeztek kritizálni és ostorozni, és ez mindig könnyebb volt az éppen ellenzéki pártoknak a kormányzó párttal-pártokkal szemben. A korrupcióellenes küzdelem többször emelkedett a kormánypolitika kiemelt témái közé, többször valószínűleg részben a külföldi befektetők megnyugtatójának érdekében, akik számára riasztó a hazai korrupció mértéke és mélysége. Így 1994-ben az MSZP és az SZDSZ közötti koalíciós megállapodás⁸ külön pontban rögzítette a korrupcióval kapcsolatos teendőket – hogy azután mindkét kormánypárt csúnyán leszerepeljen az ún. „Tocsik-ügyben”, 1996-ban pedig a Fidesz ellenzéki pártként szentelt kiemelt figyelmet a kérdésnek, hogy azután a „Kaya Ibrahim-ügy”, avagy a párt vezetőjének tokaji szőlőbirtoka évekre az öt bíráló ellenzéki sajtó gumicsontja legyen.⁹ Azután az ellenzéki Fidesz (2002–2010 között) kormányprogramban¹⁰ – adott esetben külön fejezetben¹¹ is – foglalkozott a kérdéssel. A harmadik szociálliberális koalíció idején 2007 augusztusában megkezdte működését az Antikorrupciós Koordinációs Testület

⁸ A Magyar Szocialista Párt és a Szabad Demokraták Szövetsége között létrejött koalíciós megállapodás, 3. rész. A leendő koalíciós kormányprogram alapjai, I. fejezet, 9. pont

⁹ Vö.: A polgári Magyarorszáért. A Fidesz – Magyar Polgári Párt vitairata II. fejezet, 11. pont. A tulajdon nyílt és rejtett átrendezése

¹⁰ Az új évezred küszöbén – Kormányprogram a polgári Magyarorszáért kilenc helyen is foglalkozik korrupcióellenes fellépéssel, bár önálló fejezetet nem szentelt a kérdésnek.

¹¹ Ld.: „Cselekedni, most és mindenkiért!” – A nemzeti közép, a demokratikus koalíció kormányának programja. Magyarország, 2002–2006.; Új Magyarország. A Magyar Köztársaság Kormányának programja a sikeres, modern és igazságos Magyarorszáért 2006–2010. Harc a korrupció ellen. 55–56. o.

(AKT), illetve széles körű kezdeményezések indultak el a korrupció-ellenes küzdelem stratégiáinak és eszköztárának amerikai mintákat követő újragondolására az igazságügyi minisztériumban, hogy azután mind a szocialista, mind a liberális párt a Budapest főváros és kerületei közművállalatai körüli botrányok frontjára kerüljön.

A korrupciós botrányok Magyarországon tehát végigkísérték az elmúlt húsz évet: kormányok, de főként ellenzékeik rutinszerűen robbantottak ki azokat.¹² Mindeközben pedig – a Transparency International kutatásai szerint – Magyarországon ahelyett, hogy az antikorrupciós programok és stratégiák eredményeit látnánk, az ország helyzetének összehasonlító megítélése utóbbi néhány évben a különböző korrupciós felméréseken érdemi fejlődést nem produkált,¹³ sőt egy friss kutatás szerint a magyar lakosság a hétköznapok biztonságára ötödik legnagyobb veszélyt jelentő jelenségként – a szociális biztonságot fenyegető jelenségek (szegénység növekedése, válság, állások megszűnése), és a szervezett bűnözés után – tekint a politikai korrupcióra.¹⁴

Nem lehet vitás tehát, hogy valamit – sürgősen és hatékonyan – tenni kell a korrupció ellen. A kérdés pusztán a „mit”-re és a „miként”-re szűkíthető? Írásunk igyekszik számba venni a 2010 tavaszán kormányra került centrum-koalíció aktuális kezdeményezéseit a korrupció ellen, majd az országgyűlési biztosi (ombudsman) intézmény vizsgálati tapasztalatai alapján néhány általános szempontot és tanulságot megfogalmazni a posztkommunista országok anti-korrupciós stratégiáinak megítélése számára.

Aktuális kezdeményezések a Fidesz/KDNP új kormányának gyakorlatából

A különböző korrupciós esetek miatt indult büntető ügyek hatással voltak a 2010. évi országgyűlési képviseléválasztás kampányára, valamint eredményére. A Fidesz és az MPSZ választási programjának hangsúlyos eleme volt a korrupció visszaszorítása és a korábbi kormányzati ciklusok alatt történt esetek feltárása, az „elszámoltatás”.¹⁵ A Nemzeti Együttműködés Programja – munka, otthon, család, egészség,

¹² A korrupcióellenes intézkedések összefoglalását ld.: Korrupciós kockázatok Magyarországon – Nemzeti Integritás Tanulmány. Első rész. 23–25. o. Nyitott Könyvműhely, Budapest, 2008.

¹³ Vö.: I. Táblázat: TI korrupció érzékelési index (CPI), Korrupciós kockázatok Magyarországon – Nemzeti Integritás Tanulmány. Első rész. 21. o. Nyitott Könyvműhely, Budapest, 2008.

¹⁴ Az egzisztenciális félelmek erősítik a szélsőségeket. A Progresszív Intézet és a Publicus Intézet kutatása. 5. o. http://progresszivintezet.hu/pub/2009_05_17_biztonsag_felelmek.pdf [2009. május 19.]

¹⁵ A Nemzeti Ügyek Politikája c. programban tízszer szerepel a korrump, vagy korrupció kifejezés <http://fidesz.hu/letoltes.php?letoltesid=8739>

rend című kormányprogram ugyancsak hangsúlyosan – bár konkrét eseteket meg nem nevezve – tárgyalja a korábbi korrupciós eseteket, illetve azok társadalmi hatásait. Emellett több területen is kiemelten foglalkozik a korrupció visszaszorításának szükségességével, azonban jellegéből adódóan nemigen lép túl az általánosságokon. Ez alól talán csak a 2.1 Elszámoltatás című fejezet jelent kivételt, amelyben az előző kormányok idején történt – a választópolgárok szemében többnyire korrupciós esetekként megjelenő – ügyek feltárásának vállalása a kivétel. Kiemelendő, hogy a dokumentumok egyaránt a közbeszerzések és az állami beruházások átláthatóságának megteremtésének megteremtését, illetve növelését is megemlíttette. A Széll Kálmán-terv¹⁶ az előbbieknél lényegesen több konkrétummal szolgál, ugyanis az elszámoltatás mellett megjelennek konkrét problémák (így az egészségügy, állam), amelyeknél nem pusztán a probléma identifikálására, hanem megoldási javaslat megfogalmazására is sor kerül. Mindhárom program kitér egyfelől a közbeszerzések, illetve a közpénzek felhasználása átláthatóságának növelésére, továbbá – első sorban nem antikorrupciós eszközként – az adminisztráció jelentős egyszerűsítésére.

A 2010. áprilisi országgyűlési választások¹⁷ óta elmúlt év során a magyarországi sajtó nem pusztán az elszámoltatási kormánybiztos nyilvánosság előtt megjelenő munkájától (sajtótájékoztatók, feljelentések) volt zajos, hanem a Kormány, több miniszter, de egyes állami szervek is gyakran szerepelt a híradásokban a korrupció elleni tervekkel, illetve esetenként intézkedésekkel is. Az elszámoltatási kormánybiztos feljelentései alapján több büntetőeljárás indult, melyek közül a tanulmányunk elkészültekor még egyetlen sem zárult le. Megjegyezzük, hogy a kormánybiztos nem rendelkezik nyomozati jogkörrel, így értelemszerűen nem is vesz részt a büntetőeljárásban, a tevékenysége gyakorlatilag a büntetőeljárás megindításához szükséges „megalapozott gyanú”-hoz szükséges, állami szerveknél fellelhető bizonyítékok fellelésére, ezek alapján feljelentésre, valamint ennek kommunikációjában merül ki. A módszer hatékonysága azonban – tapasztalatok hiányában – jelenleg még nem ismert.

Ennél is izgalmasabbak azok a tervek, amelyek a korrupció jövőbeni visszaszorítását célozzák. Örömmel tapasztaltuk, hogy a meglévő intézményrendszerek mellett nem tervezik egy – a korábbi szocialista kormány törvényjavaslatában megfogalmazott, de végül létre nem hozott – „szuperhatóság” létrehozását. Csaknem valamenyny – eddig csak a sajtóban megjelent, jogszabálytervezeti formát nem öltő – megismerhető elképzelés a korrupció elleni fellépés kulcsát a meglévő intézmények és szervezeti struktúrák hatékonyabb (nagyobb létszámú rendőrség, főügyészségi osztály) kialakításában, speciális eljárások (rendvédelmi dolgozókkal szemben le-

¹⁶ Széll Kálmán-terv – összefogás az adósság ellen

¹⁷ ÁGNES LUX–MÁTÉ SZABÓ: Die ungarische Parlamentswahlen 2010, in: Zeitschrift für Parlamentsfragen 2011/2.131–147. o.

folytatható ún. megbízhatósági ellenőrzések, amelyek során akár vesztegetési kísérletnek is ki lehet tenni az ellenőrzött személyt), valamint az ilyen bűncselekmények büntetési tételkeretének szigorításában látja.

A 2011. évi költségvetés többletforrást biztosított az ügyészségeknek és a bíróságoknak a korrupció elleni fellépés hatékonyságának növelése érdekében, amely egyfelől speciális szakértelemmel rendelkező munkatársak alkalmazását, másfelől a sokszereplős, bonyolult, nagy jelentőségű korrupciós ügyek gyorsabb elbírálását teszi lehetővé.

A jobbközép kormány terveiben szerepel a szigorúbb (magasabb büntetési tételű) korrupcióellenes büntetőszabályozás, és új, átláthatóbb viszonyokat teremtő közbeszerzési törvények megalkotása. Egy konferencián a közigazgatási és igazságügyi miniszter elmondta, hogy a magyarországi korrupciós helyzeten leginkább szigorú szabályozással, átlátható intézményi működéssel és nemzetközi együttműködéssel lehet javítani. Navracsics Tibor miniszter szerint az „államigazgatásban minden korábbinál szigorúbb szabályozást és büntetési mértéket vezettek be, ennek eredményeként a magyar államigazgatás ma fegyelmezettebben, tisztább felelősségi viszonyok között működik, mint kilenc hónappal [korábban]”¹⁸. Kiemelkedő jelentőségű, hogy az Ügyészség jelentős többletforrásokhoz jutott, amelyet korrupció elleni fellépéshez használhat fel. Ezek a források azonban a csak korrupció elleni utólagos fellépéshez nyújthatnak segítséget.

A 2010-ben a Rendvédelmi Szervek Védelmi Szolgálat utóadaként létrehozott Nemzeti Védelmi Szolgálat feladatai közül az ún. megbízhatósági vizsgálat bír témánk szerint különös jelentőséggel. A megbízhatósági vizsgálat, mint új védelmi eszköz, a közszolgálat és a hivatásos szolgálat ellátásának szabályszerűségét, jogszerűségét, a feladatellátás során tanúsított magatartást, az intézkedési és munkaköri kötelezettség teljesülését vizsgálja, amely a közélet tisztasága szempontjából kifogásolható magatartásformák feltárására törekszik, és remélhetőleg alkalmas lesz a korrupció, és a hivatali visszaélések drasztikus csökkentésére. A speciális vizsgálat célja annak megállapítása, hogy az ún. védett állomány – rendvédelmi szervek, azokhoz kapcsolódó oktatási intézmények, és egyes, speciális feladatot ellátó közigazgatási szervek, mint a Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal – tagjai mesterségesen létrehozott körülmények között eleget tesznek-e a jogszabályban előírt kötelezettségüknek. Ennek érdekében az NVSZ a munkakör ellátása során a valóságban is előforduló vagy feltételezhető élethelyzeteket hoz mesterségesen létre. A megbízhatósági vizsgálat során az érintett szolgálati feladatának ellátása során tanúsított magatartását, különösképpen azt vizsgálják, hogy eleget tesz-e intézkedési kötelezettségének, illetve nem tanúsít-e olyan magatartást, ami jogszabályokba

¹⁸ <http://www.mno.hu/portal/775863>

ütközik. Garanciális jelentőségű, hogy a vizsgálat folyamata mindvégig ügyészi felügyelet mellett zajlik. A megbízhatósági vizsgálat érdekében kialakítandó helyzetnek (tényállás, helyszín) olyannak kell lennie, hogy az a vizsgálat alá vont személy intézkedési, eljárási kötelezettségét vonja maga után, ugyanakkor nem korlátozhatja a döntési szabadságát az intézkedés módjának, az eljárás rendjének megválasztásában. A megbízhatósági vizsgálattal érintettet a vizsgálat megindításáról nem kell tájékoztatni, a befejezéséről viszont akár feltár valamit a vizsgálat, akár nem, három munkanapon belül értesíteni kell.

Több olyan képviselői önálló indítványként beterjesztett törvényjavaslat is készült a 2010-es választások óta, amelyek a közbeszerzések, a közpénzekből nyújtott támogatások, a kampányfinanszírozás átláthatóságát, vagy éppen a gazdasági érdekérvényesítés nyilvánosságát kívánták megteremteni. E javaslatok egy részét az Országgyűlés nem vette tárgysorozatba, így azokat érdemben nem is tárgyalta.

A közelmúltban elfogadott új Alaptörvény több olyan rendelkezést tartalmaz, amelyek – amellet, hogy az alkotmányozó elkötelezettségét is megjelenítik – a korábbiakhoz képest kimunkáltabb szabályaikkal segíthetik a korrupció elleni hatékonyabb fellépést.

Így alaptörvényi rendelkezés állapítja meg állami feladatként a tisztességes gazdasági verseny feltételeinek biztosítását, és az erőfölénnyel való visszaéléssel szembeni fellépést. Több rendelkezésben hangsúlyosan jelenik meg a közügyek, vagy a közpénzekkel való gazdálkodás átláthatósága biztosításának célja.¹⁹ E célkitűzés megvalósításához ugyan kevés fogódzót ad az Alaptörvény, azonban a nemzeti vagyonnal való gazdálkodás szabályai, valamint a központi költségvetésből nyújtott támogatás, vagy szerződés alapján teljesíthető kifizetés feltételeként meghatározza a tulajdonosi szerkezet, valamint a nemzeti vagyonnal, illetve költségvetési forrással való gazdálkodás átláthatóságának követelményét.²⁰

Ugyancsak garanciális jelentőségű szabályokat állapít meg a 39. cikk (2) bekezdése, amely előírja, hogy „[a] közpénzekkel gazdálkodó minden szervezet köteles a nyilvánosság előtt elszámolni a közpénzekre vonatkozó gazdálkodásával. A köz-

¹⁹ *XXVI. cikk* Az állam – a működésének hatékonysága, a közszolgáltatások színvonalának emelése, a közügyek jobb átláthatósága és az esélyegyenlőség előmozdítása érdekében – törekszik az új műszaki megoldásoknak és a tudomány eredményeinek az alkalmazására. *37. cikk* (1) A Kormány a központi költségvetést törvényesen és célszerűen, a közpénzek eredményes kezelésével és az átláthatóság biztosításával köteles végrehajtani.

²⁰ *38. cikk* (4) Nemzeti vagyon átruházására vagy hasznosítására vonatkozó szerződés csak olyan szervezettel köthető, amelynek tulajdonosi szerkezete, felépítése, valamint az átruházott vagy hasznosításra átengedett nemzeti vagyon kezelésére vonatkozó tevékenysége átlátható. *39. cikk* (1) A központi költségvetésből csak olyan szervezet részére nyújtható támogatás, vagy teljesíthető szerződés alapján kifizetés, amelynek tulajdonosi szerkezete, felépítése, valamint a támogatás felhasználására irányuló tevékenysége átlátható.

pénzeket és a nemzeti vagyont az átláthatóság és a közélet tisztaságának elve szerint kell kezelni. A közpénzekre és a nemzeti vagyonra vonatkozó adatok közérdekű adatok.”

E rendelkezések messze túlmutatnak a jelenlegi Alkotmányban fellelhető közpénzekkel összefüggő rendelkezéseken, azok tehát egyértelműen jelentős előrelépésnek tekinthetők a korrupció visszaszorítására irányuló erőfeszítések között.

Meg kell azonban jegyezni, hogy több olyan rendelkezést is tartalmaz az Alaptörvény, amelyeket a Transparency International is kifogásolt²¹ az alkotmányozás folyamatában.

Elsőként az Alkotmánybíróság előtt utólagos normakontroll eljárást kezdeményező, a minden állampolgár számára eddig nyitva álló ún. „actio popularis” megszüntetése. Másodsorban az adatvédelmi biztos intézménye helyett adatvédelmi hatóság létrehozása. Meg kell jegyezni, hogy a most átalakított megoldások Európában eddig külön útnak voltak tekinthetők. A Velencei Bizottság szakvéleménye is megállapította az új alaptörvényről, hogy az „actio popularis” meglete nem általános európai norma. Adatvédelmi ombudsman fenntartása pedig Európában a jelen megoldásban kivételes, mert nem mindenütt kapcsolódik össze az adatvédelem és az információszabadság védelme egy intézményben, amely nem minden esetben parlament által választott és annak felelős, viszont az EU előírásai szerint önállóan kell lennie, míg nálunk jelenleg össze van kötve a többi ombudsmanokkal a közös hivatal révén. Sürgető feladat lenne a pártfinanszírozás újraszabályozása, azonban ehhez az új Alaptörvény – amellet, hogy előírja, hogy sarkalatos törvényben kell megtenni – nem ad más fogódzót. A korábbi alkotmánytervezetek egyik szövegjavaslata a pártok működésének és gazdálkodásának részletes szabályairól rendelkező később megalkotandó törvény egyik céljaként a tiszta közélet biztosítását említette, de ez a végleges, elfogadott szövegből kimaradt, amelyet mind a TI, mind több szakember kritikájukban a korrupcióellenes küzdelem szempontjából meghátrálásként értékelt.

Összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy az új kormánykoalíció széles körben igyekszik javítani a korrupcióellenes fellépés normáin és intézményein, illetve azok környezetén. Azonban a már most megfogalmazott kételyek és kritikák is utalnak arra a tendenciára, hogy a jó szándék ellentétére fordíthatja a következményeket és a mégoly kifinomult szabályozás és ellenőrző hálózat sem mindig hozza meg a vele kapcsolatosan megfogalmazódó elvárásokat. Néhány év tapasztalata után lehet majd értékelni, hogy a 2010–2011-ben bevezetett jogi és intézményes változások meghozták-e a húsz éve hiába várt eredményeket a magyarországi korrupció leküzdésében.

²¹ <http://www.transparency.hu/files/n/667/1442248899.doc>

Az állami bürokrácia terepén: az ombudsmani vizsgálatok eredményeinek értelmezése

Feltételezhetjük, hogy a tág értelemben tekintett közszolgálat nem „eleve korrup” tisztviselőkből áll. Sokszor maga az állam teremt olyan helyzeteket, amelyek jó eséllyel vezetnek valamilyen korrupciós szituáció kialakulásához. Sőt, azokat egyenesen intézményesíti és legalizálja! Azt, hogy mindez nem munkahipotézis, ombudsmani vizsgálati tapasztalataink is valószínűsítik.

a) Tudomásunk szerint egyes német tartományokban egy másik EGT tagállamból származó jármű forgalomba-helyezése mindössze egy-másfél órába, valamint – a magyarországihoz képest elenyésző – díjak, illetékek megfizetésébe kerül. A magyarországi hatósági eljárások azonban közismerten bonyolultak, lassúak, és nehezen átláthatóak. Még 2007-ben vizsgáltuk a külföldről behozott személygépkocsik forgalomba-helyezési eljárását.²² A németországi példával szemben kiderült, hogy ideális esetben is tucatnyi alkalommal kell különböző hivatalokat személyesen felkeresni, ráadásul az utazási és várakozási időket nem számítva tízegynéhány óras hivatali ügyintézésre felkészülni. A helyzetet tovább bonyolítja, hogy egyes hatóságoknál hetekre előre kellett időpontot foglalni. Tapasztalataink szerint ideális esetben is több hétig elhúzódhattak ezek az ügyek, és azok személyes elintézése többnapos munkahelyi távolléttel is jár. Úgy tudjuk azonban, hogy egyes erre szakosított vállalkozások azt a több hatóságot érintő eljárás lebonyolítását megfelelő ellenérték fejében 2-3 napos ügyintézésrel is vállalják. Valamennyi hatóságnál arról számoltak be, hogy az ügyfelek megbízásából gyakran vállalkozások járnak el, amelyek valahogy mindig rendelkeznek egy kellően közeli időponttal. Elgondolkodtató, hogy az eljáró hatóság munkatársai ennek okáról még nem hivatalosan sem voltak hajlandóak nyilatkozni. (A sorszám nélküli ügyintézés pedig – a kapott tájékoztatás szerint – sehol sem sikerül a vezetőknek ellenőrizni.) Több olyan hatósággal is találkoztunk, ahol látva szándékolt tanácsalanságunkat, kifejezetten ajánlották egyik vagy másik „elintéző vállalkozás” megbízását.

b) A második példánk is ehhez a vizsgálathoz kapcsolódott. Egy vámhivatalban szereztünk megdöbbentő tapasztalatokat. Az ügyfélterben nagyméretű feliraton „REGISZTRÁCIÓS ADÓ ÜGYINTÉZÉS” szerepelt, az ott ülő civil ügyintéző kérdésre tájékoztatott, hogy cégük vámügynöki tevékenységet, vagyis díjazás ellenében szolgáltatást végez. A teremben az ügyfélhívó rendszer évekkal ezelőtt kiépítésre került, azonban azt nem használták. Első lépésként ún. VPID számot kellett igényelnünk, ezt követően kaptuk meg a regisztrációs adó adatlapot és egyéb dokumentumokat. Várakozásunk alatt egy-két saját ügyében eljáró ügyfelet láttunk, ezzel szemben a

²² OBH 4091/2007. sz. jelentés

két, az ügyféltérben (!) működő vámügynökség alkalmazottai tucatnyi regisztrációs adó határozatot vettek át. Azt is láttuk, hogy egy esetben az egyik vámügynökség dolgozója, az ügyfelek elől elzárt területre ismeretlen okból bement, majd több perc elteltével távozott. A vámügynökségek munkatársai és az eljáró pénzügyőrök tegeződtek és egymást keresztnéven szólították. A vámhivatal parancsnokhelyettese szerint az ügyek mintegy 20%-ában jár el az ügyfél személyesen, a többiben vámügynökségek, vagy erre szakosodott egyéb vállalkozások járnak el. Az űrlapok kitöltése olyan bonyolult, hogy azt az átlagemberek nem, vagy a munkatársak állandó feltartásával tudják csak kitölteni, így, „bár nem küldik az ügyfelet a vámügynökséghez, mindenkinek ez a megoldás a gyorsabb”.

A Vám- és Pénzügyőrség bevételszerzési kötelezettségére hivatkozva adta bérbe a vámhivatal a két vámügynökségnek az ügyfélváró egy részét. Leszögezhetjük, hogy legalábbis meglepő és szokatlan, hogy egy hatóság ügyfélfogadásra rendszerezített hivatalos helyiségében az előtte rendszeresen, képviselőként eljáró vállalkozások fióktelepet, vagy telephelyet létesítsenek. Nem megfélemlítve a rendvédelmi szervek költségvetési problémáiról, mégis aggályosnak tartjuk a kialakult helyzetet. Már 2007-ben felvetettük a rendvédelmi szervek kötelező vállalkozási tevékenységének, valamint ebből fakadó bevételi kötelezettségének egyes kérdései újragondolásának halaszthatatlanságát. Meggyőződésünk, hogy az egyes rendvédelmi szervek pártatlan, elfogulatlan és a jogszabályoknak mindenben megfelelő működésébe vetett bizalmat alapjaiban rendítheti meg, ha olyan szervezetek részére nyújtanak díj fizetése ellenében szolgáltatást, amelyek – rendszeresen és jellemzően hatósági eljárások során – elsősorban ügyfeleik. (Megjegyezzük, hogy közigazgatási hatósági eljárás és szolgáltatás általános szabályairól szóló 2004. évi CXL. törvény (a továbbiakban: Ket.) 42. § (3) bekezdése szerint az eljárásban nem vehet részt ügyintézőként az, akitől nem várható el az ügy tárgyilagos megítélése. Önmagában pedig az a körülmény, hogy a Magánforgalmi Fővámhivatal ügyfélvárójában hivatalosan működő vámügynökségek bérlik telephelyeiket/fióktelepeiket, kétségesse teszi, hogy az említett vámügynökségek által képviselt ügyekben a Fővámhivatal bármely ügyintézőjétől az ügy tárgyilagos megítélése lenne várható.)

A bemutatott példák nem tekinthetőek egyedinek. Nos, sem az eljárások közismert bonyolultsága, sem pedig az egyes rendvédelmi szervek bevételszerzési kötelezettsége tekintetében az ígértek ellenére négy év alatt sem történt érdemi előrelépés.²³ El kell ismerni, hogy az ún. kormányablakok bevezetésével több ügykörben számottevően csökkentették az adminisztrációs terheket, és megteremtették az egyablakos ügyintézés lehetőségét.

²³ A közelmúltban kapott tájékoztatás szerint az érintett minisztériumok továbbra is dolgoznak az egyablakos ügyintézés lehetőségének megteremtésén.

Úgy gondoljuk, hogy a fenti – meglehetősen hétköznapi – példák megfelelően alátámasztják nemcsak az antikorrupciós fellépés során elengedhetetlen paradigma-váltást, de rávilágítanak arra is, hogy nem egyszerűen az „előnybehozás” elleni fellépésben rejlik a hatékony korrupcióellenes harc. A szakirodalom szerint a szabálykerülő magatartás (ezen belül a különlegesen veszélyes, együttműködést igénylő esetek gyakori alfajaként: a korrumpálás) esélye nő, ha a partnerek úgy vélik, hogy:

1. Minden egyéni és közösségi szabálykerülő magatartási forma esetén;
 - a cél/tét fontos, jelentős értékű;
 - az erőforrások szűkösek, a hiány nagy;
 - a verseny nagy, a siker esélye kicsi, illetve a versenyző a saját sikerének esélyét akkor is kicsinek hiszi, ha az a valóságban nagy;
 - a versenyszituáció egyedi, azaz alternatív, megismételt lehetőségre nincs esély, a megszerzendő előnyök vagy javak bizonyos részeit külön nem lehet megszerezni;
 - a szabálykerülés (korrupció) a versenytársak körében elterjedt, illetve vélhetően elterjedt;
 - a szabálykerülő magatartásnak kicsi a veszélye (nem derül ki, nem von maga után szankciót, ha vannak is szankciók, azt nem tartják be stb.);
 - a szabályok nem jól definiáltak, betartásuk nem következetes, a szabályokat definiálók és betartásukat garantálók tekintélye alacsony.

2. Továbbá a közösségi szabálykerülési formák esetén;
 - a szabálykerülő közösség (korrupciós partnerek) közötti érték-, nézet- és viselkedésbeli azonosság, illetve ennek feltételezett mértéke nagy;
 - a szabálykerülő közösség (korrupciós partnerek) közötti kapcsolati kohézió nagy;
 - a szabálykerülő közösséggel (korrupciós partnerrel) kialakítandó, illetve megőrzendő kapcsolat, szolidaritás közösségértéke nagy;
 - a szabálykerülő közösségnek a saját tagjait védelmező magatartása (a közösség érdekei ellen vétő szabálykövetők, leleplezők stb. büntetése) magas és hatékony.²⁴

A versengéssel kapcsolatos kutatások²⁵ bizonyítják, hogy ha valaki feltételezi a partneréről, hogy az nem viselkedik szabályszerűen, akkor hajlamosabb arra, hogy

²⁴ CSERMELY PÉTER: Oktatásunk 2008-ban: utak egy válságbiztosabb társadalom kifejlesztése felé. In: SÁNDOR PÉTER – VASS LÁSZLÓ (szerk.): Magyarország politikai évkönyve 2008-ról, II. kötet, 1374. o. Demokrácia Kutatások Magyar Központja Közhasznú Alapítvány, Budapest, 2009

²⁵ DE LANGE és mtsai 1992-ben publikált kutatási eredményeit hivatkozva CSERMELY PÉTER: Oktatásunk 2008-ban: utak egy válságbiztosabb társadalom kifejlesztése felé. In: SÁNDOR PÉTER – VASS LÁSZLÓ (szerk.): Magyarország politikai évkönyve 2008-ról, II. kötet, 1375. o. Demokrácia Kutatások Magyar Központja Közhasznú Alapítvány, Budapest, 2009

ő is szabályszegő legyen. Az így keletkező normasértő viselkedés megerősíti a másik oldalon is fellelhető negatív elvárásokat, és egy ördögi kört teremt. A vizsgálatok szerint a versengésbeli veszítést jobban elviselik az emberek, ha úgy érzik, hogy az egy igazságos és fair folyamat révén jön létre, ha viszont úgy látják, hogy a verseny tisztességtelen, akkor a veszítést sem tartják igazságosnak, és legközelebb a győzelem érdekében maguk is tisztességtelen eszközökhöz folyamodhatnak.²⁶

Nagyon fontos megállapítás – mutat rá Csermely Péter –, hogy a szabálykerülő magatartást a verseny kilátástalanságának vélelmezése, érzete is kiváltja, és nem kell hozzá az, hogy a verseny ténylegesen kilátástalan legyen. Emiatt a Magyarországon általánosan elterjedt kishitűség, az „én nem vagy OK” alapérzete önmagában is szabálykerülésre buzdító tényező, hiszen ha „én nem vagyok OK”, akkor én csak csalással nyerhetem meg a versenyt, máshogyan nem.

Közhelyszerű kriminológiai tétel, hogy a büntetés elkerülhetetlenségének tudata különösen fontos tényező a bűncselekmény elkövetésének visszaszorításában. Empirikus kutatási eredmények szerint²⁷ azon kísérleti személyek, akik súlyos büntetéssel voltak fenyegetve csalás esetén, és emellett szemtanúi voltak annak, hogy egy másik résztvevő lebukott, csaltak a legkevesebbet a vizsgálatban. Vagyis az a csoport csalt a legtöbbet, amelynek tagjai ugyan súlyos büntetéssel voltak fenyegetve, viszont nem látták egyszer sem, hogy valakit a résztvevők közül megbüntettek volna. Bateson és munkatársai arra is rámutatnak, hogy a lebukás veszélyének hatása a szabálykerülő magatartás elutasításában annyira magas, hogy ha kávé, tea, tej árát tartalmazó feliratra egy figyelő szemek fotóit ábrázoló csíkot rögzítettek a virágokat ábrázoló kép helyett, a befizetett összeg a többszörösére nőtt.²⁸

Ha e kutatási eredményeket összevetjük az általunk hozott példákkal, legalábbis valószínűsíthető, hogy ahol a vámhivatal hivatalos helyiségében szolgáltatók működnek, ahol olyan „meg (vagy ki?)választott közvetítők” és „mindenkinek jobb, ha nem az ügyfél, hanem erre szakosodott vállalkozás jár el”, ahol vannak, akik töredéknyi idő alatt garantáltan el tudnak intézni bármit, a külső szemlélőben azt az érzetet keltheti, hogy ismerős, vagy az ügyben járatos vállalkozó nélkül eleve vert helyzetben van. Ez az érzet pedig – ha mégoly megalapozatlan is – a korrupció előszobája. A rendvédelmi szervek kötelező, kizárólag vállalkozási tevékenység út-

²⁶ FÜLÖP MÁRTA: Verseny a társadalomban – verseny az iskolában. VII. Nevelésügyi Kongresszus. In: BENEDEK ANDRÁS – HUNGLER DIÁNA (szerk.): Az oktatás közügy. 2008. 51–74. o.

²⁷ GERALD HEISLER: Ways to deter law violators: Effects of levels of threat and vicarious punishment on cheating. *Journal of Consulting and Clinical Psychology* 42 (4), 577–582. o.

²⁸ MELISSA BATESON – DANIEL NETTLE – GILBERT ROBERTS: Cues of being watched enhance cooperation in a real-world setting. *Biol. Lett.* 2, 412–414. o. (A közölt adatok szerint pedig, ha az árgus tekintetek helyett ismét virágokat helyeztek ki, a befizetés még a korábbi virágos ábránál mértet is alulmúlta.)

ján teljesíthető bevételszerzési kötelezettségét pedig egyenesen az állam által előírt korrupciónak kell tekintenünk!

Kimondható, hogy a példáinkban ismertetett helyzetek ellen, az egyes eljárások vizsgálatával és főleg a represszív eszközökkel nem lehet hatékonyan fellépni. Az ilyen utólagos, „közérdeksérelmet feltáró” vizsgálatok csak a tüneteket, és azoknak is csak a legszembetűnőbbjeit lenne képes kezelni, de az okok megszüntetésére teljesen alkalmatlan. Meggyőződésünk, hogy pl. egy egyszerű, ún. egyablakos, átlagos ügyfél számára egyedül, külső segítség nélkül is lebonyolítható, gyors, olcsó és professzionális és értelemszerűen átlátható²⁹ ügyintézésrel ezen esetekben csaknem bizonyosan minimalizálni lehetne azon eseteket, amelyekről az eljárásban részt nem vevők valamiféle korrupciós magatartást gyanítanak. Úgy gondoljuk, hogy a hatósági eljárások átláthatóságának növelése és egyszerűsítése általában ilyen hatással lenne.

A büntetés elkerülhetetlenségének látszatával sem állunk jól, és ezen sajnos egy új hatóság sem nagyon változtathat: ahhoz ugyanis elengedhetetlenek az ismert személyiségekkel szemben, jelentős ügyekben, meggyőző eredménnyel járó, a széles körű nyilvánosság előtt folyó eljárások. De ez kontraproduktív, ha valamiféle boszorkányüldözéssé válik.

A szakirodalmi álláspont szerint a korrupció jellemzően nem úgy zajlik, hogy az ügyfél odasétál az eljáró, számára ismeretlen ügyintézőhöz és kertelés nélkül felajánlja/átadja az „előnyt”, vagy a hatóság tagja azt a korábban nem ismert ügyféltől kéri. (Nem lebecsülve az ilyen esetek számát, ezek az esetek talán viszonylag könnyen felderíthetőek lennének.) Úgy gondoljuk, hogy a hivatali korrupció ugyanis három lényeges hatás eredményeként alakul, azaz három különféle típusú igénnyel szembesülnek a tág értelemben vett közszolgálat munkatársai. Az első a rokonok és az ismerősök felől érkezik, a második a kollégáktól és a főnököktől,³⁰ és csupán a harmadik a közvetlen ismeretségi körön kívülről, vagyis harmadik személyektől,

²⁹ Itt jegyezzük meg, hogy az eljárások átláthatóságának biztosítása terén bőven akad még az ombudsmanoknak is tennivalója. Míg az állampolgári jogok országgyűlési biztosának honlapján az ügyfelek könnyedén (jelszóval védett módon) nyomon tudják követni ügyük állását, ráadásul ott az éves beszámolókon kívül, az 1995-óta kiadott valamennyi – szükség esetén anonimizált – ombudsmani jelentés is – kereshető formában – elérhető. A különbiztosok honlapján nem valamennyi éves beszámoló érhető el, és az egyes vizsgálatok érdemében kiadott iratok sem érhetőek el teljes körűen. Ld. Somody Bernadette és Szabó Máté Dániel kritikái észrevételeit (Somody Bernadette – Szabó Máté Dániel: Országgyűlési biztosok. In: Korrupciós kockázatok Magyarországon – Nemzeti Integritás Tanulmány. Első rész. 117. o. Nyitott Könyvműhely, Budapest, 2008).

³⁰ Hallottunk olyan esetről, amikor a vezető meghatározott ügyfelek esetén, egy bizonyos típusú, mérlegelési jogkörben meghozható döntésre adott utasítást beosztottjának. E beosztott a kézírásos utasításoknak megfelelően meghozta a kért döntéseket. Később éppen e döntések miatt vele szemben az utasítást adó vezető feljelentésére büntetőeljárás indult.

akik lehetnek akár ügyfelek, vagy akár bűnözők is. Lehetetlen megszüntetni az első két kapcsolatrendszer személyes, informális jellegét. Ez nem jelenti azonban azt, hogy lehetetlen lenne minimumra redukálni az itt megjelenő korrupciót. Az ugyanis abból ered, milyen jellegű a személyes viszony, és milyen jellegű az egyének és a közintézmények viszonya, nem pedig a kapcsolatok informális jellegéből fakad. Viszont félelmetes nyomássá állhat össze ezeknek a különféle kihívásoknak a betonfala. Emlékezzünk vissza a Rokonok főhősének sorsára. Nálunk talán nem, de Olaszországban például a korrupció a maffiákkal fonódik össze, a posztkommunista országokban pedig sokan a volt párt- és titkosszolgálati „Hálózatot” tekintik a korrupció melegágyaként.

Álláspontunk szerint csaknem valamennyi nagy szervezetre igazak Krémer Ferenc rendőrségre tett megállapításai: „Maradjunk a szervezeten belül, nézzük a munkatársi és a főnök–beosztott viszonyokat. Ezek alapvetően aszerint alakulnak, milyen a szervezeten belüli cselekvési tér.³¹ Hipotézisünk szerint ez a tér háromdimenziós, amelyek a következők: a szervezeten belüli funkcionális, azaz a szervezeti szereplők együttműködését meghatározó értékek, aztán a humán, vagyis a szervezeti szereplőkre mint egyénekre vonatkozó értékek, végül pedig ott vannak a szervezet által az alkalmazottak számára nyújtott perspektívák. E három tényező egymásra hatása alakítja ki azt a cselekvési teret, amelyben eldől, milyen jellegű magatartások és viszonyulások előnyösek, és melyek hátrányosak az ott dolgozók számára.”³²

Egyetlen nagy szervezeten, hatóságon belül sem csak egyetlen típusú cselekvési tér létezik, mindig alternatívák állnak fenn. Míg ez nálunk véletlenszerűen alakul, máshol viszont igyekeznek úgy tervezni a közigazgatás, ezen belül a rendészet, sőt, az igazságszolgáltatás egészét, hogy az minimalizálja a korrump cselekvésválasztások lehetőségét. „Nálunk sem a vezetők, sem a politikusok nem vesznek tudomást a szervezeti viszonyok hatásáról, és még mindig abban a hitben ringatják magukat, hogy a »bad men« miatt létezik a korrupció, a szervezet pedig jól van, ahogy van. Csakhogy itt felmerül egy kérdés, amelyet feltétlenül meg kell válaszolni: hogy ke-

³¹ Bővebben ld. KRÉMER FERENC: Mít tehetünk a korrupció ellen? *Belügyi Szemle*, 2003. 9. sz. 81–85. o.; és KRÉMER FERENC: A rendőri hatalom természete. Társadalmi szerep és foglalkozási kultúra, Napvilág Kiadó, Budapest, 2003. 175–183. o. (Hivatkozva KRÉMER FERENC: Rendőrség – egy kulturális reform feltételei és lehetőségei. In: SÁNDOR PÉTER – VASS LÁSZLÓ (szerk.): Magyarország politikai évkönyve 2008-ról, II. kötet. Demokrácia Kutatások Magyar Központja Közhasznú Alapítvány, Budapest, 2009.)

³² KRÉMER FERENC: Rendőrség – egy kulturális reform feltételei és lehetőségei. In: SÁNDOR PÉTER – VASS LÁSZLÓ (szerk.): Magyarország politikai évkönyve 2008-ról, II. kötet, 1296–1297. o. Demokrácia Kutatások Magyar Központja Közhasznú Alapítvány, Budapest, 2009.

rülnek a »rossz emberek« újra és újra a rendőrséghez, hiszen folyamatosan küzdünk ellenük?»³³

Vagy a hatóságok (eltérő mértékben ugyan) vonzzák ezeket az embereket, mert lehetőséget látnak benne, olyan szervezetet, ahol sikeresen és különösebben nagy veszély nélkül lehetnek korrupctak (ez esetben miért nem alakítjuk át e szervezetet?), vagy nem vonzzák a „rossz embereket”, így azok nem is jönnek, hanem az adott szerv teszi rosszá azokat, akik ott dolgoznak, esetleg ezek kombinációja nyomán jön létre ilyen helyzet. Mindhárom eshetőség a szervezeten belüli viszonyokhoz és működési elvek elemzésére készítetne, azonban sajnálatos módon az ismert előterjesztések mintha tudomást sem vennének e mellékesnek semmiképp sem nevezhető körülményről.³⁴

Az elmúlt három-négy évben született előterjesztések a korrupció elleni nevelésről, az ehhez kapcsolódó jogtudatosítási feladatokról sem szólnak, pedig szerintünk ennek a kiút keresésnek részévé kellene válnia. A korrupció elleni küzdelem alapja az intézmények és eljárások legitimitásának, társadalmi elfogadottságának megerősítése, nem csupán a nevelés és a tudatformálás, hanem a legális szervezetek transzparenciája, és működésük hatékonysága és igazságossága révén. A köztisztviselők képzésében elhanyagolható az antikorrupciós elem, sőt a korrupciós helyzetek felismerését sem oktatják. (A közigazgatási versenyvizsga-felkészítő tanfolyam anyaga tartalmazott korrupcióval kapcsolatos fejezetet, az azonban ugyancsak a represszív elemeket hangsúlyozta, gyakorlatilag a büntetőjogi szabályok ismertetésére terjedt ki.) Úgy véljük, hogy elengedhetetlen a köztisztviselők, rendvédelmi szervek tagjai számára a korrupciós veszélyeket tudatosítani, az ilyen helyzetek korai felismerésének módszereit megismertetni, ugyanis jelenleg az is kétséges, hogy a szervek vezetői mennyiben észlelik a szervezet korrupció-kitétségét.³⁵

Véleményünk szerint a kiút az állampolgári kultúra meghonosításában van, amely nem ad utat a vesztegetésnek, az összefonódásnak, a mutyizásnak, a nepotizmusnak, az urambátyámvilágnak, legyen az polgári vagy kommunista eredetű, vagy éppen feudális, vagy ottomán gyökerű. A jogi és morális normák érvényesülése a „kölcsonös szolgáltatások” helyett, a formális keretek humanizálása, hogy ne az informalitás jelentse a menekülés útját a humánus számára. Legitim és transzpa-

³³ KRÉMER FERENC: Rendőrség – egy kulturális reform feltételei és lehetőségei. In: SÁNDOR PÉTER – VASS LÁSZLÓ (szerk.): Magyarország politikai évkönyve 2008-ról. II. kötet, 1297. o. Demokrácia Kutatások Magyar Központja Közhasznú Alapítvány, Budapest, 2009.

³⁴ A rendőrséggel összefüggésben hasonlóan ld. KRÉMER FERENC: Rendőrség – egy kulturális reform feltételei és lehetőségei. In: SÁNDOR PÉTER – VASS LÁSZLÓ (szerk.): Magyarország politikai évkönyve 2008-ról, II. kötet, 1296. o. Demokrácia Kutatások Magyar Központja Közhasznú Alapítvány, Budapest, 2009.

³⁵ GYÖRFI ANITA – GYURKÓ FANNI – FÖLDES ÁDÁM: Állami szervek korrupcióellenes kapacitása. In: 213.

rens normák, és az azokat a mindent látó hivatalok fenyegetése nélkül is legitimként elfogadó polgárok társadalma. A korrupció, a szolgálalkűség és a hajbókolás nem csupán a kommunista múlt rossz öröksége, hanem a „zsákutcás magyar történelem” hosszú árnya, benne a feudális és a polgári Magyarországgal.

Végezetül néhány következtetés a korrupció elleni küzdelem jelenlegi állásáról Magyarországon, amelyek talán más posztkommunista országok hasonló problémáinak értelmezésében és mgyarázataiban is segíthetnek.

1. A korrupció elleni küzdelem nem merülhet ki új típusú „csodaszerek”, azaz soha nem látott és hallott új intézkedések és intézmények kitalálásában/feltalálásában.

2. A korrupció elleni küzdelem nem válhat „kampánnyá”, amelyben mindenki mindenhol és állandóan együttműködik a kényszer hatására, mert ez a szalmaláng-lelkesedés nem hozhat maradandó, csak felületi eredményeket.

3. A korrupció elleni fellépés folyamatos és jelentős erőáfordítást, odafigyelést igényel, amelynek elsődlegesen a már meglévő, klasszikus ellenőrző intézményeket kell segíteni a hatékonyság megnövelésében.

4. A legjobb norma- és intézményrendszer sem működhet hosszabb távon a kultúra és a nevelés támogatása nélkül. A korrupcióellenes küzdelem frontján álló személyek és intézmények, főként a vezetők a társadalmi környezet támogatását kellene, hogy élvezzék a hatékony működéshez. Ehhez meg kellene találni – és nem kitalálni – a kulturális hagyományhoz való kapcsolódás pontjait, amelyek Magyarország esetében pl. a 19. századi reformkor, avagy az 1989-es rendszerváltás szellemisége lehetnének.

5. A gazdasági és a politikai korrupció globális és európai jelenség és ezeken a szinteken is fel kell lépni ellene, akár a terrorizmus elleni küzdelem esetében. Az EU intézményeinek transzparens és megkérdőjelezhetetlen tisztaságú döntéshozatali és végrehajtó kultúrával kellene a lemaradó tagállamokat a felzárkózásra bírni, azaz saját „demokratikus deficitjükön” úrrá lenni, amely jellemzi a korrupció elleni fellépést az EU és a vezető tagállamok szintjén egyaránt, amelyek nem biztos, hogy képesek egyértelműen követendő és követhető példákat és kapaszkodókat nyújtani az új tagállamok számára.

FÄLLER ZSUZSANNA

A Független Rendészeti Panasztestület 457/2010. (XI. 10.) számú állásfoglalásának ismertetése

I.

Súlyos alapjogsérelmet állapított meg a Független Rendészeti Panasztestület (a továbbiakban: Testület) annak a 14 éves panaszosnak az esetében, akit bűncselekmény elkövetésének gyanúja miatt az a rendőr állított elő, akinek a sérelmére az adott bűncselekményt elkövették.

A Testületnél a panaszos nagynénje terjesztett elő panaszt, aki előadta, hogy uno-kaöccsét az iskolából hazafelé tartva megállította egy rendőr a rendőrség épülete előtt, és behívta a kapitányságra, ahol ezután több rendőr jelenlétében kihallgatták. A meghallgatás során derült ki, hogy a fiút azért hívták be, mert az egyik, helyi rendőrkapitányságon dolgozó rendőr gépjárművét megkarcolták. A rendőrök azt állították, hogy videofelvétel áll rendelkezésükre arról, hogy a panaszos haladt el az autó mellett akkor, amikor azon sérülés keletkezett, ezért felszólították őt, hogy ismerje be tettét. A panaszos nagyon megijedt, utólagos elmondása szerint meg volt zavarodva, és, bár valóban azt mondta, hogy ő karcolta meg a gépkocsit, nem tudta pontosan, hogy mikor, kinek, melyik kérdésére válaszol. A beadvány szerint a panaszos édesanyját csupán a gyermek másfél órás kihallgatását követően értesítették telefonon, aki addigra már nagyon aggódott, mivel a nagyszülőktől csak annyi információval rendelkezett, hogy a gyermek nem ért haza az iskolából a szokott időben. Értesítését követően a panaszos édesanyja azonnal bement a rendőrségre, ahol röviden elmondták neki, hogy mi történt, a rendőrség által hivatkozott videofelvételt azonban technikai okok miatt sem ő, sem a panaszos nem tudta megtekinteni. A fiú elmondta továbbá, hogy a rendőrkapitányságon megfélemlítették, kezébe adtak

valamit, és felszólították, hogy vallja be, ezzel karcolta meg a gépjárművet. Ezt követően kipakoltatták az iskolatáskájában lévő eszközöket, és felszólították, hogy mutassa meg, mivel követte el a bűncselekményt, majd megpróbálták rábírní annak beismerésére, hogy édesapja bántalmazza, és emiatt nem ismeri be a cselekmény elkövetését.

II.

A Testület a tényállás tisztázása érdekében megkereséssel fordult a rendőrséghez, és a rendelkezésre bocsátott dokumentumokból az alábbiakat állapította meg. Az előállítást foganatosító r. főtörzsőrmester a rongálás napján a rendőrkapitányság parkolójába állt be gépjárművével, amely napközben még sérülésmentes állapotban volt. Amikor azonban szolgálata befejezését követően hazaindult, észlelte, hogy a gépjármű egyik oldalát teljes hosszában megkarcolták egy éles tárggyal. A r. főtörzsőrmester az ügyben feljelentést tett, amelynek nyomán kisebb kárt okozó rongálás vétsége miatt büntetőeljárás indult ismeretlen tettes ellen. Ezután megtekintette a rendőrkapitányság kamerái által készített felvételeket, és észlelte, hogy 13 óra körüli időben egy iskolatáskás fiatal fiú – akiről pontosabb személyleírást nem tudott adni – elhaladt a jármű jobb oldali sárvédője mellett. Ezt követően több időpontban megfigyelést tartottak kollégáival a rendőrkapitányság parkolójában, és két nappal később, 13 óra körüli időben arra lett figyelmes, hogy a néhány száz méterre lévő általános iskola felől gyalogol egy hátitáskás fiú a parkoló melletti füves részen, aki feltűnően figyel a jármű megkarcolt oldalát, majd áthalad a kapitányság parkolóján. A r. főtörzsőrmester megállította a fiút a rendőrkapitányság épülete előtt, igazoltatta, majd, mivel kérdéseire a fiú a bűncselekmény elkövetését elismerte, előállította őt az Rtv.¹ 33. § (2) bekezdés b) pontja alapján², és átadta a panaszost az ügy előadójának. Az objektum védelme érdekében felszerelt kamera felvételét – amelyen a rendőrség állítása szerint éjszakainak tűnő kép látható, amin az órák másodperces gyakorisággal változnak – technikai okokra hivatkozva nem tudták kimásolni, így az eljárásban sem állt rendelkezésre. Az előállítás körülbelül két órát vett igénybe, a panaszos szabadon bocsátásakor azonban az előállításáról igazolást – az előállítást foganatosító rendőr egyéb szolgálati feladataira hivatkozással – nem állítottak ki.

A panaszos az ügy előadójának beismerte, hogy a rongálást ő követte el, ezt követően értesítették szüleit, akik rövid időn belül megérkeztek a rendőrkapitányság-

¹ A Rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. törvény

² Az Rtv. 33. § (2) b) pontja szerint „A rendőr a hatóság vagy az illetékes szerv elé állíthatja azt, [...] aki bűncselekmény elkövetésével gyanúsítható.”

ra, és az előadó megkezdte a panaszos tanúkihallgatását. Az ügy előadója elmondta, hogy a tanúkihallgatásról felvett jegyzőkönyv elkészítése 73 percet vett igénybe, mivel a panaszos érzelmi változásai miatt a kihallgatás érdemi részét több alkalommal rövidebb időre meg kellett szakítani. A tanúkihallgatás során a panaszos elmondta, hogy minden nap a rendőrség parkolóján keresztül jár iskolába. A rongálás napján 12 óra 35 percig tartott a tanítás, ezt követően haza indult, táskája mindvégig a hátán volt. Útközben talált valamit a földön, amit felvett, de már nem emlékszik rá, hogy mi volt az. Ezzel a tárggyal a kezében egyensúlyozott a gépkocsi mellett húzódo szegélyen, és nem szándékosan, de többször hozzáért a kocsihoz. Akkor nem vette észre, hogy nyomot hagyott volna a gépkocsin. Ezt követően hazament, de a talált tárgyat útközben eldobta, így azt megmutatni nem tudta. Az ügyben végzett adatgyűjtés során egyébként a panaszos mellett több más személytől is felvilágosítást kértek azok közül, akik más napokon a bűncselekmény feltételezett időpontjában a környéken haladtak el. Az eljárás során kihallgatták a panaszos egyik osztálytársát, valamint osztályfőnökét is.

A panaszos zavart viselkedése, valamint érzelmi kitörései miatt a rendőrség pszichológus szakértőt is kirendelt a fiú személyiségjegyeinek, társadalmi kapcsolatainak megállapítása, valamint szavahihetősége megkérdőjelezhetőségének vizsgálata érdekében, a szakértő kirendelése ellen azonban a panaszos családja panasszal élt az ügyészségnél, ahol a panasznak részben helyt adtak, és a szakértői vizsgálat mellőzésére utasították a nyomozó hatóságot. Az ügyészség megállapította, hogy a panasz a kihallgatással kapcsolatban alapos, mivel a panaszossal szemben megalapozott gyanú nem merült fel, őt tetten nem érték, így gyanúsított kihallgatásáról nem intézkedtek, a panaszost tanúként hallgatták ki. A Be.³ 68. § (2) bekezdése alapján a 14. életévét betöltött személy kihallgatása iránt úgy intézkedhet a nyomozó hatóság, hogy a kiskorút idézi, és ezzel egy időben gondozóját azzal a felhívással értesíti, hogy a megjelenésről gondoskodják. Mind az idézést, mind az értesítést olyan időben kell kiadni, hogy a kihallgatás megkezdése előtt a törvényes képviselő abban a helyzetben legyen, hogy a kihallgatás során jelen lehessen. Fentiek miatt az ügyészség álláspontja szerint a nyomozó hatóság a panaszos, valamint törvényes képviselője jogait sértve járt el, amikor a kapitányság épülete elől előállította a panaszost, és a törvényes képviselő csak ezt követően érkezett meg a kapitányságra.

Az eljárás során a későbbiekben megállapítást nyert, hogy a panaszost a rongálás tekintetében csak gondatlan elkövetés terheli, ezért, figyelemmel arra, hogy a rongálás bűncselekménye csak szándékos elkövetés esetén büntethető, a büntetőeljárást megszüntették.

³ A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény

III.

A Testület érdemi vizsgálata során a panaszosi előadást, valamint a rendőrség által rendelkezésre bocsátott dokumentumokat értékelte, és megállapította, hogy kellő jogalapot biztosított a panaszossal szembeni intézkedésre az adatgyűjtés⁴, amelyet a r. főtörzsőrmester feljelentése nyomán indult büntetőeljárás során végzett a nyomozó hatóság, ezért jogszerűnek ítélte volna az igazoltatást, ha azt egy, a büntetőeljárásban nem érintett rendőr foganatosította volna. Jelen esetben azonban – mivel tehát a panaszossal szemben az a rendőr intézkedett, akinek sérelmére a kérdéses bűncselekményt elkövették, vagyis akinek a gépkocsiját megkarcolták – ésszerű kételyek merültek fel az intézkedés részrehajlás-mentességével összefüggésben, és ezáltal súlyosan sérült a panaszos tisztességes eljáráshoz való joga. Az Rtv. 13. §-a előírja ugyanis, hogy a „rendőr köteles a törvény rendelkezéseinek megfelelően, részrehajlás nélkül intézkedni”. Az Rtv. részrehajlás mentes ügyintézésre vonatkozó rendelkezése az Alkotmánynak egyrészt a tisztességes eljárást garantáló, másrészt a 70/A. §-ban biztosított jogegyenlőségre és a megkülönböztetés tilalmára vonatkozó szabályának érvényesítését szolgálja. Ilyen rendelkezések minden jogilag szabályozott eljárásban (pl. büntetőeljárás, polgári eljárás, közigazgatási hatósági eljárás) találhatók azzal, hogy e követelmény érvényesülését eljárási jogintézmények (összeférhetetlenség, kizárás) is garantálják. Az Rtv.-ben – sajnálatos módon – ugyan ilyen részletes garanciák nincsenek, a 13. § (2) bekezdése mégsem értelmezhető pusztán elvként, azaz a rendőrségi eljárásban is érvényesülnie kell a részrehajlástól mentes ügyintézésnek. Amint a Testület azt már több állásfoglalásában⁵ is jelezte, az elfogulatlanság kérdésének megítélésénél tekintettel van az Emberi Jogok Európai Bíróságának (a továbbiakban: EJEB) gyakorlatára is. Az EJEB a bírák pártatlanságának vizsgálata során alakította ki az ún. szubjektív és az objektív tesztet. A Piersack c. Belgium ügyben⁶ az EJEB különbséget tesz objektív, illetve szubjektív megközelítés között, ez utóbbi esetben a bíró személyes meggyőződését igyekeznek megállapítani, míg az objektív teszt annak a megállapítására szolgál, hogy a bíró eljárása elégséges garanciát nyújtott-e ahhoz, hogy a pártatlanságát illető legitím kételyeket ki lehessen zárni. A fenti EJEB-ítéletet a jelen esetre vetítve a Testület megállapította, hogy az intézkedő rendőr eljárása nem nyújtott elégséges garanciát ahhoz, hogy kizárhatóak lettek volna a pártatlanságával kapcsolatos legitím kéte-

⁴ Az Rtv. 29. § (1) bekezdés második fordulata szerint „A rendőr a feladata ellátása során igazoltathatja azt, akinek a személyazonosságát [...] bűnmegelejtési vagy bűnüldözési célból, [...] kell megállapítani.”

⁵ Pl. 188/2010. (IV. 7.) sz. állásfoglalás

⁶ 8692/79 (1/10/1982), A53. sz. ügy

lyek. A r. főtörzsörmester gépjárműve volt a bűncselekmény tárgya, az iratok szerint ő tett feljelentést az ügyben rongálás miatt, tehát az ügyben érintett, elfogult volt. A Testület álláspontja szerint elvárható lett volna egyrészt az, hogy az intézkedő rendőr saját ügyében adatgyűjtést egyáltalán ne is végezzen, másrészt lehetősége lett volna arra, hogy egy, az ügyben nem érintett kollégáját kérje meg a panaszossal szembeni intézkedésre. Az intézkedés nem volt halaszthatatlan, a panaszos nem jelentett veszélyt a környezetére, így semmi nem indokolta azt, hogy az érintett rendőr maga járjon el.

Az intézkedő rendőr részrehajló eljárása miatt a Testület a panaszos előállítását szükségszerűen jogszerűtlennek ítélte, ettől függetlenül azonban ezen intézkedéssel összefüggésben is rögzítette álláspontját az alábbiak szerint. A Testület úgy véli, hogy a panaszos előállítása az arányosság követelményének sem felelt meg, mert a rendőr nem járt el kellő körültekintéssel az előállítás mérlegelése során. Az Rtv. korábban hivatkozott 33. § (2) bekezdés b) pontja ugyanis a rendőr mérlegelésére bizza, hogy a bűncselekmény előállításával gyanúsítható személyt előállítja-e. A mérlegelés során az eljáró rendőrnek azonban figyelembe kell vennie az eset körülményeit, az intézkedéssel elérhető célt, valamint figyelemmel kell lenni az Rtv. 15. §-ában foglalt arányossági követelményre is⁷. Jelen esetben a Testület megítélése szerint kellő jogalapot szolgáltatott az előállításhoz az, hogy a panaszos beismerte, hogy ő követte el a rongálást, ugyanakkor túlnyomó többségben voltak azok a tényezők, amelyek az előállítás mellőzését indokolták volna. A panaszos mindössze 14 éves volt az elkövetés idején, és a büntetőeljárásra vonatkozó szabályok szerint a rendőrségnek meg kellett volna őt idéznie, a szüleit pedig értesítenie kellett volna a kihallgatásról. Az eset kapcsán nem merült fel olyan körülmény, amely indokolta volna az azonnali intézkedést, és nem jelentkezett volna érdeksérelem egyik oldalon sem, ha a panaszos kihallgatását néhány nappal később, szabályszerű idézést és értesítést követően végezték volna el. Aggályosnak tartotta a Testület azt is, hogy a panaszos előállítását egy olyan videofelvételre alapozta a rendőrség, amely alapján a panaszos egyrészt nem volt egyértelműen beazonosítható a felvétel rossz minősége miatt, másrészt, amely felvételt sem a panaszosnak, sem törvényes képviselőinek nem volt lehetősége megtekinteni, és amelyet a büntetőeljárás során sem használtak fel bizonyítékként. A Testület megítélése szerint továbbá az előállítás mérlegelése során szerepet játszhatott az is, hogy az intézkedő rendőr saját tulajdonában lévő gépkocsit érintő bűncselekményről volt szó, mert nagy valószínűséggel nem döntött volna az előállítás mellett, ha személyesen nem érintett az ügyben. Fentiek miatt a

⁷ Az Rtv. 15. § (1) bekezdés szerint „A rendőri intézkedés nem okozhat olyan hátrányt, amely nyilvánvalóan nem áll arányban az intézkedés törvényes céljával.”

Testület a panaszos személyi szabadsághoz való jogának sérelmét is megállapította az arányosság követelményének megsértése miatt.

Tekintettel arra, hogy a Testület aránytalanság okán jogszerűtlennek ítélte az előállítást, az előállítás időtartama tekintetében is megállapította a személyi szabadsághoz fűződő alapvető jog sérelmét, az állásfoglalásban ugyanakkor megjegyzi, hogy jogszerű előállítás esetén – figyelembe véve a foganatosított eljárási cselekményeket – az előállítás időtartamát önmagában nem tekintette volna jogsértőnek. Az előállítás közel két órája alatt ugyanis sor került a panaszossal szemben az igazoltatás, valamint az előállítás foganatosítására, a szülők értesítésére, majd az édesanya megérkezését követően a panaszos tanúkenti kihallgatására.

Fentiek mellett a Testület a panaszos tisztességes eljáráshoz való jogának sérelmét is megállapította az igazolás kiadásának elmaradása miatt, nem fogadta el ugyanis az intézkedő rendőr azon hivatkozását, miszerint egyéb kötelezettségei miatt nem tudta kiállítani azt⁸. A Testület több alkalommal kifejtette, hogy az ilyen jellegű körülmények a konkrét ügyben eljáró rendőröket nyilvánvalóan mentesítik a felelősség alól, a Testületnek azonban azt kell vizsgálnia, hogy a rendőrség, mint szervezet megfelelően biztosítja-e az alapjogok érvényesülését. A közhatalmat gyakorló szervek ugyanis nem hivatkozhatnak alappal saját belső nehézségeikre az állampolgári jogok biztosításának elmaradása esetén. A Testület korábbi állásfoglalásaiban⁹ is kimondta, hogy a rendőrség nem hivatkozhat alappal saját leterheltségére, munkaszervezési nehézségeire az állampolgárok alapvető jogaival összefüggő kötelezettségeinek teljesítése során. A fenti megállapítás jelen esetben is indokoltá tette az alapjogsértés megállapítását.

A Testület hitelt érdemlőként fogadta el a panaszos azon állítását, miszerint emberi méltóságát sértve járt el vele szemben a kihallgatást végző rendőr, félelmet keltett benne a rendőri intézkedés, továbbá annak beismerésére próbálták rábírní, hogy édesapja bántalmazza, és ezért nem ismeri be a rongálás elkövetését. A Testület töretlen gyakorlata szerint ugyanis hitelesnek tekinti a panaszosi állítást olyan esetekben, amikor a rendőrség a Testület konkrét kérdése ellenére sem cáfolja a panaszosi állításokat. Jelen esetben a Testület nem találta kielégítőnek azon rendőrségi választ, miszerint „a körülmények tisztásához a rendelkezésre álló iratok tartalmából lehet következtetéseket levonni, azonban nem lehet megnyugtatóan állást foglalni azzal kapcsolatban, hogy az előállítás kezdete és a törvényes képviselő megérkezése között eltelt fél óra alatt milyen beszélgetés zajlott a panaszos és a r. főtörzsőrmester között”. A Testület az emberi méltóság védelmével kapcsolatban több állásfoglalá-

⁸ Az Rtv. 33. § (4) bekezdése szerint „Az előállítottat szóban vagy írásban az előállítás okáról tájékoztatni kell, és az előállítás időtartamáról részére igazolást kell kiadni.”

⁹ Pl. 304/2009. (X. 14.) sz. állásfoglalásában

sában¹⁰ is rámutatott arra, hogy rendőri hivatást választóktól, különösen az Rtv.-ben is szereplő szolgálati feladatok ellátása során – ezen belül is elsősorban akkor, amikor intézkedés közben az állampolgárokkal közvetlen kapcsolatba kerülnek – más állampolgárokénál magasabb erkölcsi tartás, fokozottabb türelmesség és tolerancia, körültekintő és mások számára példaértékű viselkedés várható el. Mindez adódik az Rtv. azon rendelkezéseiből, amelyek kiemelkedő közhatalmi jogosítványokkal ruházzák fel a rendőröket, az államszervezetben belül kitéüntetett pozícióba helyezve őket. Ezzel arányosan azonban az Rtv. és a Szolgálati Szabályzat¹¹ szigorúbb követelményeket is támaszt velük szemben, és az ezeknek való megfelelést maradéktalanul megköveteli, megteremtve a számonkérhetőség lehetőségeit is. A Testület álláspontja szerint egy gyermekben félelmet kelthet önmagában az, hogy az iskolából hazafelé tartva egy rendőr megállítja, kérdéseket tesz fel neki, majd előállítja, és ezt a félelmet csak fokozta az eljáró rendőrök jelen esetben tanúsított magatartása, ezért a Testület megállapította a panaszos emberi méltósághoz való jogának sérelmét is.

A fentieket összegezve, a Testület állásfoglalásában úgy nyilatkozott, hogy súlyosan sérült a panaszos tisztességes eljáráshoz való alapvető joga, mivel az intézkedő rendőr elfogulatlan eljárása kapcsán ésszerű kételyek merültek fel. Sérült a panaszos tisztességes eljáráshoz való alapvető joga az előállítás okára és időtartamára vonatkozó igazolás kiállításának elmaradása miatt is, személyes szabadsághoz fűződő alapvető joga az előállítás aránytalansága folytán, továbbá emberi méltósághoz való alapvető joga a rendőr által használt hangnem miatt.

IV.

Tekintettel arra, hogy a Testület súlyos alapjogsérelmet állapított meg az ügyben, az Rtv. vonatkozó rendelkezései szerint¹² megküldte állásfoglalását az országos rendőrfőkapitánynak, aki közigazgatási eljárás lefolytatását követően határozatában a panaszosnak helyt adott. Az országos rendőrfőkapitány osztotta a Testület azon álláspontját, miszerint a panaszossal szemben foganatosított intézkedés-sorozat kapcsán a részrehajlás-mentesség, valamint a legkisebb hátrány követelményének megsértésével kapcsolatban ésszerű kétely merült fel, aminek eredményeként sérült a panaszos tisztességes eljáráshoz való joga. Fentiekből következően a rendőrfőkapitány a

¹⁰ Pl. 64/2008. (VIII. 18.) sz. állásfoglalás

¹¹ A Rendőrség Szolgálati Szabályzatáról szóló 62/2007. (XII. 23.) IRM rendelet

¹² Az Rtv. 93/A. § (6) bekezdés szerint „A Testület a panaszt kilencven nap alatt vizsgálja meg. A Testület az állásfoglalását külső befolyástól mentesen alakítja ki. A Testület az állásfoglalását megküldi az országos rendőrfőkapitány, valamint a főigazgatók számára.”

panaszossal szemben foganatosított előállítást is alapjogsértőnek ítélte, mind tényében, mind végrehajtásának azonnali módjában, elsősorban a törvényes képviselő jelenlétének hiánya miatt. Emiatt sérült a panaszos tisztességes eljáráshoz és személyi szabadsághoz fűződő alapvető joga, annak ellenére, hogy az előállítás időtartama mindösszesen alig két óra volt.

Ugyanígy jogsértőnek ítélte az országos rendőrfőkapitány azt is, hogy az előállításról készült igazolást – noha a rendőri jelentésben az áll, hogy kiállították – ténylegesen nem adták át a panaszosnak. Az Rtv. az igazolás kiállítását és átadását nem fakultatív feladatként határozza meg, ezért álláspontja szerint annak elmaradása mindenképpen jogszerűtlen, abban az esetben is, ha az előállítást végző rendőr egyéb szolgálati feladatai miatt nem kerül sor az átadásra.

Az országos rendőrfőkapitány a tekintetben is osztotta a Testület álláspontját, hogy az előállítás, valamint az azt követő – részben törvénytört – eljárási cselekmények során tanúsított rendőri magatartás alkalmas volt arra, hogy a fiatalkorú személyben félelmet keltsen, őt összezavarja. Különösen igaz ez arra az időre, amikor a panaszos egyedül tartózkodott a rendőrkapitányság épületében, és törvényes képviselői még nem érkeztek meg a helyszínre.

Az országos rendőrfőkapitány megítélése szerint az a körülmény is jogszerűtlenséget generált, hogy a panaszost az őt igazoltató rendőr a jelentés tanúsága szerint 13 óra körüli időben észlelte, azonban az előállításról szóló jelentés szerint az intézkedés kezdete 13 óra 50 perc volt. Indokolt lett volna az intézkedés kezdetének pontos megjelölése, mert a 13 óra 50 perc nem tekinthető 13 óra körüli időnek. Az Rtv. egyértelműen rögzíti, hogy az előállítás időtartamát a rendőri intézkedések kezdetétől kell számítani, így a rendőrfőkapitány álláspontja szerint jelen eset egyúttal súlyos szakmai hibának is minősíthető.

Az országos rendőrfőkapitány határozatában hangsúlyozta, hogy az ügyvel kapcsolatban megítélése szerint olyan mértékű és jellegű jogi, valamint szakmai hibákat követtek el, amelyek az érintett rendőrök fegyelmi felelősségének vizsgálatát teszik indokolttá.

A Független Rendészeti Panasztestület 50/2011. (II. 23.) számú állásfoglalásának ismertetése

I.

Súlyos alapjogsértést állapított meg a Független Rendészeti Panasztestület (a továbbiakban: Testület) a Napvilág Születésháznál foganatosított, alábbi rendőri intézkedésekkel kapcsolatban. A panaszbeadványt – jogi képviselőjük útján – annak az újszülöttnak a szülei terjesztették elő, aki 2010 októberében jött világra a Napvilág Születésházban. A szülőket előbb a szülés helyszínén, majd pedig közvetlenül az édesanya kórházba szállítását követően vonták a rendőrök intézkedés alá.

A jogi képviselő előadása szerint a panaszosok a sérelmezett események napján elmentek a Napvilág Születésházba, ahol az édesanya panaszos előre nem tervezett módon világra hozta harmadik gyermeküket. A kisbaba légzése a szülést követően leállt, ezért mentőt kellett kihívni. A mentők megérkezésével közel egy időben a rendőrség is megjelent a helyszínen. A baba újraélesztése még folyamatban volt, amikor a rendőrök igazoltatni kezdték az édesapa panaszost, aki így nem tudta figyelemmel kísérni az eseményeket, és nem állt módjában tájékozódni gyermeke egészségi állapota felől. Majd pedig, amikor az édesanya panaszost kísérte a mentőkocsizhoz, egy rendőr feltartóztatta, hogy további adatokat kérjen tőle.

Az édesanya panaszost ezután kórházba szállították, ahol műtétet hajtottak rajta végre. Nem sokkal azt követően, hogy az édesanya panaszost a műtőből kitolták, két rendőr jelent meg a kórházban és a szülőket annak ellenére kihallgatták, hogy az édesanya a szülés miatti sokk, a baba miatti aggodalom és az altató hatása alatt állt. Az édesapa panaszost egy női nyomozó, az édesanya panaszost pedig egy férfi nyomozó azonos időben, de külön helyiségben hallgatta meg. Az édesanya panaszos

kihallgatása az ötágyas kórteremben történt, ahol rajta kívül további két nő feküdt, egyikük közvetlenül az édesanya panaszos mellett. A rendőr a két ágy közé tette le a széket, arra ült, a szomszédos ágyon fekvő nő így az édesanya panaszossal folytatott beszélgetésből mindent hallhatott.

II.

A Testület a tényállás tisztázása érdekében megkereséssel fordult a rendőrséghez, és a rendelkezésre bocsátott dokumentumokból az alábbiakat állapította meg. A kérdéses napon a Napvilág Születésházhoz büncselekmény elkövetésének gyanúja miatt több rendőri egység is érkezett, akiket az ott tartózkodó mentőtiszt arról tájékoztattott, hogy a házban egy szülést vezettek le, amelynek során azonban komplikációk adódtak, ezért a gyermek édesapja az utcán leintette a közelben elhaladó mentőautót. Az újszülöttet és az édesanyát életveszélyes állapotuk miatt kórházba kellett szállítani. A rendőrség arról számolt be, hogy a helyszínen az édesanyát állapota miatt nem lehetett meghallgatni, az édesapa ugyanakkor elmondta, hogy gyermeke születése során komplikáció lépett fel, ezért értesítette telefonon a mentőket és kiérkezésükig az utcára ment, majd leintette az arra haladó mentőautót. Az édesapa panaszos nyilatkozatát a rendőrök az iratok tanúsága szerint azért tartották szükségesnek, mert a helyszínre érkezve tájékozódniuk kellett: mi történt pontosan, ki milyen minőségben van jelen a helyszínen. Csak az igazoltatás által derült fény arra, hogy ki az újszülött édesapja.

A panaszosok kihallgatását a kórházban két r. főhadnagy végezte el, miután az osztályon ügyeletben lévő orvos arról tájékoztatta a rendőröket, hogy az édesanya panaszos kihallgatható állapotban van, nem áll gyógyszeres befolyásoltág alatt. A rendőri jelentés rögzíti továbbá, hogy az édesanya panaszos szemmel láthatóan jó állapotban volt, és később, a kihallgatás során sem jelezte rosszullétét. A rendőrök egy kórteremben fekvve találták az édesanya panaszost, vele együtt az édesapa panaszos is jelen volt. Tájékoztatták őket, hogy a gyermekük sérelmére megvalósított foglalkozás körében elkövetett veszélyeztetés ügyében tanúkénti kihallgatásuk szükséges. Figyelemmel arra, hogy az eljárás során a tanúk kihallgatását egymástól elkülönítve kell fogantatosítani, ugyanakkor csak egy különálló helyiség áll rendelkezésre, tekintettel továbbá arra, hogy az édesanya panaszos nemrég szülte meg gyermekét, a rendőrök úgy döntöttek, hogy a különálló helyiségben az édesapát hallgatják meg, míg az édesanya panaszost a kórteremben nyilatkoztatják. A jelentés megjegyzése szerint a kihallgatás idején az édesanya panaszos láthatóan jó állapotban volt, mentes volt gyógyszeres befolyásoltságtól, a történeteket egybefüggően

adta elő, csak a pontosítások érdekében kellett kérdéseket feltenni neki, amelyekre egyértelműen válaszolt. A kihallgatást követően a jegyzőkönyvet átolvasta, majd aláírásával látta el.

III.

A Testület érdemi vizsgálata során a panaszosi előadást a rendőrség által rendelkezésre bocsátott dokumentumok alapján vizsgálta, és állásfoglalásában az alábbi megállapításokat tette.

Az édesapa panaszos igazoltatását¹ a Testület a következőképpen értékelte. A szülés helyszínére a rendőrök azért érkeztek, mert bűncselekmény elkövetésének gyanúja miatt folytattak vizsgálatot, aminek keretében, vagyis bűnüldözési célból – ahogyan arra a rendőrségi iratok is utalnak – elkerülhetetlen volt a helyszínen tartózkodó személyek személyazonosságának megállapítása és nyilatkoztatása annak tisztázására, hogy ki milyen minőségben tartózkodik a helyszínen. A Testület ezért úgy ítélte meg, hogy a panaszos igazoltatásának az adott helyzetben megvolt a jogalapja, hiszen elsődleges információkkal rendelkezett a rendőrség feltételezése szerint jogellenes cselekmény elkövetésének körülményeiről. Az is kétségtelen ugyanakkor, hogy az édesapa panaszos a rendkívül feszült helyzetben ekkor arra összpontosított, hogy mi történik a feleségével és a gyermekével. A rendőrök érkezése és intézkedése az eseményektől szükségszerűen elvonta a figyelmét, és akadályozta abban, hogy családtagjai sorsát figyelemmel kísérje. Az Rtv.² 15. §-ában foglalt arányosság követelményére³ figyelemmel a Testület ezért indokoltnak tartotta azt is értékelni, hogy a rendőri fellépés milyen terhet rótt az adott helyzetben az édesapa panaszosra. A panasz csupán az igazoltatás tényét sérelmezte – nem tartalmazott utalást arra, hogy a panaszos a rendőröket megkérte volna rá, hogy igazoltatását később, olyankor foganosítsák, amikor már biztosat tud a felesége és

¹ A Rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. törvény 29. § (1) bekezdése alapján a rendőr a feladata ellátása során igazoltathatja azt, akinek a személyazonosságát a közrend, a közbiztonság védelme érdekében, bűnmegelőzési vagy bűnüldözési célból, a tartózkodása jogszerűségének megállapítása céljából, közlekedésrendészeti ellenőrzés során, továbbá az igazoltatott vagy más természetes, illetve jogi személy és egyéb szervezet jogainak védelme érdekében kell megállapítani.

² A Rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. törvény

³ Az Rtv. 15. §-ában foglalt arányosság követelménye szerint a rendőri intézkedés nem okozhat olyan hátrányt, amely nyilvánvalóan nem áll arányban az intézkedés törvényes céljával, továbbá több lehetséges és alkalmas rendőri intézkedés, illetőleg kényszerítő eszköz közül azt kell választani, amely az eredményesség biztosítása mellett az intézkedéssel érintettre a legkisebb korlátozással, sérelmessel vagy károkozással jár.

a gyermeke állapotáról, de még arra sem, hogy az igazoltatás indokolatlanul hosszú ideig tartott volna. Erre való tekintettel a Testület úgy ítélte meg, hogy az igazoltatás nem sértette az édesapa panaszos tisztességes eljáráshoz fűződő jogát.

A Testület a panaszos nyilatkoztatásáról az alábbiak szerint alakította ki álláspontját. A rendőrségi iratok alapján megállapítható volt, hogy a rendőrök az intézkedés helyszínén valóban kérdést intéztek az édesapa panaszoshoz a történetekre vonatkozóan, azonban mikor rövid választ követően jelezte, hogy el kívánja kísérni feleségét a kórházba, a rendőrök nem tartották fel tovább, nem akadályozták a távozásban. A helyszínen intézkedő rendőrök magatartását a Testület az Rtv. 32. §-a⁴ alapján értékelte, és megállapította, hogy a hivatkozott rendelkezés jogalapot biztosított a születésházhoz kikerkezett rendőröknek arra, hogy az édesapa panaszosnak kérdéseket tegyenek fel. Szükségesnek tartotta ugyanakkor vizsgálni azt is, hogy ez az eljárás megfelelt-e az arányosság fent említett követelményének. Ellentétben ugyanis az igazoltatással, amelynek megkezdésekor a rendőrség nem lehetett tisztában azzal, hogy az édesapa panaszos kicsoda, és milyen minőségben van jelen a helyszínen, akkor, amikor az eseményekkel kapcsolatos kérdéseket feltették neki, a rendőröknek már tudniuk kellett, hogy az ő gyermeke és felesége került veszélyhelyzetbe, és hogy kórházba kell őket szállítani. Tekintettel tehát arra, hogy ekkor a rendőrök előtt az édesapa panaszos személyi adatai már ismertek voltak, nem lett volna akadálya, hogy kikérdezését olyan későbbi időpontra halasszák, amikor a családját fenyegető egészségügyi veszélyhelyzet már megoldódik, és nem a szeretteivel kapcsolatos eseményekről vonja el a figyelmét a rendőri érdeklődés. Ez felelt volna meg a humánus rendőri intézkedés követelményének⁵. Emellett a Testület jogsértőnek ítélte az édesapa panaszos kikérdezését a következők miatt is. Az Rtv. 32. §-a szerint akitől a rendőr felvilágosítást kér – ha jogszabály másként nem rendelkezik –, az általa ismert tényekkel, adatokkal kapcsolatos válaszadást nem tagadhatja meg. Az eltérő jogszabályi rendelkezés lehetőségére utalás beemeli az Rtv. ezen szakaszába az egyes eljárási jogszabályokban rögzített tanúzási mentességeket, így a Be.⁶ vonatkozó szabályait is. Mindez értelemszerűen azt a követelményt is támasztja az Rtv. 32. §-a alapján intézkedő – azaz felvilágosítást kérő – rendőrökkel szemben, hogy amennyiben előre tudni lehet, hogy az adott eseménysorral kapcsó-

⁴ Az Rtv. 32. §-a szerint a rendőr a feladatának ellátása során bárkihez kérdést intézhet, felvilágosítást kérhet, ha alaposan feltehető, hogy a megkérdezett olyan közlést tehet, amely a rendőri feladatok teljesítéséhez szükséges. A felvilágosítás kérésének idejére a kérdezett személy feltartóztatható. Akitől a rendőr felvilágosítást kér – ha jogszabály másként nem rendelkezik – az általa ismert tényekkel, adatokkal kapcsolatos válaszadást nem tagadhatja meg.

⁵ Az Rtv. 2. § (1) bekezdése értelmében a rendőrség tiszteletben tartja és védelmezi az emberi méltóságot, óvja az ember jogait.

⁶ 1998. évi XIX. törvény a büntetőeljárásról

latban valamilyen eljárás fog indulni (vagy esetleg már indult), akkor az adott eljárásban érvényesülő tanúzási mentességekre figyelmeztessék a felvilágosítás adásra kért személyt, hiszen az érintett csak ez alapján tudja eldönteni, hogy él-e mentességgel, és megtagadja-e a válaszadást. A panaszosi és rendőri előadások egybevetéséből azonban nyilvánvaló, hogy az édesapa panaszost a Be. tanúzási mentességekre vonatkozó szabályairól a születésháznál nem tájékoztatták. A Testület ezért úgy ítélte meg, hogy az édesapa panaszos nyilatkozatása az adott körülmények között sértette az arányos rendőri intézkedés Rtv. 15.§-ban foglalt követelményét, ráadásul olyan módon történt, hogy az Rtv. 32. §-ából fakadó tájékoztatási kötelezettségnek a rendőrök nem tettek eleget. Az édesapa panaszos nyilatkozatása ezért a tisztességes eljáráshoz fűződő alapjog megsértését eredményezte.

A kórházban történt eseményekről, vagyis a panaszosok tanúkenti kihallgatásáról a Testület az alábbi álláspontot alakította ki. A panaszosok sérelmeinek kivizsgálásával összefüggésben mindenek előtt rámutatott arra, hogy nem jár el a Be. azon szabályainak megsértése vonatkozásában, amelyekkel összefüggésben az ügyészhez, vagy a felettes ügyészhez benyújtott panasz hatékony jogorvoslatot jelent. A Legfőbb Ügyészséggel folytatott egyeztetés alapján kialakított testületi gyakorlat szerint azonban a büntetőeljárás cselekmények végrehajtásának módjával kapcsolatban benyújtott panaszokat a Testület kivizsgálja, amennyiben azok nem valamely, a Be.-ben rögzített konkrét eljárási szabályt (pl. figyelmeztetések felolvasása, jegyzőkönyvezés szabályai), hanem olyan általánosabb elveket érintenek, mint az emberi méltóság tiszteletben tartása, ezek vizsgálata ugyanis a Legfőbb Ügyészség álláspontja szerint nem tartozik az ügyészség feladatkörébe. (Ilyen, büntetőeljárás cselekményhez kapcsolódó, de nem ügyészi, hanem testületi hatáskörbe tartozó sérelmet jelent például a kihallgatás során alkalmazott megalázó hangnem, ahol azok az eljárási eszközök, amelyek az ügyészség rendelkezésére állnak, pl. a kihallgatás megismételtetése szabályszerű körülmények között, nem jelentenek megfelelő orvoslást a kérdéses sérelemre.) E gyakorlat alapján a Testület vizsgálta a két panaszos kórházi kihallgatására vonatkozó panasz bizonyos részeit. Annak megítélésére a Testületnek nem volt hatásköre, hogy a kihallgatás, mint nyomozati cselekmény időzítését megítélje, így arról nem foglalhatott érdemben állást, hogy elvárható lett volna-e a rendőrségtől az édesapa panaszos egy későbbi időpontra való idézése, ugyanakkor – tekintettel az eset körülményeire – felhívja a rendőrség figyelmét az érintettek kíméletével való eljárás fontosságára. Ezen túlmenően azonban az édesapa panaszos esetében, akit az eljáró rendőr egy külön szobában nyilatkoztatott akkor, amikor felesége a szükséges beavatkozáson már átesett, és

⁷ A Be. 81. § (1) bekezdése értelmében nem hallgatható ki tanúként, akitől a testi vagy szellemi állapota miatt nyilvánvalóan nem várható helyes vallomás.

gyermekét is kórházi ellátásban részesítették, a Testület nem állapított meg a hatáskörébe tartozó jogsérelmet. Az édesanya panaszos kihallgatása kapcsán a Testület szintén nem vizsgálhatta, hogy a Be. 81. § (1) bekezdésében⁷ foglalt szabály értelmében mintegy fél órával az elvégzett műtét befejezése után az édesanya panaszos kihallgatható állapotban volt-e.

Azt azonban – mivel a kihallgatás általánosabb értelemben vett módjához tartozik – értékelte a Testület, hogy az édesanya panaszos a kihallgatás idején egy ötágyas kórteremben feküdt, ahol rajta kívül további két beteget helyeztek el, egyiküket közvetlenül a panaszos mellett, és mivel a kihallgatást folytató rendőr a két ágy közé letett székre ült, a szomszédos ágyon fekvő nő mindent hallhatott. A Testület ezt a gyakorlatot súlyosan aggályosnak tartja az alábbiak szerint. Az Avtv.⁸ 2. §-ában foglalt „személyes adatnak” minősül „bármely meghatározott (azonosított vagy azonosítható) természetes személlyel (a továbbiakban: érintett) kapcsolatba hozható adat, az adatból levonható, az érintettre vonatkozó következtetés”. A személyes adatokon belüli további csoportot képeznek a fokozott védelemre szoruló „különleges adatok”. Ilyenek többek között az „egészségi állapotra vonatkozó adatok” és a „bűnügyi személyes adatok”. Bűnügyi személyes adatnak minősül az Avtv. 2. § 3. pontja szerint a büntetőeljárás során a bűncselekménnyel vagy a büntetőeljárással összefüggésben, a büntetőeljárás lefolytatására, illetőleg a bűncselekmények felderítésére jogosult szerveknél keletkezett, az érintettel kapcsolatba hozható személyes adat.

Az eset körülményeiből nyilvánvaló, hogy az édesanya panaszos vallomásaiban elhangozhattak egészségi állapotra vonatkozó adatok, az pedig a fenti definíció alapján megállapítható, hogy minden, amit egy személy a büntetőeljárásban elmond, a személyes adatának, mégpedig különleges – bűnügyi személyes – adatának minősül. Többek között ez indokolja, hogy a Be. rendkívül szigorúan szabályozza, hogy a nyomozás során kik lehetnek jelen az egyes eljárási cselekményeken, illetve, hogy az ezekről készült jegyzőkönyveket kik ismerhetik meg. Egyértelmű, hogy amennyiben olyan személyek is megismerhetik egy adott személynek egy büntetőügy nyomozati szakában tett vallomását, illetve egészségi állapotra vonatkozó adatait, akiket arra a törvény nem jogosít fel, sérül az érintett személyes adatok védelméhez fűződő joga. Az sem vitatható, hogy a rendőrség felelőssége – pozitív intézményvédelmi kötelezettsége – annak biztosítása, hogy eljárása során illetéktelenek számára az ilyen jellegű adatok ne váljanak hozzáférhetővé. Abból a szempontból, hogy ezt a pozitív kötelezettséget a rendőrség megszegte-e, annak sincs jelentősége, hogy a panaszos mellett fekvő beteg ténylegesen megszerezte-e ezeket az adatokat,

⁸ 1992. évi LXIII. törvény a személyes adatok védelméről és a közérdekű adatok nyilvánosságáról

azaz hallotta-e a panaszos vallomását. A rendőrség megsértette a panaszos azon jogát, hogy a személyes adatok védelméhez fűződő alapvető jogosultságát az ügyében eljáró állami szerv megfelelően biztosítsa. A rendőrség megsértette az Rtv. 2. §-ában kifejeződő intézményvédelmi kötelezettségét, amelynek értelmében a rendőrség tiszteletben tartja és védelmezi az emberi méltóságot, óvja az ember jogait. E mulasztás kimentésére az objektív körülményekre való hivatkozás nem elégséges. A Testület utal a 304/2009. (X. 14.) számú állásfoglalásában kifejtette álláspontjára – amelyet az országos rendőrfőkapitány 29000-105/375-12/2009. RP. számú határozatában osztott –, miszerint az objektív körülmények (így a két elkülöníthető helyiség hiánya) nem vehetők az alapjogsérelem mérlegelése kapcsán figyelembe. Ez legfeljebb a rendőrök egyéni felelősségének mérlegelésekor értékelhető. Abból a szempontból, hogy az állampolgár oldalán megvalósult-e az alapjogsérelem, vagy sem – jelen esetben igen –, nem jöhet számításba. A Testület erre való hivatkozással megállapította az édesanya panaszos személyes adatok védelméhez fűződő jogának súlyos fokú sérelmét.

IV.

Tekintettel arra, hogy a Testület súlyos alapjogsérelmet állapított meg az ügyben, az Rtv. vonatkozó rendelkezései szerint⁹ megküldte állásfoglalását az országos rendőrfőkapitánynak, aki közigazgatási eljárás lefolytatását követően határozatában a panaszosok panaszát elutasította.

Az országos rendőrfőkapitány úgy ítélte meg, hogy mivel a járőröket egy bűncselekmény elkövetésének a helyszínére hívták ki, ahol azonnal szükséges volt arról tájékozódniuk, hogy ott ki és milyen minőségben van jelen, továbbá előzetes adatgyűjtésbe kellett kezdeniük, amelynek nélkülözhetetlen eszköze az igazoltatás, az édesapa panaszos igazoltatása az adott körülmények között szükséges volt. A feltárt tényállás szerint továbbá a panaszosnak lehetősége volt arra, hogy a helyszínről elkísérje a mentőautóval a feleségét a kórházba, ebben a rendőrök eljárása nem akadályozta meg. Erre figyelemmel a kérdés feltevése és arra egy rövid válasz megadása nem okozott a panaszosnak jogsérelmet. A főkapitány megjegyzi továbbá, hogy a rendőr a panaszos feltartóztatását egyébiránt törvényi felhatalmazás alapján végezte, ezért a panasz elutasítását tartotta indokoltnak.

⁹ Rtv. 93/A. § (6) bekezdés szerint „A Testület a panaszt kilencven nap alatt vizsgálja meg. A Testület az állásfoglalását külső befolyástól mentesen alakítja ki. A Testület az állásfoglalását megküldi az országos rendőrfőkapitány, valamint a főigazgatók számára.”

A panaszosok kórházi meghallgatása kapcsán az országos főkapitány az alábbiak szerint nyilatkozott. Figyelemmel volt arra, hogy a nyomozás eredményes lefolytatásához és befejezéséhez fűződő érdek alapján a kihallgatásokat minél előbb le kellett folytatni, és hogy ezt a feladatot a nyomozó hatóság által nem befolyásolható külső körülmények – a kórházban adott feltételek – között kellett a nyomozóknak végrehajtani. Az édesanya panaszos kihallgatását megelőzően a nyomozók kikérték az osztályos orvos véleményét, tehát egészségügyi szempontból nem volt akadálya annak, hogy a kihallgatást elvégezzék. A tanúnak szóló figyelmeztetések egyértelműek és világosak, amelyek tudomásul vételét a panaszos saját kezű nyilatkozataival és a jegyzőkönyv oldalainak aláírásával igazolta. Az eset összes körülményét figyelembe véve a nyomozók a tanú egészségi állapotára voltak tekintettel, és az ő érdekeit szem előtt tartva végezték el a kihallgatást, hiszen a kórteremben történő kihallgatásnak köszönhetően nem volt szükség a tanú mozgására, testhelyzetének megváltoztatására. Ugyanakkor nyilvánvaló, hogy a rendőrök nem kérhették fel a többi beteget sem a kórteremből való távozásra. Az édesanya panaszos továbbá a kihallgatás megkezdésekor e körülményeket nem sérelmezte, együttműködő volt, és a történekről tett nyilatkozataival segítette a nyomozást.

A Testület megállapításaival az országos rendőrfőkapitány tehát a fent kifejtett álláspont szerint nem értett egyet, és a panaszt elutasította.

Tisztelt Olvasó!

A kiadványunk célja, hogy segítse a rendészet és az emberi jogok területén tevékenykedők szakmai munkáját, lehetőséget adjon a szakterületekkel kapcsolatos írások, tanulmányok, összehasonlító elemzések, jogértelmezési kérdések publikálására, fontos és érdekes témák felvetésére.

A folyóirat teljes egészében a tudományt kívánja szolgálni; missziója, hogy műhelye legyen az emberi jogok és a rendészeti tevékenység érzékeny és konfliktusokkal teli kapcsolatrendszerének feltárásának és e kapcsolatrendszer minél zavartalanabb fejlesztésének. Az elmúlt évtized, de különösen a 2006 nyarat követő időszak soha nem látott problémákat vetett fel a rendőrség és a jogkereső közönség viszonyrendszerében. Természetesen keresni kívánjuk a válaszokat az e problémarendszert alapvetően jellemző emberi jogi krízishelyzet kialakulásának okaira. A gyülekezési joggal összefüggő jogvédelem mellett, a tipikusan egyedi esetekben előforduló, más jellegű emberi jogokat érintő rendőri fellépésekkel összefüggésben is kutatásokat szeretnénk generálni, támogatni. A figyelemfelhívás mellett a tudomány eszközeivel kívánjuk elősegíteni az Európában még mindig ritkának számító rendészeti tevékenységre vonatkozó intézményesített civil kontroll rendszerének továbbfejlesztését. Folyóiratunk lehetőséget ad a Független Rendészeti Panasztestület gyakorlatának megismerésére is, jogesetek feldolgozása útján.

Céljaink eléréséhez szívesen vesszük témajavaslatait és észrevételeit, amelyeket a folyoirat@panasztestulet.hu e-mail címre várunk.

A *Rendészet és emberi jogok* folyóirat előfizethető levélben, e-mailben és telefonon az alábbi elérhetőségeken:

Levelezési cím: *Rendészet és emberi jogok*
1358 Budapest, Széchenyi rkp. 19.
Telefon: 441-6501, 441-6513
Fax: 441-6502
E-mail: folyoirat@panasztestulet.hu

A megrendelésnél kérjük feltüntetni az előfizető nevét és címét, valamint a példányszámot. A folyóirat háromhavonta jelenik meg (2011/1–4. szám). Egy lapszám ára 1705 Ft.

A Szerkesztőbizottság